

**İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ'NİN DEĞERLER
EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Mücahit YILDIZ

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA
2021
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ'NİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

(of the Travel of İbn Battûta Review in Terms of Values Education)

YÜKSEK LİSANS

Mücahit YILDIZ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA

Bayburt
Şubat, 2021

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA danışmanlığında, 172110005 numaralı Mücahit YILDIZ tarafından hazırlanan “İbn Battûta Seyahatnâmesi’nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” konulu bu çalışma tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe ve Din Bilimleri (Atatürk Üni. Ortak) Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

İmza:

Jüri Üyesi :

İmza:

Jüri Üyesi :

İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Fatih GÜRBÜZ

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İbn Battûta Seyahatnâmesi’nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

02 / 02 / 2021

Mücahit YILDIZ

TEŞEKKÜR

Araştırmanın yürütülmesi sırasında pek çok kişinin katkıları ve yardımları olmuştur. Başta akademik yaşantım boyunca bana rehberlik eden ve danışmanım olan, gerek ders sürecinde gerekse de tez döneminde her türlü katkısını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA'ya ve öğrencisi olduğumdan dolayı mutlu olduğum, akademik hayatım boyunca kendilerinden ders alarak istifade ettiğim, başta değerli hocam Doç. Dr. Ömer DEMİR'e, daha sonra ise üzerimde emeği bulunan tüm hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Tezin çeşitli aşamalarında değerli görüş ve düşüncelerinden faydalandığım, sevgili kuzenim Öğr. Gör. Nercü DURMUŞ AYDIN'a da sonsuz teşekkür ederim.

Üzerimde çok emekleri bulunan, akademik çalışma süreci boyunca bana her daim destek olan sevgili aileme de saygılarımı sunarım.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ'NİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mücahit YILDIZ

Şubat 2021, 125 sayfa

Bu çalışmada İbn Battûta Seyahatnâmesi'ndeki değerler tespit edilmiş ve eserin değer eğitiminde kullanımı ele alınmıştır. Çalışmanın evrenini A. Sait Aykut tarafından çevirisi yapılan İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin 1. ve 2. ciltleri oluşturur. Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, problemi, amacı, önemi, gerekçesi, sınırlılıklar ve varsayımlar belirtilmiştir. Birinci bölümde ise A. Sait Aykut tarafından çevirisi yapılan İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin 1. cildinden ve ulusal-uluslararası kaynaklardan yararlanılarak seyyah ve seyahatnâmesi tanıtılmış, seyyahın yol güzergâhları belirtilmiş, Seyahatnâme'nin önemi vurgulanmış; değer ve değerler eğitime yönelik çalışma yapılarak kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Araştırma nitel bir çalışmadır. Araştırma verileri, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan, olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman analizi yoluyla elde edilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise İbn Battûta Seyahatnâmesi değerler açısından incelenmiş, değerleri içeren ifadeler ile tutum ve davranış örnekleri tespit edilmiştir. Tespit edilen değerler yardımseverlik, cömertlik, iyilik, alçak gönüllülük, misafirperverlik, sevgi ve saygı, hoşgörü, merhamet, sabır, şükür ve dua, adalet ve doğruluk, temiz ve sağlıklı olmaya önem verme, cesaret ve estetik değerleri olarak sınıflandırılmış ve bu başlıklarda tek tek incelenmiştir. Çalışma sonunda eserde en çok yardımseverlik, cömertlik, şükür ve dua, misafirperverlik ve estetik değerlerinin yer aldığı görülmüştür. Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen bilgiler yorumlanmış ve İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin değer eğitiminde kullanıma uygunluğuyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değer, değer eğitimi, İbn Battûta, İbn Battûta Seyahatnâmesi.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
OF THE TRAVEL OF İBN BATTÛTA REVIEW IN TERMS OF VALUES
EDUCATION

Mücahit YILDIZ

February 2021, 125 pages

In this study, the values in Ibn Battuta Seyahatname were determined and the use of the work in value education was discussed. The universe of the study consists of Volumes 1 and 2 of İbn Battûta Seyahatname translated by A. Sait Aykut. In the introduction part of the study, the subject, problem, purpose, importance, justification, limitations and assumptions of the research are stated. In the first part, the first volume of Ibn Battûta Seyahatnâmesi, translated by A. Sait Aykut, and national-international sources were introduced, the traveler and his travels were introduced, the travel routes were specified, the importance of Seyahatname was emphasized; A conceptual framework was created by working on values and values education. The research is a qualitative study. The research data were obtained through document analysis, which is one of the qualitative research methods, which includes the analysis of written materials containing information about facts and events. In the third and last chapter, İbn Battûta Seyahatnâmesi has been examined in terms of values, expressions containing values and examples of attitudes and behaviors are determined. The determined values are classified as benevolence, generosity, kindness, humility, hospitality, love and respect, tolerance, compassion, patience, gratitude and prayer, justice and righteousness, cleanness and health, courage and aesthetics, and are examined one by one under these headings. At the end of the study, it was seen that the values of benevolence, generosity, gratitude and prayer, hospitality and aesthetics were the most important in the work. The information obtained in the conclusion part of the study was interpreted and evaluations were made regarding the suitability of Ibn Battûta Seyahatnâmesi for use in value education.

Key words: Value, value education, İbn Battûta, İbn Battûta Travelogue.

İÇİNDEKİLER

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER TABLOSU.....	v
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
II. Araştırmanın Amacı.....	4
III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	4
IV. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	7
V. Varsayımlar.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İBN BATTÛTA VE SEYAHATNÂMESİ.....	8
1.2. İBN BATTÛTA'NIN GÜZERGÂHLARI.....	11
1.3. İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ'NİN ÖNEMİ.....	14
1.4. DEĞER	15
1.4.1. Değer Nedir ?	15
1.4.2. Değerlerin Özellikleri ve İşlevleri.....	17
1.4.3. Değerlerin Sınıflandırılması.....	18
1.5. DEĞER EĞİTİMİ	21
1.5.1. Değer Eğitimi, Amacı ve Önemi.....	21
1.5.2. Değer Eğitiminde Ailenin Yeri ve Önemi	24
1.5.3. Değer Eğitiminde Okulların Yeri ve Önemi	27

1.5.3.1. Okulda Değer Eğitiminin Öğretiminde Öğretmenin Etkisi.....	29
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	32
2.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ.....	32
2.3. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ	32
2.4. VERİ ANALİZİ	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. YARDIMSEVERLİK VE CÖMERTLİK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR	34
3.1.1. Saray Erkân'ının Yardımseverlik ve Cömertliği.....	35
3.1.2. Kadıların ve Âlimlerin Yardımseverlik ve Cömertliği	39
3.1.3. Halkın Yardımseverlik ve Cömertliği.....	41
3.2. İYİLİK VE ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR	42
3.2.1. Saray Erkân'ının İyiliği ve Alçak gönüllülüğü	43
3.2.2. Kadıların ve Âlimlerin İyiliği ve Alçak gönüllülüğü	46
3.2.3. Halkın İyiliği ve Alçak gönüllülüğü	47
3.3. MİSAFİRPERVERLİK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR.....	49
3.3.1. Saray Erkân'ının Misafirperverliği	51
3.3.2. Kadıların ve Âlimlerin Misafirperverliği	52
3.3.3. Halkın Misafirperverliği.....	54
3.3.4. Ahi Yiğitlerinin Misafirperverliği.....	55
3.3.5. Türbe, Zaviye ve Medreselerdeki Misafirperverlik	56
3.4. SEVGİ VE SAYGI DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR	58
3.4.1. Saray Erkân'ının Sevgi ve Saygısı.....	59

3.4.2. İbn Battûta'nın ve Halkın Din Adamlarına Duyduğu Sevgi ve Saygı	63
3.4.3. Halkın Sevgi ve Saygısı	65
3.5. HOŞGÖRÜ, MERHAMET VE SABIR DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR	66
3.5.1. Saray Erkân'ının Hoşgörüsü, Merhameti ve Sabrı	69
3.5.2. Kadıların ve Âlimlerin Hoşgörüsü, Merhameti ve Sabrı	72
3.5.3. Halkın Hoşgörüsü, Merhameti ve Sabrı	73
3.6. ŞÜKÜR VE DUA DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR.....	75
3.6.1. Saray Erkân'ının Şükür ve Duası	76
3.6.2. Halkın ve Âlimlerin Şükür ve Duası	77
3.7. ADALET VE DOĞRULUK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR .	83
3.7.1. Saray Erkân'ının Adaleti ve Doğruluğu.....	85
3.7.2. Kadıların ve Âlimlerin Adaleti ve Doğruluğu	88
3.7.3. Halkın Adalet ve Doğruluğu	89
3.8. TEMİZ VE SAĞLIKLI OLMAYA ÖNEM VERME DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR	90
3.8.1. Halkın Temiz ve Sağlıklı Olmaya Verdiği Önem.....	91
3.9. CESARET DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR.....	94
3.9.1. Saray Erkân'ının Cesareti	95
3.9.2. Halkın Cesareti.....	98
3.10. ESTETİK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR	99
3.10.1. İbadet Mekânlarının Estetik Güzelliği	100
3.10.2. Şehirlerin Çevresinde Yer Alan Çeşitli Mimari Yapıların Estetik Güzelliği....	104
3.10.3. İnsanların Estetik Güzelliği.....	108
3.10.4. Yiyeceklerin Estetik Güzelliği	109
SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	117

ÖZGEÇMİŞ	125
-----------------------	------------

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

Ans.	: Ansiklopedi
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
md.	: Madde
Trc.	: Tercüme eden
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Yaratılmışların en güzeli, hayat gemisinin kaptanı olan insan, keşfedilip fark edilmesi gereken bir hazinedir. Hayatı manalı kılan, renklendiren fiilleri ve mesajları ile ilerideki gelecek günlerin habercisidir. Yeni anlayış ve görüşlere yolculuk açıp, güç kazanmak için birey değerleri tanımakla vazifelidir. Hayatımıza anlam katan bizi biz yapan en önemli güç kaynağımız değerlerimizdir. Değerlerimiz, içimizdeki bizin aynısıdır. Farklılıklarımızı öne çıkaran içimizdeki enerjidir. Değerlerimiz, temel ve her zaman geçerliliğini sürdürecek kalıcı öğretilerimizdir. Kısaca değerlerimiz, yaşamımızın mühim bir kaldıraçtır. Değerleri olmayanın değeri olmaz.¹

Eğitim, bireyin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal davranışlarının ve yeteneklerinin en uygun şekilde ya da istenilen bir düzeyde gelişmesini sağlamak, ona bir takım hedeflere dönük yeni davranışlar, yetenekler, bilgiler kazandırılması yolundaki emeklerin tümüdür.² Aynı zamanda eğitim, belirlenen amaçlar ve hedefler doğrultusunda bireye bilgi, beceri, tutum ve değerler kazandıran, bireyin karakterinin gelişimini sağlayarak toplumsal yapı üzerinde olumlu değişimler meydana getirmesine yol açan bir süreçtir.³

Bireylere ilgili olduğu toplumun değerlerini sağlıklı bir biçimde iletmeye yarayan eğitim, değerleri sürdürülebilir kılan, yeni değerleri yaratan bir aktarım aracıdır. Çünkü eğitim bireyin topluma uyumunu kolaylaştıran, içinde bulunduğu grubun değer inançlarını, yargılarını, gelenek ve göreneklerini öğreten ve bireyin öğrendiklerini kendine kılavuz edinerek diğer insanlarla olan ilişkilerinde bu değerleri temel alarak hareket etmesini sağlayan kazanımı ifade etmektedir.⁴

Geçmişten günümüze kadar genel olarak eğitim örgütünün ilk ve birincil nedeni, özellikle de okulların varlığını koruması, ikincil nedeni ise yaşamsal becerileri edinme, meslek kazanımı ve değer aktarımıdır. Eğitimin değer aktarım fonksiyonu; var olan sosyal

¹ Ahmet Çağlayan, *Ahlâk Pusulası Ahlâk ve Değerler Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları Ensar Neşriyat, 2013), 94-95.

² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012), 2.

³ Oktay Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 26.

⁴ Ezgi Kumbasar, *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 4.

yapıyı korumak ve sürmesini sağlamak olan toplumsal değerleri, eğitim kurumları aracılığıyla yeni kuşaklara iletmede hizmet etmesidir.⁵

Eğitimin amaçlarını vurgulayan filozoflardan Sokrates'e göre eğitimin amacı topluma dogmatik ve ön yargılı olmayan, erdemli ve evrensel değer ve doğruların olduğuna inanan açık zihinli bireyler kazandırıp, yetiştirmektir. Diğer önemli filozoflardan Platon'a göre; eğitimin amacı, yararlı, iyi ve doğru yurttaş yetiştirmek suretiyle, adil bir topluma ve devlete ulaşmaktır. John Locke'a göre ise eğitimin amacı, toplumun mutluluğunu ve huzurunu ileri götürecek insanlar yetiştirmektir.⁶

Eğitimin duyuşsal, bilişsel ve psikomotor olmak üzere üç boyutu söz konusudur. Araştırmanın konusu olan değerler, eğitimin duyuşsal boyutu içerisinde yer almaktadır. Duyuşlar duyguları oluşturmaktadır. Kazanılacak ya da elde edilecek duyuşsal özellikler de duygular için birer temel alt yapı niteliğindedir. Ne kadar fazla duyuşsal özellik kazanılmışsa, o kadar duygu tanınmış ve yaşanmış olabilmektedir. Tanınan ve bilinen duyguların çokluğu ise duyuşsal öğrenmenin niceliğini ve niteliğini belirlemektedir.⁷ Bu yüzden eğitimde duyuşsal boyutun yeterli önemi ve özeni görmeyip ihmal edilmesi, insanların sahip olduğu nitelik ve nicelik açısından oldukça değerli bir potansiyelinin de göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Çünkü insanların yararlı ve başarılı olabilmesi için sadece bilişsel ya da psikomotor maharetlere sahip olması yeterli değildir. İnsanların aynı zamanda değerlerden, davranışlardan, inançlardan, ahlaktan oluşan duyuşsal alanda, belirli bir yetkinliğe de ulaşmış olması gerekmektedir. Dolayısıyla duyuşsal eğitim hem bireyin kendisi hem de içinde yaşadığı toplumun istikbali için kesinlikle var olması gerekli olan vazgeçilmez bir öğedir.⁸

Değerlerin duyuşsal boyutu itibariyle bu denli önemli olmasının nedenlerinden biri de bir milleti var eden ve onu sonsuza kadar yaşamasını sağlayacak olan başlıca ilkelerden biri olmasıdır. Değerlerini yitiren milletlerin, milli kimliklerini de yitirdiklerini tarih bize her daim kanıtlamıştır. Türkler dünyada bunun en acı örneklerini bizlere gösteren millet olmuşlardır. Nitekim Çinliler Türk akınlarıyla başa çıkamayarak Türklere karşı kendilerini savunmak amacıyla Çin Seddi'ni inşa etmişler, ancak sorunlarının bu şekilde çözülemeyeceğini anladıklarında Türklere güç yetirebilmenin yolunu kültür emperyalizminde bulmuşlardır. Bu

⁵ Necip Çetin – Çetin Balanuye, “Değerler ve Eğitim İlişkisi Üzerine”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* /24 (Nisan 2015), 193.

⁶ Kadir Ulusoy – Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2016), 2.

⁷ Rahmi Otluoğlu, “İlköğretim Okulu İzencesinde (Programında) Duyuşsal Alan ve Duygu Eğitimi”, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 15/15 (2002), 170.

⁸ Kumbasar, *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 4-5.

doğrultuda emellerine ulaşan Çinliler, kültürlerinin etkisiyle Türklerin Çince adlar almasını ve Çin kültürünü benimseyerek Türklerin kendi benliklerinden uzaklaşmasını sağlamışlardır.⁹

Eğitimin tanımına, amacına, duyuşsal boyutuna ve değerlerin aktarılmasındaki önemine baktığımızda iki temel kurum karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bireyin ilk ahlaki kural ve yargıların yanı sıra gelenek ve göreneklerini öğrendiği böylelikle ilk eğitimini aldığı kurum olan aile, ikinci kurum ise yaşamı boyunca hayatını şekillendirecek, bireye her daim yol gösterecek olan okuldur.

Ailenin çocuğa gerekli altyapıyı sunarak kendisini değer eğitimi konusunda eğitmesi ve geliştirmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde aileler asıl görevi üstlenecek olan eğitim kurumlarının işlevini rahatlatmış olacaktır. Nitekim toplumun rahatına, iyiliğine, huzur ve mutluluğuna yönelik davranışlar elde etme gibi temel bir hedefle hareket etmekte olan eğitim kurumlarının görevlerinin başında geçmişte olduğu gibi günümüzde de değer eğitimi gelmektedir.¹⁰

Dünya üzerindeki bütün çocuklar gün geçtikçe büyüyen toplumsal sorunlardan, şiddetten ve onları çevreleyen dünyaya karşı ve birbirlerine karşı saygı, sevgi, huzur, merhamet, şefkat gibi değer yoksunluğundan giderek daha çok etkilenmektedir. Bu doğrultuda farklı ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de başta anne, baba ve eğitimciler bu eğilimi tersine çevirebilmek için değerler eğitiminin önemini fark etmek ve gerekliliğini görmek durumundadır. O halde bu problemin çözümü, değerler eğitiminin küçük yaşlardan itibaren kazandırılması ve değer eğitime daha fazla önem verilmesi olmalıdır. Zira değer eğitimi, eğitimin bir fonksiyonu olmanın ötesinde kendisini gün geçtikçe daha da çok hissettiren bir ihtiyaç haline gelmektedir.¹¹

İlköğretim yıllarından başlayarak insanın kişilik gelişiminin büyük oranda şekillendiği okullarda, değerler eğitiminin toplumun gelişimiyle paralel olarak sağlıklı bir şekilde verilmesi, çocuğun ileriki hayatı için dengeli bir kişilik oluşturması bakımından son derece önemlidir. Nitekim bireylerin faydalı, yapıcı ve kendilerine özgü nitelikleri olan birer birey olmaları; edindikleri değerler ve içerisinde yaşadıkları toplumun değerlerini değerlendirdikleri ve benimsedikleri ölçüde mümkün olmaktadır. Bu nedenle değerler, toplum ve bireyler için temel öğeler olarak görülmektedir. İnsanın insana inanıp itimat etmesi, sorumluluğunu yerine getirmeye çalışması, topluma ve kendine faydalı olması, davranışlarını iyi ve kötü yönde değerlendirmesi, değerlerine bağlılığı ölçüsünde gerçekleşmektedir. İşte tam burada bireyin

⁹ İbrahim Arslanoğlu, “Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Felsefe Dünyası Dergisi* /41 (2005), 73.

¹⁰ Oktay Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 6/16 (Aralık 2008), 10.

¹¹ Fatmanur Dikmen, “Ahlak, Değerler ve Eğitimi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014), 167.

değerleri bir bütün olarak almasında ve bir bütün olarak kişiliğinde barındırmasında yetişmiş olduğu ailenin değer yargıları önem kazanmakta ve büyük rol oynamaktadır.¹²

Aile ve okulda kazanılarak elde edilen değerler, edebi eserler yoluyla pekiştirilebilmektedir. Çünkü edebi eserler, geleceğimizin mimarı olan çocuklara, gençlere değerleri aktarmada etkili araçlardır. Nitekim okul, geleceğimizin mimarı olan çocuklara ve gençlere yaşadıkları toplumun normlarını, yargılarını gelenek ve göreneklerini aynı zamanda da değerlerini aktarırken edebi eserlere birçok kez başvurmaktadır.¹³

Edebî eserler tıpkı aile ve okulların işlevlerinde olduğu gibi yaşama ayna tutarak bir toplumun yapısında barındırdığı yaşam şekillerini, gelenek, görenek ve değerlerini gelecek kuşaklara aktarmakta, diğer yandan da benzer değerleri okuyucusuna kazandıran bir fonksiyon üstlenmiş olmaktadır. Böylelikle de kültürümüz ve öz değerlerimiz edebi eserler aracılığıyla yüzyıllar boyunca varlığını sürdürebilmektedir.¹⁴

Bu doğrultuda bizim de araştırmamızın problemini unutulmaya yüz tutan ve yozlaşan değerlerimizin farkına varmak, eğitim planlayıcıları tarafından değer eğitiminde kullanılabilirliğini göstermek adına edebi kaynakların en önemlilerinden biri olan İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin değer eğitimi yönünden incelenmesi ve değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

II. Araştırmanın Amacı

Çalışmada İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde yoğun olarak yer alan değerlerden yardımseverlik, cömertlik, iyilik, alçak gönüllülük, misafirperverlik, sevgi ve saygı, hoşgörü, merhamet, sabır, şükür ve dua, adalet ve doğruluk, temiz ve sağlıklı olmaya önem verme, cesaret ve estetik değerlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde tespit edilen değerlerin ilettiği mesajların, değer eğitiminde ve öğretiminde kullanılabilirliğinin ortaya konması arzulanmıştır.

III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Türk Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan birinci kısım birinci bölümde Türk Milli Eğitiminin 3 madde halinde sıralanmış olan amaçlarına kısaca bakıldığında; Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini, Türk Milletinin milli, ahlaki, insani,

¹² Vedat Aktepe, *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde "Yardımseverlik" Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 4.

¹³ Kumbasar, *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 5.

¹⁴ Havva Yaman vd., "İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler", *Değerler Eğitimi Dergisi* 7/18 (Aralık 2009), 114.

manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; topluma karşı sorumluluklarını bilen; aynı zamanda yapıcı, yaratıcı ve verimli, zihin, beden, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından da dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bireyler yetiştirerek eğitim ve öğrenimlerini sağlamak olduğu görülmektedir.

Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına bakıldığında; asıl amacının bireylerin yardımseverlik, cömertlik, misafirperverlik, saygı, sevgi, alçak gönüllülük gibi kültürel değerlerimizi kazanmış, bu değerlerimizin kıymetini bilen ve benimseyen bireyler yetiştirmek olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Hızla küreselleşen ve sekülerleşen dünya; kültürel değerlerimizin giderek unutulmasına, yozlaşmasına hatta yok olmasına yol açmaktadır. Çocuklarımızın ve gençlerimizin gerek TV gerek sosyal medya aracılığıyla hayatlarına şekil vermeleri, değerlerimizi eskiye oranla daha lüzumsuz görmelerine neden olmaktadır. Her türlü eğitimin özellikle değer eğitiminin verildiği ilk kurum olan ailelerimizin, yapılan araştırmalara bakıldığında eskiye oranla kültürel değerlerimize yeterince sahip çıkmıyor olmaları, okullarımızın yukarıda zikrettiğimiz duyuşsal değerlerimizi aktarmada yetersiz kalması, ciddi eksikliklerin yanında belki de telafisi zor olan hadiselerin doğmasına sebep olabileceği kanaati uyandırmaktadır.

Değerlerden soyutlanmış bir toplum düşünmek mümkün değildir. Çünkü toplumsal ve ahlaki değerler hayatın amacı olarak kabul gördüğü müddetçe bireyi ve toplumu yüceltmekte, hayata tat, huzur ve mutluluk vermektedir. Değerlerin toplum hayatında muhafaza edilmesi, geliştirilmesi ve yeterince yaşanması hayatın kalitesi açısından oldukça mühimdir. Aksi takdirde değerler ile donatılmamış olan insanlar bilgi, beceri ve yeteneklerini insanların ve çevrenin faydasına olmayan yollarda sarf edebilecektir.¹⁵

Ebedi metinler aracılığıyla belirtmiş olduğumuz eksikliklerin giderilebileceği olası bir durumdur. Çünkü edebi metinler bireyin hayata bakışını değiştirir, dönüştürür ve bireye yepyeni dünyalar açar. Edebi ürünler bireye kendini gerçekleştirebileceği, kültürlerinin farkına varabileceği bir iklim sunar. Aynı zamanda edebi eserler eleştirel düşünce sahibi, aydınlık beyinli ve öz disiplinini sağlamış olan bireyler yetiştirmenin yolunu gösterir. O halde ezberlemenin bir eğitim yöntemi olarak benimsendiği sistemden kurtulmak, çocuklarımıza ve gençlerimize farklı pencereler açmak mümkündür.¹⁶

¹⁵ Hayati Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 286.

¹⁶ Yılmaz Özbek, “Sanat, Edebiyat ve Eğitim”, *Doğu Esintileri* /9 (Temmuz 2018), 78.

Bir ulusun büyüklüğü, siyasi hudutlarıyla birlikte var olan kültür zenginlikleri, milli birlik, bağlılık ve bütünlüğü ile ölçülür. Çağdaş ve uygar dünyayı biçimlendiren iktisadi, toplumsal, teknolojik ve kültürel koşullara ayak uydurmaya çalışan günümüz Türkiye'sinde, milli kültürümüzün özünü teşkil eden Yunus Emre, Mevlana, Ahmet Yesevi, Nasreddin Hoca, Hacı Bektaş-ı Veli, Evliyâ Çelebi, İbn Battûta gibi değerlere sahip çıkılması; var olmanın, yaşamının ve ayakta kalmanın, ulus olarak varlığın korunmasının en önemli koşullarındandır.¹⁷

Bu hususta yapılması gerekenin ise; eğitim kurumlarımızın öğretim programlarında bilişsel boyuttan çok değerlerimizin içinde barındığı duyuşsal boyuta da yönelinmesi, çocuklara ve gençlere edebi eserlerin sevdirelmesi ve edebi eserlere öğretim programlarında daha fazla yer verilmesinin sağlanması olduğı kanaatindeyiz.

Edebi eserlerin değerlerin aktarımındaki önemi ve rolü vermiş olduğumuz bilgiler ışığında ortaya çıkmaktadır. İbn Battûta Seyahatnâmesi'de bu konuda oldukça değerli bir eserdir. Seyahatnâme'yi özenle irdelediğimizde değerler eğitime yönelik olarak bir öğreti ve bir eğitim disiplini olmasının yanı sıra; zengin ve tarihi derinliği kapsayan veri, kültürün kökleşmesine ve gelecek nesillere aktarılmasına yarar sağlayacak bir kaynak olduğu görölmektedir. Bu açıdan bakıldığında Seyahatnâme'nin özenli ve dikkatli bir incelemesinin yapılarak değer eğitiminde kullanılabilirliğinin ortaya konması büyük önem taşımaktadır. Çalışmamızda eğitim planlayıcılarına, değerler eğitimi konusunda somut veriler sunmuş olacaktır. Bizi de bu çalışmaya iten nedenlerin en başında bu husus gelmiştir. Bu kapsam çerçevesinde Seyahatnâme'deki değerler eğitime konu olabilecek olan madde başlıkları saptanmış, nerede ve nasıl kullanıldığı da ortaya konmuştur.

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin bugüne kadar yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından, bilimsel ölçüler içerisinde ya da güncel olarak, çeşitli açılardan değişik amaçlarla birçok incelemesi yapılmıştır. Ancak Seyahatnâme'nin okuyucusunu farklı yönlerle sürükleyerek, onları iyiye, doğruya ve güzel olana yönlendirecek; içinde yaşamını sürdürmekte olduğu toplumun bütünlüğünü artıracak yardımseverlik, cömertlik, adalet, alçak gönüllülük, hoşgörü, merhamet, cesaret, misafirperverlik gibi değerlerimize ve değer eğitimi yönüne dair incelemesi ve çalışması yapılmamıştır.

Bu nedenle İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin değerler eğitimi yönünden araştırması yapılarak incelenmesi ve değerlendirilmesi, çalışmanın yalnızca bilimsel yönden değil

¹⁷ Hakan Dedebağı, *Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitim Yönünden Değerlendirilmesi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 2.

toplumsal ilerleyiŖe dair katkıda bulunulabilmesinin sağlanması, Seyahatnâme'nin hangi değerleri ilettiğini tespit ederek, değer eğitiminde kullanılabilirliğinin ortaya konması son derece mühimdir.

IV. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, İbn Battûta Seyahatnâmesi'ndeki değer eğitimi ile ilgili görüş, düşünce, metin ve örneklerle sınırlıdır.

V. Varsayımlar

Seyahatnâme'de yardımseverlik, cömertlik, iyilik, alçak gönüllülük, misafirperverlik, sevgi ve saygı, şükür ve dua, hoşgörü, merhamet, sabır, adalet ve doğruluk, temiz ve sağlıklı olmaya önem verme, cesaret ve estetik değer alanlarını yansıtan söylemler, kişiler ve anlatılar vardır.

İbn Battûta Seyahatnâme'si değer eğitiminde kullanılacak nitelikli bir eserdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmamızın bu bölümünde İbn Battûta ve Seyahatnâmesi tanıtılmış, İbn Battûta'nın güzergâhları ve İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin önemine değin bilgiler verilmiştir. Ayrıca değer başlığı altında değer kavramının tanımı yapılmış, değerlerin özellikleri, işlevleri ve sınıflandırılması hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Değer eğitimi başlığı altında ise, değer eğitimi, amacı ve önemi ile değer eğitimde ailenin, okulun ve öğretmenin önemine dair kısaca bilgiler sunulmuştur.

1.1. İBN BATTÛTA VE SEYAHATNÂMESİ

Ortaçağın en büyük seyyahı olarak nitelendirilen ve Rihletü İbn Battûta adlı eserin sahibi olan İbn Battûta'nın asıl ve uzun ismi Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levâtî Tancî'dir.¹⁸

Ebû Abdullah İbn Battûta, 17 Receb 703'te (24 Şubat 1304) Fas'ın Tanca şehrinde dünyaya gözlerini açar.¹⁹ İbn Battûta Fas'ın Tanca kentinde Müslüman fakihler çıkarmış olan soylu bir ailenin mensubu olarak iyi bir eğitim görerek yetişir.²⁰ Seyyahın ailesi, Berberî asıllı Levâte kabilesinden olup Berka'dan Tanca'ya göçenlerdendir. İbn Battûta fıkıh ve edebiyat gibi döneminin yaygın ve ünlü ilimlerinde yeterince başarılı olamamasına rağmen, seyahatnâmesinden dolayı dünya tarihinin ünlü gezginlerinden biri olur.²¹

İbn Battûta Haziran 1325'te ailesinin de doğum yeri olan Tanca'dan 22 yaşında ayrılır ve uzun bir yolculuğa doğru yola çıkar.²² İbn Battûta çıkmış olduğu bu yolculukta seyahati boyunca gezip gördüğü ülke, şehir, kasaba, beldeler ve yöre insanları hakkında bizlere derin bilgiler sunar. Seyyah daha çok eserinde insan ögesine yer verir. Seyyah gezip gördüğü yerlerde döneminin devlet adamları başta olmak üzere suflere, İbn Köyük gibi uluslararası ticaret yapan Türk asıllı ünlü tüccarlardan hukuk bilginlerine dek binlerce kişiden bahseder. Ayrıca seyyah eserinde, çeşitli ulusların giyim tarzı, âdetleri ve inançları hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Onun vermiş olduğu bu bilgiler bazı araştırmacılar tarafından kendisinin ilk *antropolog* (insanbilimci) olarak görülmesini sağlar. Hatta bazı araştırmacılar kendisini

¹⁸ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), XXI.

¹⁹ A. Said Aykut, "İbn Battûta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/361.

²⁰ Ross E. Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, çev. Yeşim Sezdirmez (İstanbul: Klasik Yayınları, 2004), 1.

²¹ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXI.

²² David Waines, *İbn Battûta'nın Destansı Seyahati*, çev. Ebru Kılıç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 21.

etnolog (budunbilimci) olarak görür.²³ Batılı yazarlar ise İbn Battûta'yı Marco Polo'da olduğu gibi *terra incognitayı* (bilinmeyen toprakları) sezinlemek, keşfetmek ve bu topraklar hakkında elde etmiş olduğu bilgileri toplumun ilgi ve alakasına sunmak için gözünü kırpmadan hayatını riske atan cesur yürekli bir kâşif olarak niteler.²⁴

Rihletü İbn Battûta olarak bilinen *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* başlıklı şahane seyahatnâmenin sahibi Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî Arapça biliyor olması, fıkıh bilgisinin yanında derviş gibi giyinmesinden ötürü birçok ülkede kadılık ile görevlendirilir. Farsça çok iyi bildiği, Türkçeden de oldukça iyi düzeyde anladığı için ara sıra diplomatik görevlerde bulunması kendisinden talep edilir. Ancak İbn Battûta'yı asıl olarak halk ve ulemâ nezdinde yakınlık uyandıran, cana yakın ve sevimli kılan özellik ise daima derviş gibi giyinmesi ve derviş gibi davranması olur.²⁵ Seyyah, kimi zaman dünyadan elini eteğini çekerek toplum yaşamından kaçarak tek başına yaşamayı tercih eder, kimi zaman da malını mülkünü elden çıkarıp bir tekkeye dâhil olur, bazen de hayatını riske atarak savaşımlara katılır. Seyyahın bütün bu davranışları, onun sürekli olarak bir arayış içinde olduğunu gösterir.²⁶

İbn Battûta neredeyse 725/1325 yılından itibaren yaklaşık olarak hayatının 30 yılını yollarda başka ülkeleri gezmekle geçirir.²⁷ Seyyah ülke dışında geçirdiği bu süre zarfının ardından bir daha bir yere ayrılmamak üzere ülkesine geri döner.²⁸ İbn Battûta böylelikle yaklaşık olarak 117.500 kilometrelik bir mesafeyi geride bırakır ve Doğu yarıküreyi bir ucundan bir diğer ucuna aşmak suretiyle günümüzün 44 eş değerdeki ülkesine denk gelen toprak parçasını ziyaret ederek devasa bir yolculuğu tamamlamış olur. Fas'ın Merini kralı olan Sultan Ebû İnân, 1356 yılının başlarında İbn Battûta'nın gezip gördüğü ülkelerdeki anılarını ayrıntılı bir şekilde aktarmasını ister. Bunun içinde Sultan Ebû İnân, Endülüslü genç edebiyatçılardan olan İbn Cüzeyy'i, hem İbn Battûta'nın seyahat tecrübesini hem de zamanın İslâm dünyası ile ilgili kişisel gözlemlerini seyahatnâme formatında kayıt altına almak ile görevlendirir.²⁹

²³ Saït Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXIV.

²⁴ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 7.

²⁵ Saït Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXIII.

²⁶ Meryem Altuntaş, *İbn Battûta'ya Göre Anadolu Şehirlerinde Siyâsî, Dinî, İlmi, İçtimâî ve İktisâdî Hayat* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 2.

²⁷ Turan Tektaş, *İbn Battuta* (İstanbul: Parola Yayınları, 2019), 5.

²⁸ Waines, *İbn Battûta'nın Destansı Seyahati*, 21.

²⁹ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 4.

İbn Battûta'nın "*Rihle*" olarak tanınan eserini kaleme alan İbn Cüzeyy, seyyahın aktarmış olduğu bilgileri yaklaşık olarak aynen nakleder. İbn Cüzeyy, eseri sade ve akıcı bir üslupla aktarırken, bazı ilaveler yapmaktan da geri durmaz. Ancak onun ilaveleri yeri geldikçe başka hikâyeler ve eserde İslâm dünyasının büyük kültür merkezlerinden söz ederken ünlü şairlerden kıtalar eklemekle sınırlı kalır.³⁰ Dolayısıyla bir edebiyatçı olan İbn Cüzeyy'in esere olan etkisi ya bir şiir ya da ilgili şehrin hatırlatmış olduğu bir anekdot yahut da İbn Battûta'nın kendisine vermiş olduğu bilgileri birkaç tane cümle ve kısa açıklamalarla düzeltmekten ibaret olarak kalır.³¹ İbn Cüzeyy'in metin üzerinde yaklaşık üç ay boyunca çeşitli düzeltmeler yapması sonucunda oluşturmuş olduğu bu başyapıt 1356 (h.757) yılının şubat ayında "*Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*" (*İlginç Ülkeleri ve Macera Dolu Yolculukları Merak Edenlere Armağan*) adıyla bir kitap haline getirilir. İbn Battûta'nın üç kıtayı kapsayan gezip görmüş olduğu ülkelerde edindiği hatıralarından oluşan ve daha çok *Rihle* olarak tanınan bu eser sadece İslâm dünyasında değil bütün dünyada meşhur hale gelir.³²

İbn Battûta 770/1368'de Tâmesna-Marrâkeş kadısı iken hayatını kaybeder.³³ Seyyahın mezarının nerede olduğunu ise kimse kesin olarak bilmemektedir.³⁴

Seyahatnâme yazıldığı dönemden bugüne büyük bir ilgi görmüştür. Eser Cezayir'in Kostantin şehrinde bulunmuş ve Paris'e götürülmüş, Bibliothèque Nationale'de koruma altına alınmıştır. Seyahatnâme bugüne kadar kısmen ve eksiksiz metni ile Fransızca'dan başka, İngilizce'ye, Almanca'ya, Portekizce'ye, Ordu diline çevrilmiştir.³⁵ Ayrıyeten İspanyolca, İtalyanca, Rusça, Lehçe, Macarca, Farsça ve daha birçok dilde çevirileri yayınlanmıştır.³⁶ Bu dillerin yanı sıra Arapça metin ise Mısır'da dört, Beyrut'ta iki defa basılmıştır. Seyahatnâme'nin Arapça metin ve Fransızca tercümesi 1853-1858 yılları arasında Paris'te C. Defrémery ve Sanguinetti tarafından 4 cilt halinde yayınlanmıştır. Seyahatnâme'nin ilk ve düzgün neşri bu olarak gösterilmektedir. Seyahatnâme'nin ilk Türkçe tercümesi kısaltılmış özet olarak hicrî 1290 yılında Süleyman Efendi matbaasında bastırılarak yayınlanmıştır.

³⁰ Mümin Çevik, *İbn Battuta Seyahatnamesi* (İstanbul: Bilge Kültür Yayınları, 2015), 20.

³¹ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXXIII.

³² Altıntaş, *İbn Battûta'ya Göre Anadolu Şehirlerinde Siyâsî, Dinî, İlmî, İctimâî ve İktisâdî Hayat*, 5-6.

³³ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXI.

³⁴ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 343.

³⁵ Çevik, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 22.

³⁶ Dunn, *İbn Battuta'nın Dünyası*, 5.

Seyahatnâme'nin kusursuz tercümesi ise Paris baskısı esas alınarak Damad Mehmed Şerif Paşa tarafından yapılmış ve 1325'te İstanbul'da yayınlanmıştır.³⁷

Son dönemde yapılan çalışmaların kuşkusuz en kapsamlı olanı ise A. Sait Aykut tarafından 2004 yılında yayınlanan çeviridir. A. Sait Aykut eserin giriş kısmında notlar ve incelemelerle Seyahatnâme'ye zenginlik getirerek epey geniş bir yazı kaleme almış ve daha önceki çalışmalarda bir hayli bulunan eksiklikleri saptayarak düzeltmiştir.³⁸

1.2. İBN BATTÛTA'NIN GÜZERGÂHLARI

İbn Battûta, Ebû Saîd Merinî zamanında 2 Recep 725/14 Haziran 1325'te 22 yaşında Tanca'dan hac niyetiyle yola çıkar. İlk olarak Kuzey Afrika sahillerine doğru yönelerek buradan İskenderiye'ye ulaşır. İskenderiye'de Şeyh Burhâneddin'in önerisi, duygu ve düşüncelerinin etkisinde kalır ve seyyahta Hint, Sint ve Çin gibi Doğu memleketlerini görme arzusu uyanır.³⁹ Böylelikle seyyah, İskenderiye'den Kahire'ye oradan da daha da güney olan ve Yukarı Mısır diye bilinen Saîd bölgesine gider. Saîd'den sonra Kızıldeniz kıyısında yer alan Iyzâb limanına doğru hareket eden seyyah, deniz yolu ile Cidde'ye varmayı düşünür. Ancak bu bölgede gerçekleşen siyasî karışıklıklardan ötürü Kahire'ye dönmek zorunda kalır. Kahire'de fazla ikamet edemeyen seyyah, 15 Şaban 726/18 Temmuz 1326'da Bilâdu's-Şam'a; bugünkü isimleriyle Lübnan ve Suriye taraflarına doğru yola çıkar. İbn Battûta, Kudüs, Aclûn, Akkâ, Sûr, Sayda, Taberiye ve Antakya gibi şehirleri zikzaklar çizerek, gezinir. Ardından 9 Ramazan 726/10 Ağustos'ta Dimaşk'a varır ve Ramazan ayını burada geçirir.⁴⁰

İbn Battûta Dimaşk'tan Ağustos 1326'da hareket eden kabile ile Hicaz'a ulaşır ve burada ilk haccını ifa eder. Mekke'den 20 Zilhicce 736/19 Kasım 1326'da tekrar yola koyulur ve Irak'a yönelir. Seyyah buradan Kadisiye, Necef, Bağdat, Basra, Übülle, Abadan ve Tüster istikametini takip ederek İsfahan'a ulaşır ve İsfahan'ın ardından Şiraz'a yönelir. Şiraz'dan Kâzerûn'a geçen seyyah, buradan da Kûfe ve Kerbelâ'ya uğrar. Irakayn sultanı İlhanlı Ebû Saîd Bahadır Han'ın kendisine karşı cana yakın davranması, izzet ve ikramlarından ötürü oldukça memnun kalır. Bundan ötürü İlhanlı Moğollarının resmi teşkilatlarını öğrenme amacı ile Tebriz'e gider. Bağdat'tan Kuzey Irak'a ulaşan İbn Battûta, Samerra ve Tikrit yoluyla Cezîre-i İbn Ömer (Cizre), Nusaybin, Sincar ve Mardin şehirlerini dolaşır, gezer, görür ve

³⁷ Çevik, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 22.

³⁸ Altıntaş, *İbn Battûta'ya Göre Anadolu Şehirlerinde Siyâsî, Dini, İlmî, İctimâî ve İktisâdî Hayat*, 8.

³⁹ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXIV.

⁴⁰ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXV.

tekrar Bağdat'a geri döner. İbn Battûta, 727-730/1327-1330 yılları arasında Arap şehirlerinde kalır ve bu yıllar arasında üç kere daha hacca giderek kutsal toprakları ziyaret eder.⁴¹

İbn Battûta 730/1330 yılında Cidde'den Kızıldeniz'e açılır. Zor bir fırtınalı yolculuğun ardından Yemen'in Zebîd adlı şehrine varır. Ardından Cebele, Taiz, San'a ve Aden'i gezip, görüp dolaşarak, Doğu Afrika sahillerini kapsamakta olan gezilerine başlar. Seyyah burada ilk olarak Zeyla ve Makdişu'ya (Somali), ardından ise Mombasa (Kenya) ve Kilve (Tanzanya) limanlarına ulaşır. Daha sonra seyyah, deniz yolculuğunun ardından Yemen'in Zafâr Limanı'na dönerek bugünkü Umman sınırları içinde yer alan Nevze'ye geçer.⁴² Umman'dan ayrılan seyyah, Hürmüz limanını kullanarak Kevristan (Guristan), Sîraf gibi Fas Körfezi'nin İran kıyısında yer almış olan bölgelerini dolaşır ve tekrar Arabistan'a ayak basar; 732/1332 yılında dördüncü defa hakkını yerine getirir.⁴³

İbn Battûta hakkını yerine getirdikten sonra Mekke'den ayrılarak Hindistan'a varma niyetiyle Cidde Limanı'ndan denize açılır. Kızıldeniz'de yakalanmış olduğu fırtınadan ötürü Ayzâb yakınlarındaki Re'süddevâir burnunda karaya çıkar. Seyyah Nil nehri boyunca ilerleyerek Kahire'ye ulaşır; oradan da Gazze'ye vararak Kudüs başta olmak üzere Remle, Akkâ yolu üzerinden Lazkiye'ye geçer. Orada bir Ceneviz gemisine binen seyyah, Türkiye'ye doğru yola çıkar. İbn Battûta ilk olarak Alâiye'ye (Alanya) varır ve akabinde Anadolu'yu gezmeye karar verir.⁴⁴ İbn Battûta Alanya'nın ardından sırasıyla "*Antalya, Burdur, Isparta, Eğridir, Gölhisar, Karaağaç, Denizli, Tavas, Muğla, Milas, Bercin, Konya, Larende-Karaman, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Sivas, Amasya, Sunusa, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Selçuk, İzmir, Manisa, Foça, Bergama, Balıkesir, Bursa, İznik, Mekece, Geyve, Yenice, Göynük, Mudurnu, Bolu, Gerede, Safranbolu, Kastamonu ve Sinop*"⁴⁵ şehirlerine gider.

İbn Battûta Anadolu turunun ardından "Deşt-i Kıpçak" olarak tabir edilmekte olan bölgeden geçerek bugünkü Kazan civarlarında kurulu eski Bulgar şehrine ulaşır. 10 Şevval'de Bizans imparatorunun kızı olan Sultan Uzbek'in üçüncü hatunu Beylun hatununun kfilesinde yer alarak Ukek, Sudak, Baba Saltuk (Dobruca) güzergâhı üzerinden Kostantiniye yani bugünkü medeniyetler şehri İstanbul'a varır. İstanbul'dan tekrar Deşt-i Kıpçak'a dönen seyyah, Uzbek Han'ın ülkesini Çin'e bağlamakta olan ticaret yolu üzerinden hareket etmek

⁴¹ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXVI-XXVII.

⁴² Tektaş, *İbn Battuta*, 11.

⁴³ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXVII.

⁴⁴ Tektaş, *İbn Battuta*, 11-12.

⁴⁵ Altıntaş, *İbn Battûta'ya Göre Anadolu Şehirlerinde Siyâsî, Dinî, İlmî, İctimâî ve İktisâdî Hayat*, 3-4.

suretiyle Ural nehrinin Hazar'a kavuştuğu yerden Saraycuk şehrine ulaşır ve yaklaşık 40 gün süren yolculuğun akabinde "*Türklerin en güzel şehri*" diyerek nitelendirdiği Harizm şehrine varır.⁴⁶ Seyyah, buradan Ceyhun'un kuzeydoğusundan geçerek Kat, Vabkent, Nahşeb yolu üzerinden Semerkand'a ulaşır. Daha sonrasında Horasan'ın en büyük kenti olan Herat ve Cam'a uğrar. Buradan da Tûs, Serahs, Bistam şehirlerini gezen seyyah, Doğu'ya dönerek Hindukuş dağlarına doğru uzanır; oradan da Gazne-Kabil güzergâhından 1 Muharrem 734/12 Kasım 1333'te İndus vadisine geçer. Daha sonrasında Delhi Türk Sultanlığı'na giren seyyah 734 Safer/1334 Temmuzuna kadar Delhi'de ikamet eder. Hindistan'da 7 seneden fazla kadılık vazifesinde bulunan seyyah, daha sonra Delhi'den güneye doğru uzanır ve Dehfattan gibi güneybatı sahil kentlerinden geçmek suretiyle Kalikut'a varır.⁴⁷

İbn Battûta Kalikut'un ardından Malabar'a, buradan Maldivler'e doğru açılır. Mavdivlerden ise Bangladeş kıyılarına yönelen seyyah, ardından Bengal, Berehnekâr, Cava, Sumatra, Kakula (Malezya, Kuala Terenganu) limanlarına varır. Bir ay süreyle denizde mahsur kalan seyyah; bazıları tarafından efsane sayılan Tavalisi'ye (Borneo'daki Şampa kıyıları veya Kamboçya, Tongking) ulaşır. Tavalisi üzerinden Çin'e açılan seyyah, 17 gün Zhangzhou limanlarına varır ve resmî görevli olarak burada el üstünde tutularak Hanbalık'a (Pekin) götürülür. Çin'in ardından da Sumatra ve Cava'ya yönelim gösteren seyyah; Malabar kıyıları üzerinden Fars Körfezi'ne giriş yaparak Bağdat ve Suriye yoluyla Mısır'a ulaşır ve beşinci defa haccını ifa etme imkânı bulur. Kutsal toprakları ziyaretinin ardından tekrar Mısır'a dönen seyyah; İskenderiye'den deniz yoluyla Tunus'a ulaşır, oradan da bir Katalan gemisine atlayarak Sardunya adasının büyük bir limanı olan Cagliari'e gelir. Sardunya'dan Cezayir'e yol alan seyyah, Tenes'e buradan da 1350 yılında Fas'a geri ayak basar.⁴⁸

İbn Battûta Fas'ta bir süre ikamet ettikten sonra çok fazla burada durmaksızın Endülüs'e doğru yol alır. Marbella, Malaga, Hama'dan Gırnata'ya vararak aynı yol üzerinden Merrâkeş'e geri döner. İçinde bitmek bilmeyen seyahat istek ve arzusuyla tekrar yola koyulan seyyah; Malli'ye doğru yol alır. Büyük Sahra'yı kuzeybatıdan güneybatıya doğru arşınlayan seyyah, Nijer'e varır. Siyahlar ülkesinin zengin ve varlıklı ülkesini görüp, gezen seyyah, Merinî sultanından gelen emir ile bir kez daha 1353'de Fas'a geri döner. İbn Battûta'nın düzenlediği ve İç Batı Afrika hakkında oldukça önemli bilgiler vermiş olduğu bu

⁴⁶ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXVIII-XXIX.

⁴⁷ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXIX.

⁴⁸ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXX-XXXI.

yolculuk onu, 19. yüzyıldaki sömürge gayesi güden keşiflere kadar bu bölge hakkında dar sınırlar içinde kalmayan en detaylı ve en geniş bilgileri içeren seyyah yapar.⁴⁹

1.3. İBN BATTÛTA SEYAHATNÂMESİ'NİN ÖNEMİ

İbn Battûta Seyahatnâmesi okuruna birçok açıdan değerli bilgiler sunmasından ötürü büyük bir önem arz eder. Bunları kısaca maddeler halinde sıralamak doğru olacaktır:

- İbn Battûta Seyahatnâmesi, seyyahın gezdiği ülkelerin inançlarını, toplumsal hayatlarını, âdetlerini, gelenek ve göreneklerini, doğal güzelliklerini ve kurumlarını dikkat çekici bilgilerle süsleyerek bizlere ulaşmasını sağlamaktadır. Seyyah, iletişim ve bilgi paylaşımının oldukça zor olduğu bir dönemde pek çok yeri seyahat etmekte ve toplumlar arasında adeta bir köprü görevi görmektedir. Seyyah, eserde aktardığı bilgiler ile 14. yüzyılın resmini çizmekte ve ulaştırmış olduğu bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasında çok önemli bir katkı sunmaktadır.⁵⁰

- 14. yüzyıl seyyahın Anadolu'yu ziyaretine denk gelmektedir. Bu dönemde seyyah eserinde birçok beylik ve Anadolu'daki her yönden devasa teşkilat olan ahiler hakkında hiç bilinmeyen bilgilere yer vermektedir. Nitekim seyyah 14. yüzyılda ahilerin özellikleri, hayat tarzları, nerelerde yer aldıkları ve çabaladıkları işler hakkında bizlere orijinal bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla İbn Battûta'nın Anadolu'daki yaşam hakkında tanık olduğu olayları bizzat görmesi ve kendisinden sonraki dönemlerde yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan kaynaklarda yazarı destekleyen bilgilerin bulunması, onun bizlere aktardığı bilgilerin ne kadar değerli olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.⁵¹

- İbn Battûta Seyahatnâmesi içermiş olduğu yeme, içme, giyim, aletler ve âdetlere ilişkin etnoloji (insanbilimci) ve folklor malzemesinden başka, 14. yüzyılın ilk yarısındaki İslâm âlemi iktisadiyatını, sanat ve münakalatını inceleyenler için hazineler değerinde bilgiler içermesi yönüyle de oldukça kıymetli bir eserdir.⁵²

- İbn Battûta Seyahatnâmesi, Atlas Okyanusu ile Japon adaları arasındaki ticaret merkezleri ve limanlar hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buralarda hangi ulusların ne gibi ticaret malı alıp sattıkları, her bölgenin sanayi ve tarımsal üretimi yaptığı, hangi maddelerin ihraç veya ithal olduğunun anlatılması, çeşitli memleketlerdeki çeşitli para araçları

⁴⁹ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXXI-XXXII.

⁵⁰ Suat Karaman, *İbn Battûta'ya Göre 14. Yüzyılda Anadolu* (İstanbul: Kozmos Yayınları, 2015), 13-14.

⁵¹ Karaman, *İbn Battûta'ya Göre 14. Yüzyılda Anadolu*, 90-91.

⁵² Çevik, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 21.

ve türlü ağırlık ölçüleri hususunda açıklamalarda bulunulması eseri kıymetli hale getiren diğer özellikleridir.⁵³

- İbn Battûta Seyahatnâmesi seyyahın döneminde gezip gördüğü ve gözlemleri neticesinde İslâm etnik unsurları hakkında bizlere verdiği bilgiler açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim seyyah, seyahatini yaptığı dönemde yörenin şeyhleri, velilerinin yanı sıra Sünnîlik, Şîîlik gibi mezhepsel gruplar ve şubeleri hakkında da mühim bilgiler vermektedir.⁵⁴
- Seyahatnâme'yi değerli kılan diğer bir nokta ise seyyahın eserde bahsettiği isimlerin büyük çoğunluğunun, o dönemdeki tarih ve biyografi kitaplarında aynen geçmesi ve yer almasıdır.⁵⁵

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi, genel olarak tarih, coğrafya ve mimari gibi çeşitli kültürel alanlarda değerli bilgiler sunmaktadır. Bizim çalışmamız açısından da bu kıymetli eser insan ögesine sık yer vermesi, eğitimde değer aktarımına katkısı bağlamında mühim mesajlar aktarmasından ötürü büyük önem arz etmektedir. Bizde bu doğrultuda çalışmamız kapsamında değer ve değer eğitimi hakkında kısa bilgiler verirken, ulaştığımız bulgularla da değindiğimiz bilgileri desteklemeye çalışmış ve birtakım sonuçlara varmış bulunmaktayız.

1.4. DEĞER

1.4.1. Değer Nedir ?

Değer kavramı felsefeden iktisada, psikolojiden sosyolojiye, ilahiyattan psikolojiye kadar birçok bilim alanı tarafından kullanılmaktadır. Aynı zamanda değer kavramı psikoloji, sosyoloji, felsefe ve değer eğitimcilerinin ortaklaşa kullandığı da bir kavramdır. Değer kavramının bu kadar çok alanda kullanılması farklı tanımlamalarının yapılmasına neden olmuş ve değer kavramına birçok anlam katmıştır.⁵⁶

Değer, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan, soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık..."⁵⁷ olarak tanımlanmaktadır.

⁵³ Cevdet Çakmakçı, "İbn Battûta Seyâhatnâmesi'nde Türkçe Kelimeler" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/1 (Nisan 2006), 164.

⁵⁴ Çevik, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 22.

⁵⁵ Sait Aykut, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, XXIV.

⁵⁶ Fatıma Yılmaz, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 22.

⁵⁷ Halil Ekşi – Ahmet Katılmış, *Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2016), 9.

Değer kavramı psikoloji, sosyoloji, felsefe ve değer eğitimcileri tarafından ortaklaşa kullanılmakta olsa da, bir toplumsal bilim kavramı olarak bakıldığında farklı şekillerde tanımlamaları yapılmaktadır. Bu doğrultuda yukarıdaki tanımdan yola çıkan Ulusoy'a göre değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı nitelik, soyut ölçüdür.⁵⁸ Doğanay'a göre değer, yaşamda önem verilen, hayatı etkileyen, fikirlerdir.⁵⁹ Şentürk'e göre değer, bireyin kıymet verdiği, gereksinim duyduğu, hoşuna giden ve beğendiği maddi ve manevi her şeydir.⁶⁰ Doğan'a göre ise değer, birey ya da toplumun kabul ettiği hareket etme ve var olma tarzıdır.⁶¹ Güngör'e değer, bir şeyin arzu edilebilir (iyi) veya edilemez (kötü) olduğunu belirten ifade ve inançtır.⁶²

Belirtilen değer tanımlamalarına bakıldığında, birbirinden farklı tanımlamalar yapılmış olduğu görülse de aslında tanımlar arasında benzerlikler söz konusudur. Tanımlamalara baktığımızda değerlerin davranışları yönlendirdiği, toplumun sahip olduğu ortak bakış açılarını yansıttığı, doğru ve yanlış ayırt etmeye yarayan soyut ölçüler olduğu ortaya çıkmaktadır.⁶³

Değerler; davranışlarımıza yol gösteren, kılavuzluk eden inançlar ve ilkelerdir. Amellerimizin ve davranışlarımızın yerinde olmasını, etkinliğini, hoşluğunu, ahlakiliğini belirlemeye yarayan kurallar ve standartlardır.⁶⁴ Değer en kapsamlı tanımıyla doğru davranışı ortaya koyabilmek için sunulan kalıp bir yargıdır. Burada "Doğru davranış nedir?" sorusu önemli bir yer tutmaktadır. Doğru davranış, aklın uygun gördüğü düşünme yetisi dâhilinde olan, genel itibarıyla tüm insanların yararlı gördüğü, kişiyi incitmeyen, şahsi çıkarlardan arınmış, objektif biçimde memnuniyetin sağlandığı davranışlardır. Değer de işte bu düzgün davranış ve tutumun alınmasındaki ölçü, gerçeği gösteren ibredir. Aynı zamanda değer, daha

⁵⁸ Kadir Ulusoy, *Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 23.

⁵⁹ Ahmet Doğanay, "Değerler Eğitimi", *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Editör: Cemil Öztürk (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2006), 258.

⁶⁰ Habil Şentürk, "Kişilik Gelişiminde Eğitim, Din ve Değerlerin Rolü", *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi* 6/18 (2010), 53.

⁶¹ İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007), 309.

⁶² Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010), 27.

⁶³ Yılmaz, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 22.

⁶⁴ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 285.

önce sağlaması yapılmış, deneyim edilmiş, kendisine güven duyulması gerekli olan hayatın sabit ilkeleridir.⁶⁵

Birey, değerlerin etkisinde kalarak kendi dünyasında oluşturmuş olduğu düşünce yapısı ile dünyayı anlamaya, kavramaya ve sosyal çevresinde gerçekleşen olayları da anlamlandırmaya uğraşır.⁶⁶ Bu doğrultuda değer, bir sosyolojik olgudur ve bireysel olmaktan da ötedir. Çünkü değer paylaşılmakta ve neredeyse toplumun bütünü tarafından ciddiye alınmaktadır.⁶⁷

Yukarıda verilen tüm bilgilerden yola çıkarak genel anlamda değerler için denilebilir ki; değerler birey, toplum, kurum veya ideolojinin düşünce, yargı, davranış tutum ve etkinliklerinde kabul görülen, tercih edilen, sahip çıkılan, istenilen ve arzu edilen inanç, hüküm, hedef, gaye, ölçüt, rehber, standart, ilke, duyuş ve düşüncülerdir.⁶⁸

1.4.2. Değerlerin Özellikleri ve İşlevleri

Değerlerin toplumsal yaşam için önemli özellikleri ve bu özelliklere tabi olarak yerine getirmiş oldukları çeşitli işlevleri bulunmaktadır.⁶⁹

Schwartz ve Bilsky, değerler konusunda araştırmalar yapmış ve değerlerin özelliklerini altı maddede toplayarak şu şekilde sıralamışlardır:⁷⁰

- Değerler inançtır. Ancak tümüyle nesnel ve duygulardan arındırılmış değildir. Fikir niteliği taşımazlar. Soyut ve kişiseldirler, etkinlik kazandıklarında duygularla iç içe geçerler.
- Değerler bireyin amaçlarıyla ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hakbilirlik, yardımseverlik...) ilişkilidir.
- Değerler özgül eylem ve durumların üzerindedir. Örneğin itaatkârlık değeri, evde, işte, okulda ve tanımadığımız ilişkilerin tümünde geçerlidir.
- Değerler davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görür.

⁶⁵ Murat Turna, *1980 Türk Romanında Değerlerin Çözülmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 7.

⁶⁶ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 285.

⁶⁷ Turna, *1980 Türk Romanında Değerlerin Çözülmesi*, 7.

⁶⁸ Yakup Keskin, “Değerlere Genel Bir Bakış: Tanımı, Özellikleri, İşlevi ve Sınıflandırılması”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Editör: Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2016), 21.

⁶⁹ Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi*, Editör: Y. Sinan Zavalsız (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 27.

⁷⁰ Hülya Sönmez, *Reşat Ekrem Koçu'nun Çocuklar İçin Yazdığı Eserlerde Değer Eğitimi ve Türkçe* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 36-37.

- Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanır. Bu sıralama değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur.

- Değerler değişime açık yapılardır. Zaman içinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir.

Sosyal değerler belli başlı sosyal sonuçlara yol açmaktadır. Bu sosyal neticeler literatürde sosyal değerlerin işlevleri olarak nitelendirilmektedir. Bu işlevler de Fichter tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:⁷¹

- Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma sistemini mümkün kılar. Bireyin çevresindekilerin gözünde nerede durduğunu bilmesine yardım eder.

- Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesneleri üzerine odaklar. Bu değerli nesne, her zaman birey veya grup içinde en iyi olmayabilir. Fakat o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.

- Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yollarına, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışın adeta şemasını çizerler. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.

- Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler. İlgi yaratırlar, cesaret verirler. Böylelikle de kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin bir takım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

- Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yüreklendirir. Değerler aynı zamanda onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğunu işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.

- Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Sosyal bilimlerin aksiyonlarından biri de, gurupların yüksek düzeyde bazı değerlerin paylaşılması amacıyla buluştuğudur. Kişiler aynı değeri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir.

1.4.3. Değerlerin Sınıflandırılması

Literatüre bakıldığında değerlerle ilgili birçok farklı sınıflamaların yapıldığı ortadadır. Değer sınıflamalarında hareket noktası olarak değerlerin tespiti, önceliklendirilmesi, kurumsal işlevleri, değer yönelimleri, değerler sisteminin oluşumu ve değer alanları görülmektedir. Örneğin değerler, temel değerler ve aracı değerler olarak ayrıldığı gibi, bu değerler de kendi

⁷¹ Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, 27-28.

aralarında işlevlerine göre tasnif edilebilmektedir. Değerler, yönelim durumlarına göre ekonomik, estetik, politik değerler vb. kurumsal işlevlerine göre de dini, siyasi, ekonomik vb. değerler olarak sınıflandırılmaktadır. Yine değerlerin zorlayıcılık derecelerine göre de sınıflandırıldığı göze çarpmaktadır. Anlaşıldığı kadarı ile değerlerin sınıflandırılmasında oluşmakta olan bu fark, büyük oranda değerlerin kaynağı noktasındaki bakış açısından kaynaklanmaktadır.⁷²

Psikolojide değer testi ilk olarak Spranger (1928) tarafından kullanılmıştır. Spranger deneklerini her birinde baskın (hâkim) olan değerlere göre kişilik tiplerine ayırmış ve herkesin altı temel değer tipinden birine girebileceğini ifade etmiştir. Spranger'den ve daha sonra ondan esinlenerek "*Study of Values*" adlı ortalamaşı aşan geniş bir çalışma yapan Allport, Vernon ve Lindzey (1960) den sonra ise değerleri altı grup halinde derlemek âdet haline gelmiştir.⁷³ Bu değerler şu şekilde sınıflandırılmıştır:⁷⁴

- Bilimsel Değer: Gerçeği araştırmaya önem verir. Bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünmeye önem verir. Bilimsel değerleri olan insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.
- Ekonomik Değer: Finansal amaçları ve araçları kapsar. Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.
- Estetik Değer: Deneyimler, tercihler ve kabulleri kapsar. Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için olduğunu düşünür.
- Sosyal Değer: Toplumsal ve bireysel ilişkiler ve bu ilişkilerde yönelimleri kapsar. Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan sevgisini, insanlara sunar. Nazik ve sempattır, bencil değildir.
- Politik Değer: Güç, yetkinlik, liderlik vb. değerleri kapsar. Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
- Dini Değer: Dünya, evren hakkında genel inançlara dair değerleri kapsar. Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder.

Birçok açıdan yapılan değer sınıflandırmalarından en çok kabul gören sınıflandırmalardan biri Rokeach'ın değerler sınıflandırmasıdır. Rokeach değeri, belirli bir davranış biçiminin ya da varoluş gayesinin kişisel ya da toplumsal olarak karşıtlarına tercih

⁷² Keskin, "Değerlere Genel Bir Bakış: Tanımı, Özellikleri, İşlevi ve Sınıflandırılması", 37.

⁷³ Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, 84.

⁷⁴ Muhammet Ahmet Tokdemir, *Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 24-25.

edilmesine dair kalıcı inançlar olarak görmüş, değerlerin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarına vurgu yapmıştır. Rokeach ‘‘*The Nature of Human Values*’’ adlı eserinde değerleri, Amaç Değerler ve Araç Değerler olarak iki ana başlıkta toplamış, her bir başlık altında da on sekiz değer gruplaması yapmıştır. Rokeach, amaçsal ve araçsal değerler arasındaki ilişkiyi ‘‘değerler sistemi’’ olarak tanımlamıştır. Amaç Değerler (kişisel ve sosyal değerler) tercih edilen hedefler olup, bunlar yaşamın gayesine ilişkin genel inançlardır. 18 amaç değer; aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dini olgunluk, eşitlik, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, heyecan verici bir yaşam, iç huzur, kendine saygı, mutluluk, gerçek dostluk, özgürlük, rahat bir yaşam, sosyal kabul, ulusal güvenlik, zevk olarak sıralanmaktadır. Araç değerler ise (ahlaki ve yeterlik değerleri), amaç değerlere ulaşmada kullanılabilecek davranış tarzlarını kapsayan tercih edilen davranış kalıplarıdır. 18 araç değer; bağımsız olma, bağışlayıcı, cesaretli, dürüst, entelektüel, geniş görüşlü, hırslı, itaatkâr, kendini kontrol eden, kibar, kendine hâkim, mantıklı, neşeli, sevecen, sorumluluk sahibi, temiz, yardımsever, yaratıcı olma olarak sıralanmaktadır.⁷⁵

Schwartz ise Rokeach’ın değer sınıflaması üzerinde çalışmasını sürdürmüş ve değerleri 10 temel değer tipi (güç, başarı, hazcılık, uyarılım, öz yönelim, evrenselcilik, gelenekseverlik, uyma, güven, iyilikseverlik) olarak gruplandırmıştır. Schwartz toplam 56 değeri bu 10 grupta sınıflandırma yoluna gitmiştir.⁷⁶

Böylelikle Schwartz, Rokeach’ın kişisel değerler sınıflandırmasından hareketle geliştirdiği değer grupları sınıflandırması ile bireylerin değer önceliklerini, birbirlerine olan alakalarını dikkate alarak on değer grubundan oluşan çembersel dizilimin oluşturmuştur. Çembersel yapıda yer alan on değer karşılıklı uyumluluk ve zıtlık esasına göre ilki *yeniliğe açıklık* karşısında *muhafazacı yaklaşım* diğeri ise *özdeşkinlik* karşısında *özgenişletim* olarak iki üst boyutlu bir yapı sergilemektedir. Spranger, Schwartz ve Rokeach’un değerler sınıflandırmalarının yanı sıra diğeri kuramcılardan Ülken, değerleri içkin, aşkın ve normatif değerler olarak üçe ayırmıştır. Lickona, değerleri ahlaki olan ve ahlaki olmayan şeklinde ikiye ayırmış, saygı ve sorumluluk değerlerini birey ve toplum için olmazsa olmaz temel değerler olarak görmüştür. Fichter, değerleri *zorlayıcılık düzeyleri*, *süreklilik gösteren ortaklaşa işlevleri* ve *kurumsal işlevleri* bakımından üçe ayırmıştır. Refshauge, değerleri temel değerlerden hareketle sınıflandırmış, *dürüstlük*, *mükemmellik*, *saygı*, *sorumluluk*, *katılım*, *işbirliği*, *önemseme*, *tarafsızlık* ve *demokrasi* değerlerini temel değerler olarak sıralamıştır.⁷⁷

⁷⁵ Keskin, ‘‘Değerlere Genel Bir Bakış: Tanımı, Özellikleri, İşlevi ve Sınıflandırılması’’, 40-41.

⁷⁶ Yılmaz, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 28.

⁷⁷ Keskin, ‘‘Değerlere Genel Bir Bakış: Tanımı, Özellikleri, İşlevi ve Sınıflandırılması’’, 51-52.

1.5. DEĞER EĞİTİMİ

1.5.1. Değer Eğitimi, Amacı ve Önemi

Eğitim, dünyanın var oluşuyla başlayan dünya var oldukça da bireyi geliştirme ve olumlu yönde biçimlendirme fonksiyonunu sürdürecektir olan, yeniliğe ve değişmeye sahip bir kavramdır. İlk durumunda kalmış gelişmemiş bulunan toplumlarda, insanların yeme, içme, barınma, kendini müdafaa edebilme kısacası yaşamda kalabilmeleri için birbirlerine öğrettikleri her şey eğitimin içerisine girerken; gelişmiş toplumlarda ise insanların değişen gereksinimlerini giderme yollarını öğretme işi eğitimin gayeleri içerisine girmektedir.⁷⁸

Eğitim, aile ile başlayıp okulla devam eden bir süreci kapsamaktadır. Fakat sadece bu iki kurumun gayretiyle eğitimin arzu edilen gayeye ulaşması beklenmemelidir. Bireyin çevreyle olan etkileşimi ve iletişimi, yaşadıklarından edindiği deneyimler kişiliğinin oluşmasında, eğitilmesinde etkili olmaktadır.

Birey, içinde yaşadığı toplumun eğitim değerleri içerisinde gelişmektedir. Aynı zamanda birey, bu değerler içerisinde bilgisiyle, görgüsüyle, hoşgörüsüyle ve olayları geniş bir açıdan değerlendirebilecek seviyeye gelmesiyle boyut atlamaktadır. Birey, kendisi için uygun gördüğü değerleri benimsemekte, kendine uygun bulmadığı değerleri ise benimsemeyerek hayatının bir parçası olmaktan çıkarmakta ve kendisine döneminin gereklerine yakışır yeni eğitim değerleri geliştirmektedir. İşte eğitim de bu değerler ile bireyler arasındaki ilişkinin dayanıklı ve uyumlu bir biçimde yürütülmesine yarar sağlayıp katkıda bulunmaktadır.⁷⁹

Değer eğitimi, değerlerin açık, net, anlaşılır ve bilinçli bir biçimde öğretilme süreci olup mantıklı olmayı destekleme ve akıl yürütme, duygudaşlık (empati) kurma, öz saygı ve işbirliği geliştirme üzere dört genel süreci kapsamaktadır.⁸⁰ Değerler eğitimi öğrencinin kişiliğini iyileştirilmesini, geliştirmesini ve topluma karşı olan sorumluluklarını öğrenmesini de kapsamaktadır. Her toplum kendi değerlerini bilen, tanıyan, yaşatan ve yaşayan bireyler eğitmek istemektedir. Değer eğitimi sayesinde de bireyler, içersinde yaşamakta oldukları

⁷⁸ Kevser Akın, *Sevinç Çokum'un Romanlarında Eğitim Değerleri ve Türkçe* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 182.

⁷⁹ Akın, *Sevinç Çokum'un Romanlarında Eğitim Değerleri ve Türkçe*, 183.

⁸⁰ Yakup Keskin, "Değer Eğitimi Yaklaşımları", *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Editör: Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2016), 99.

topluma uyum sağlamayı, kuvvetli bir bağ ile bağlanmayı, sosyalleşmeyi ve kültürel anlamda ait olma duygusuna sahip olmayı öğrenmektedir.⁸¹

Toplum yaşamını sürdürebilmek ancak ortak değerlerle olanaklıdır. Hayata dair ortak değerlerde bir araya gelemeyen insanların bir toplum olarak ortak huzur ve rahatlık için çalışabilmeleri güçtür. Bu nedenle de demokratik toplumlarda vatandaşlık; kendi istediği ve dilediği gibi yaşamını sürdürmek değil, kendi istekleri ve dilekleri ile toplumsal değerler arasında bir uyum sağlayabilmek olarak kabul görmektedir. Diyalog, uzlaşma gibi temel insani değerler üzerine kurulabilen bir hayat tarzı olarak demokrasinin sürdürülebilmesi için bireylerin temel ahlaki konuları bilişsel olarak değerlendirip duyuşsal olarak da uyum sağlayabilecek bir yeteneği kazanması gerekmektedir. Demokratik bir toplumun sağlıklı bir hayat sürdürebilmesi de bireylerin en azından “iyi insanlar” olmaları ile mümkündür. Değerler eğitimi de tam olarak bu amaca hizmet eden sistemli bir uğraşın adıdır.⁸²

Değer eğitimi bireyin daha çok duygu alanına seslendiği için, bilişsel ve psikomotor öğrenmeden farklı olarak duyuşsal boyutla ilgilidir. Duyuşsal öğrenmede kendine mal etme ve sahiplenme süreçlerini geçerek verilen bilgileri içselleştirme önemli bir etkidir. Değerlerin içselleştirilmesi dendiğinde ise karşımıza vicdan kavramı çıkmaktadır. Değer eğitiminde bireydeki “vicdan” kabiliyetinin geliştirilip olgunlaşması amaçlanır. Vicdan, kişinin kendi ahlak değerlerini vasıtasız biçimde kendiliğinden yargılamasını sağlayan iç duygudur.⁸³ Vicdan herkeste aynı ölçüde görülmemektedir. Benzer uygunsuz davranışlar karşısında her insanın çektiği vicdan azabı aynı düzeyde değildir. Kimi insan büyük bir vicdan azabı duyarken, kimi insan ise içinde en ufak bir vicdan azabı hissetmez. Vicdanın gücünü belirleyen etken çocukluk döneminde ailede alınan eğitimidir. Güçlü bir vicdana sahip olmak insana mesuliyet duygusu ve davranışlarına tutarlılık verir. Vicdan sayesinde insan sorumluluk duygusunu içinde hisseder. Bu doğrultuda en kuvvetli vicdan; sert, acıma duygusu olmayan ve soğuk bir disiplin almış kimselerde değil, sevgi terbiyesi ve erdem düşüncesiyle yetişen bireylerde görülür.⁸⁴

Değer eğitiminin temel olarak ise iki amacı vardır. Birinci amacı, genç bireyin ve tüm bireylerin daha sağlam karakterli bir hayat sürmesi ve hayatında mutlu kalmasını sağlamak ve bireyi tecrübeler sonucunda başarı veya tatmin duygusuna ulaştırmaktır. Değer eğitiminin

⁸¹ Kadir Ulusoy – Ali Arslan, “Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi”, *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, Editörler: Refik Turan – Kadir Ulusoy (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 7.

⁸² Recep Kaymakcan – Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 35.

⁸³ Yılmaz, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 30-31.

⁸⁴ Turna, *1980 Türk Romanında Değerlerin Çözülmesi*, 29-30.

ikinci amacı ise, toplumun iyiliğine katkıda bulunmak ve bireyin kendisi için arzu ettiğini sadece kendi için değil, bütün bireyler için arzulasını hedeflemektir.⁸⁵ Bu iki temel amacının yanı sıra değerler eğitimi şu amaçları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir:⁸⁶

- Değerleri tanımak,
- Bilinçli bireyler yetiştirmek,
- Öğrencilerin, ruhsal, zihinsel ve bedensel gelişimlerine katkıda bulunmak,
- Beceri ve yeteneklerini geliştirmek,
- Merak uyandırmak,
- Davranışa dönüştürmek,
- Araştırma, keşfetme ve üretmeye yönlendirmek.

Kısaca değerler eğitiminin amacı, kendini tanımlama, kendini anlama ve kendini tamamlama gibi pratiksel süreçlerden geçirdiği bireyin yeteneklerini üst düzeye ulaştırarak, iyi ve güzel bir hayat sürdürmesini sağlamaktır.⁸⁷ Hem kültürel hem bireysel hem de toplumsal faydanın sağlanması adına bu amaçların gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Hedeflerin gerçekleştiği ve uygulandığı bir ortamda birey, içinde bulunduğu toplumu daha fazla benimseyecek, böylece kendini daha huzurlu ve mutlu hissedecektir. Gerçekleştirdiği etkinlikler ve ürünler ile birlikte ise kültürünü hem evrensel boyuta hem de gelecek kuşaklara iletebilecektir. Böylelikle değer eğitiminin belirtilen amaçlara yönelik yararlı bir hizmette bulunması önemli hale gelecektir.⁸⁸

Değer eğitimi bireyin toplumun bütünlük içerisinde duyumsamış olduğu rahatlık duygusunu, baş dinçliğini ve çekişmeden arınmış bir yaşamı sürdürülebilmesini, değerlerin yeni nesillere aktarılmasını sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir. Bir toplumun istikbali, üstün karakter sahibi, iyi yetişmiş ve sağlam şahsiyetlerin varlığına bağlıdır. İyi bir ahlaki karakter kendiliğinden ortaya çıkmaz. İyi bir karakter, ahlaki değerleri anlama, onları içselleştirme ve onların istikametinde davranmayı kapsar.⁸⁹ Bu yüzden değerler eğitimi sayesinde iyi bir ahlaki değere sahip, toplumun ahlaki değerlerini özümseyen, sevgi, saygı,

⁸⁵ Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, 61.

⁸⁶ Çağlayan, *Ahlâk Pusulası Ahlâk ve Değerler Eğitimi*, 96-97.

⁸⁷ Nesrin Kale, “Nasıl Bir Değerler Eğitimi?”, *Değerler ve Eğitimi*, Editörler: Recep Kaymakcan vd., (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 319.

⁸⁸ İlker Akgül, *İlkokul Öğrencileri İçin Değer Bilinçlendirme Yaklaşımına Dayalı Değer Eğitimi Uygulaması* (Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 20.

⁸⁹ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 288.

bağlılık, yaşama özgürlüğü, kendini gerçekleştirme gibi bireysel değerlerin yanında cehaletle savaş, insanlık sevgisi, yurt ve ulus sevgisi gibi sosyal değerleri de kolaylıkla kabullenen bireyler yetişir. Böylelikle değer eğitimi alan birey, sadece kendi huzuru için değil toplumun huzur ve mutluluğu içinde çaba gösteren sağlam bir karakter sahibi olur.⁹⁰

Sonuç olarak iyi bir ahlaki karaktere, iyi bir değer eğitimine sahip gençler yetiştirmek hususunda başta ebeveynler olmak üzere, okullara dolayısıyla da eğitimcilere büyük görevler düşmektedir. Aksi takdirde iyi bir ahlak eğitimi almamış ve toplumsal değerleri gelişmemiş bireyler, değerlerden yoksun olarak yetişir. Bu şekilde yetişmiş olan bireylerin toplum ile bağı kalmaz ve bu bireylerden oluşan toplumun birlik ve beraberliğini sürdürebilmesi de güç olur.

Bu doğrultuda değer eğitiminde ailenin, okulun ve eğitimde önemli bir faktör olan öğretmenlerin etkisine değinmek doğru olacaktır kanaatindeyiz.

1.5.2. Değer Eğitiminde Ailenin Yeri ve Önemi

Aile, küçük toplumsal gruplar içinde en kesintisiz ve en önemli olanı olmakla birlikte toplumu meydana getiren en küçük parçadır. Aile, insan yaşamının ve terbiyesinin dayandığı temel bir müessesedir.⁹¹ Aile, çocuğa bireysel ve toplumsal hayatla ilgili en temel davranışları ve yaşayan değerleri kazandıran ilk kurumdur.⁹² Ailenin temel fonksiyonları vardır. Bunlar neslin devamını sağlamak, cinsiyet içgüdüsünü düzenlemek ve bazı iktisadî faaliyetlerdir. Ancak ailenin en büyük rolü insan neslinin devam edebilmesi için çocuk meydana getirmek ve yetiştirmektir.⁹³ Burada altı çizilmesi gerekli olan kavram yetiştirmek kavramıdır. Çünkü aile, çocuğun gelişip büyümesinde, eğitimine özen göstermede bir numaralı aktör konumundadır. Bu yönüyle aile, değerler ve ahlak eğitiminde en kuvvetli kurumların başını teşkil etmektedir. Ailenin bu önemi onun çocukla ilişkisinde diğer eğitici kurumların erişmesi olanaklı olmayan bazı özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Diğer eğitici kurumların neden bu özelliklere ailede olduğu kadar sahip olamadıkları veya olamayacakları aşağıda aile kurumu ile ilgili vereceğimiz bilgilerden anlaşılabacaktır.

Birey yetişkinlikteki ahlaki duyarlılıkların temelini, çocukluk döneminde anne-baba ile arasında yaşadığı sevgi, saygı, güven gibi duygulara dayalı ilişkilerle atmaktadır. Çocuk,

⁹⁰ Recep Salar, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarının Eğitim Değerleri Açısından İncelenmesi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 24.

⁹¹ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998), 206.

⁹² Vedat Aktepe, "Ailede Değerler Eğitimi ve Program İhtiyacı", *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, Editörler: Refik Turan – Kadir Ulusoy, (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 78.

⁹³ Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, 214.

⁹⁴ Kaymakcan – Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 193.

sevilerek sevmeyi, kendisine saygı duyularak başkalarına saygı göstermeyi ve itimat edebileceği güvenli bir ortamda yetişerek çevreye güven veren davranışlar geliştirmeyi ilk olarak ailede öğrenmektedir.⁹⁵ O halde aile, çocukluk döneminde bireylerin tutum ve davranışlarının şekillenmesinde oldukça önemli bir eğitici rol üstlenmektedir. Çünkü aile üyelerinin çocuğa karşı sergiledikleri tutum ve davranışlar, çocuğun hayatı boyunca insanlarla olan münasebetinin temelini oluşturmaktadır.⁹⁶

Aile, çocuğun ilk ve en önemli ahlak öğretmenidir. Çocuğun henüz gelişmemiş kabiliyetlerini ilk keşfedecek ve işlemeye başlayacak olan ailedir. Diğer taraftan aile, bireyin değer kazanımının en çabuk ve tesirli olduğu, karakter oluşumunun en hızlı geliştiği, çocukluk döneminin en uzun periyodunun geçtiği kurum konumundadır. Ailede değerler çok küçük yaşlarda ve bir bütün olarak yaşamın anlamı gibi en üst değerlerle irtibatlı olarak öğrenildiği için bu öğrenmeler basit sökülüp atılamayacak kadar yoğun bir biçimde yerleşmektedir. Bunun en önemli nedeni, çocuğun kendisini ailesi ile her yönden özdeşleştirmesidir. Çocuk, ailenin kendisini toplumda konumlandırış biçimi, hayata bakışı, insanı anlamlandırma biçimi, inanç ve ideolojileri gibi pek çok faktörü bir bütünlük içinde aileden almış olduğundan, bu alış esnasında sevgi ve güven duyguları diğer eğitimsel faktörlerin hiç birisiyle olmadığı kadar etkin olmaktadır. Dolayısıyla ailesine fitri bir sevgi ve güven duygusu ile bağlı ve çok yönlü bir şekilde değerleri alan çocuklarda bu değerler daha köklü hale gelmektedir.⁹⁷

Toplumun ana çekirdeği ailedir ve çocuk bu çekirdeğin küçük bir üyesidir. Aile içerisinde anne, baba ve diğer üyelerinin çocukla etkileşimi çocuğun davranışlarını şekillendirmektedir. Çocuk ilk olarak sosyal davranışları ve sosyalleşmeyi ailede öğrenmekte ve sosyal yaşantısını ailede kazanmaktadır. Bu nedenledir ki hayatımız boyunca iyi veya kötü gerçekleştirdiğimiz birçok eylemin temelinde aileden edinmiş olduğumuz davranışlar yatmaktadır. Çocuğun sosyal hayatının gelişiminde aileden sonra toplumun etkisi başlamaktadır. Birey ailesi ile birlikte, toplumun adet, gelenek ve görenekleriyle ilgili davranış, tutum ve değerleriyle tanışmakta ve bu değerleri öğrenmeye başlamaktadır. Çocuğun ailede karşılaşmış olduğu davranış ve tutumlar onun sosyal gelişimini etkilemekte ve kişiliğinin şekillenmesine sebep olmaktadır. O halde anne ve babanın çocuğa karşı vazife

⁹⁵ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 289.

⁹⁶ Mustafa Köylü, “Aile Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Editör: Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2016), 109.

⁹⁷ Kaymakcan – Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 193-195.

ve mesuliyetlerini tam manasıyla yerine getirmesi için iyi eğitimli olması, toplumun yaşayan değerlerini çocuğa doğru aktarması gerekmektedir.⁹⁸

Değerler, toplumun sosyal-kültürel öğelerine anlam veren en önemli ölçütlerdir. Topluma hâkim olarak yaşamını sürdüren bireylerinde toplumla uyumlu bir şekilde yaşadıkları ve toplumca mühim görünen ve değer verilen kimseler oldukları gözlenmekte olan bir durumdur.⁹⁹ Bu doğrultuda değerlerin kazandırılmasında aileye büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu görev ve sorumlulukları şu şekilde sıralamak doğru olacaktır:¹⁰⁰

- Çocukların demokrasi kültürü ile yetişmesini ve kararlara katılmasını sağlamak,
- Çocukların düşünecek, konuşacak ve tartışacak kadar özgüvenli olmalarını sağlamak,
- Çocukların kararlarına saygı duymak,
- Çocukları olduğu gibi sevmek ve yargılamadan kabul etmek,
- Çocukların yaratıcı olmalarını teşvik etmek,
- Çocukların özgürce düşünmesini sağlamak,
- Çocukların kendi yeteneklerini keşfetmesine yardımcı olmak,
- Çocukların kendilerine uygun mesleği seçmelerine yardımcı olmak ve meslek eğitimlerinde uzmanlaşmalarını sağlamada destek olmak,
- Çocukların bireyselliğini önemseyerek, özgün kişiler olmalarını sağlamak,
- Çocukların milli, manevi ve evrensel değerleri özümsemesine yardımcı olmak,
- Çocukların “iyi insan” “erdemli insan” olmalarına yardımcı olmak,
- Çocukların doğru bir karakter ve kişilik oluşturmalarına yardımcı olmak,
- Çocukların yaşadığı toplumda sosyal sorumluluk kapsamında işler yapmasını sağlamak,
- Çocukların kendini gerçekleştirmesini ve mutlu olmasını sağlamak.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerin ışığında ailedeki değer eğitiminin verimli ve etkili olabilmesi için şu prensiplerin var olması gerektiği de kaçınılmazdır:¹⁰¹

⁹⁸ Aktepe, “Ailede Değerler Eğitimi ve Program İhtiyacı”, 85.

⁹⁹ Taha Yazar, “Toplumsal Yaşam ve Değerler”, *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, Editörler: Refik Turan – Kadir Ulusoy (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 109.

¹⁰⁰ Aktepe, “Ailede Değerler Eğitimi ve Program İhtiyacı”, 79-80.

¹⁰¹ Köylü, “Aile Değerler Eğitimi”, 113-126.

- Mutlu ve huzurlu bir aile ortamı oluşturulmalıdır.
- Çocuğun gelişim özelliklerine dikkat edilmelidir.
- Dengeli bir disiplin uygulanmalıdır.
- Çocuğa iyi bir örnek ve model olunmalıdır.
- Aile bireyleri birlikte hareket etmelidir.
- Değerlere ilişkin bilgi verilmelidir.
- Olumsuz çevre şartlarından korunmalıdır.

Sonuç olarak ailede değerler eğitiminin yeri ve önemi ile ilgili verdiğimiz özet bilgiler, aile kurumunun değerler eğitimin öğretiminde büyük bir role sahip olduğunu bizlere göstermektedir. Bu rolde başrol oyuncularını anne ve babalardır. Anne ve babalar öncelikle değerler konusunda gerekli donanımı elde etmiş olmalıdır. Bu donanımı elde etmenin yolu ise iyi bir eğitimden geçmektir. Anne ve babalar adalet, cömertlik, saygı ve sevgi, yardımseverlik, hoşgörü gibi başta gelen değerlerimizi savunan, ahlaken bu değerlere sahip olan ve bu değerleri yaşantılarına uygulamalı olarak yansıtan bireyler olmalıdır. Nitekim bu hassasiyete sahip olan ebeveynler toplumun değerlerine de hâkim olacaklar, aynı zamanda yetiştirmekte oldukları bireylerin de toplum içinde özenle gösterilen şahsiyetler olduklarını gözlemleyeceklerdir. Böylelikle gelecek nesillerimiz güvende, huzur ve mutluluk ise her daim bizimle beraber olacaktır.

1.5.3. Değer Eğitiminde Okulların Yeri ve Önemi

Bir topluluk olarak okul, kendi değerleri olan ve bu değerleri hizmet verdiği bireylere aktaran bir kurumdur. Eğitim kurumlarının başını çeken okul, toplumun oluşumunda önemli güce sahip kurumlardan biridir. Okul, toplumdan kopmuş olamayacağına göre değer ve standartlar okullarda olacaktır.¹⁰²

Okul, toplum içinde çoğu zaman tesadüfî olarak gerçekleşebilen ve bu nedenle de doğrultusu kestirilemeyen eğitim olgusunun planlı bir şekilde yürütülmesi için oluşturulmuş bir kurumdur. Bu kurum insanlık tarihinde her zamankinden çok daha fazla günümüz çocuğunun yaşamında iz bırakmaktadır. Çocuk okula ilk adımını attığında o güne kadar yaşamındaki tek sosyalleşme kurumu olan aile çevresinin dışına çıkıp yeni sosyalleşme

¹⁰² Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, 79.

ortamları ile etkileşime geçmiş ve iletişim kurmuş olur. Bu yüzden okul, değer kazandırma ve karakter gelişiminde çocuğun hayatında önemli bir yere sahiptir.¹⁰³

Okul, değer eğitimi ile toplumsal ahlakı tesis edebilme potansiyeline sahip önemli bir kurumdur. Planlı ve sistemli bir yapısının olması, nitelikli ve büyük bir öğretmen kadrosu barındırması, geniş kitlelere ulaşabilmesi, bireyin gelişime ve öğrenmeye en açık olduğu döneminin okul dönemine denk gelmesi ve denetlenmesi gibi faktörlerle etkili ve kalıcı değerler eğitimi okul kurumunda yapılabilmektedir.¹⁰⁴

Okullar; eğitim ve öğretimin planlı, programlı yapıldığı yerler olması nedeniyle de değer öğretiminin en tesirli sahalarından biridir. Eğitim, bireyi topluma faydalı hale getirme olarak tanımlandığında da okulların değer öğretimindeki önemi belirtilmiş olur.¹⁰⁵

Günümüzde toplumsal, kültürel ve insani değerleri yeni yetişen nesil yeterli düzeyde öğrenememektedir. Çekirdek ailelerin artması, annenin çalışması, aile bireyleri arasındaki iletişim ve paylaşımın azalması ve artan boşanma oranları gibi birçok nedenden ötürü, ailede çocuklara değer eğitimi verilememektedir. Buna tabi olarak geçmişte toplum içinde ailenin yüklendiği değer eğitimi mesuliyeti artık yüksek oranda okullara bırakılmıştır. Zira anaokulu veya kreşe başlama yaşının günümüzde 3-4 yaş seviyesine kadar indiği görülmektedir. Bu yaşlarda okula başlayan çocuk 22-24 yaşların sonuna kadar zamanının büyük bir bölümünü okullarda geçirmektedir.¹⁰⁶

Okul değerler eğitiminin verilmesinde, medya ve iletişim vasıtaları yoluyla kazanılan noksan ve yanlış öğrenmelerin azaltılmasında, toplumun değerlerinin müdafaasında, daha yaşanılabilir bir toplum oluşturmada büyük bir etkidir. Buna bağlı olarak amacı bütün eğitim niteliklerini tamamlamak ve yükseltebilmek olan değer eğitimi, okulun ve bütün paydaşların sorumluluğu ve etkisi altındadır. Okul, bireyin sadece devletle ya da iktisadi kurumlarla münasebetine değil; komşusuyla, iş arkadaşıyla, eşiyle vb. çok boyutlu bir ilişki yumağı oluşturan birey yaşamının bu sahalarla ilişki kurgulamasını da içermektedir. Bu nedenle okulların görevleri arasında okul programında açık ve net olarak belirtilen ya da belirtilmeyen değerleri öğretmek, öğrencileri toplumun değer, norm ve davranış ilkeleri

¹⁰³ Kaymakcan – Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 213.

¹⁰⁴ Mevlüt Kaya - Osman Taşkın, “Okulda Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Editör: Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2016), 131.

¹⁰⁵ Yılmaz, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 33.

¹⁰⁶ Kaya - Taşkın, “Okulda Değerler Eğitimi”, 133.

doğrultusunda eğitmek, karakterini ve benlik algısını pozitif yönde etkilemek ve onların ahlaki gelişimine katkıda bulunmak, önemli yer tutmaktadır.¹⁰⁷

1.5.3.1. Okulda Değer Eğitiminin Öğretiminde Öğretmenin Etkisi

Okulların değer eğitiminin verilmesinde ve bireylere olumlu davranış eğilimlerinin kazandırılması, geliştirilmesi ve sürdürülmesinde mühim görevleri vardır. Bunun için değerler eğitiminin sağlanmasında öğretmenlere büyük görev düşmektedir. Öncelikle öğretmenler ahlaki ve değer boyutunu anlama, içselleştirme ve bunları öğrencilere aktarabilme yeterliliğine sahip olmalı ve hem okul ortamında hem de okulun dışında değerleri doğru yansıtan örnek modeller olmalıdır. Aynı zamanda öğretmenler, değişik stratejiler kullanarak hem sınıf içinde hem de sınıf dışında değerlerle ilgili istendik öğrenmelerin gerçekleştirilmesine yönelik öğrencilere çeşitli uygulamalar da yaptırmalıdır. Bu doğrultuda tüm bunlar gerçekleştiğinde öğretmenler, değer eğitimi konusunda yeterli donanıma sahip olacakları gibi öğretmenlerin yetiştirecekleri öğrenciler de ahlaki değerleri kazanmış birer birey haline geleceklerdir. Bunun yanı sıra yeterli donanıma sahip öğretmenler sayesinde öğrenciler hem kendi var oluşlarına hem de içinde bulundukları topluma gerekli katkıları da sağlamış bulunacaklardır.¹⁰⁸

Öğretim programlarının uygulayıcısı öğretmenler, okulların asıl faktörüdür. Öğretmen, eğitim sürecinin bir parçası ve düzenleyicisi olduğu için, bir öğrencinin okul yaşamındaki en mühim ögenin öğretmen olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durum öğretmeni, öğrenciden beklenen davranışlar için örnek bir model olmak mecburiyetinde bırakmaktadır.¹⁰⁹ O halde öğretim programları hangi değerlere, hangi yeterlilikte, ne kadar yer verdiğiyle; öğretmenler ise davranışları, öğrencilere örnek bir model olması ve uygulamaya koyduğu yaklaşımlarla öne çıkmaktadır.¹¹⁰ Bu doğrultuda değerler ve eğitimi ile ilgili literatür incelendiğinde değerlerin eğitimi ile ilgili şu 7 yaklaşıma değinmek gerekmektedir:¹¹¹

- Doğrudan Değer Eğitimi Yaklaşımı: Telkin yolu ile değer eğitimi de denir. Okulun içinde ya da dışında örnek yaşam hikâyeleri, farklı etik ve ahlaki hikâyeler ile şiirler, türküler ve şarkılar değer eğitimi sıklıkla kullanılır.

¹⁰⁷ Kaymakcan – Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, 214.

¹⁰⁸ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 288.

¹⁰⁹ Akbaş, *Türk Millî Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*, 93.

¹¹⁰ Ülker Şen, *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Eğitimi Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 15.

¹¹¹ Aktepe, “Ailede Değerler Eğitimi ve Program İhtiyacı”, 81-82.

- Değer Açıklama Yaklaşımı: Değer belirginleştirme yöntemi olarak da bilinir. Değer öğretimi yapılacak birey üzerinde herhangi şekilde zorlama ve dayatma yapılmaz. Değer tercihinde bulunan bireye niçin, nasıl soruları yöneltilmelidir. Bireyin değer tercihleri üzerinde farklı alternatifler açıklanır ve çeşitli teşvikler yapılır. Değer açıklama yaklaşımında bireyin kendi değerleri önemsenmelidir. Ancak değer tercihinde bulunan bireye niçin, nasıl soruları yöneltilmelidir. Bireyin vereceği cevaplar ve açıklamalar desteklenmeli ve önemsenmelidir.

- Değer Analizi Yaklaşımı: Toplumda sosyal problemler ya doğrudan ele alınır veya dolaylı olarak çeşitli hikâyeler yoluyla incelenir. Sosyal olaylar incelenirken neden ve nasıl soruları muhakkak cevaplandırılır. Bu cevaplamalarda sosyal olayın başka sosyal olaylarla benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde analizler yapılır. Sosyal olaydaki durumlar mantıklı bir süreçle kanıtlarla değerlendirilir ve sağlıklı bir sonuca ulaşmaya çalışılır. Bu yaklaşımda birey, bilimsel problem çözme yöntemini sosyal problemlere uygulamayı öğrenir.

- Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı: Değer öğretimi yapılacak olan bireylere örnek olay verilerek, grup çalışması yapılması istenir. Bu yaklaşımın esasını, birey “ahlaki ikilemler” oluşturmak suretiyle düşünme, tartışma ve sonuçta sağlıklı bir değere ulaşmaya çalışır. Burada önemli olan değerle ilgili verilen karar değil, karara varıncaya kadar geçirilen sürede neleri düşündüğü, konuştuğu ve yaptıklarıdır.

- Örtük Program Yaklaşımı: Programda değerle ilgili bir takım açıklamaların kapalı olarak yazıldığı, yer yer derslerin konu arasında serpiştirilmesi sonucunda oluşan birtakım değerlerle ilgili kazanımların ele alındığı ve hissettirildiği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda önemli olan programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin bu sürecin farkında olması gerekir. Bu yaklaşımda değer öğrencilerinin tutum, davranış ve değerleri ön plana çıkmaktadır. Örtük program yaklaşımını eleştiren bilim adamları olduğu gibi destekleyen araştırmacılar da yok değildir.

- Karakter Eğitimi Yaklaşımı: Ahlaki ve moral değerleri bilişsel, duyuşsal ve davranışsal anlamda içselleştirmek, program vasıtasıyla yaşayan değerleri insani düzeyde bireylere kazandırmayı amaç edinmiş bir yaklaşımdır. Burada etik ilkeler, insani duyarlıkları davranışa dönüştürmek önemsenmektedir. Karakter eğitimi, sağlıklı bir toplumun oluşması için, ailede, okulun bütün basamaklarında, bireylere olumlu değer tercihlerini ve alternatiflerini sunarak öğretmesidir. Karakter eğitiminin sonucunda iyi düşünen, iyi hisseden, iyi davranan bireyler olması beklenmektedir.

- Eylem/Davranış Öğrenme Yaklaşımı: Hareket öğrenimi olarak da bilinen bu yaklaşıma göre, birey toplum içinde yaşayan bir varlıktır. Değerler, birey ile toplum arasında yaşayan etkileşim sonucu oluşmaktadır. Eylem/davranış öğrenme yaklaşımında, bireyin kişisel ve sosyal değerlerinin ortaya çıkması için birtakım imkânların sunulması ve bazı seçeneklerin bireye tanınması gerekir. Böylece birey, kendi değerlerini toplumla etkileşim içerisine girerek oluşturabilir ve kendini gerçekleştirme imkânı bulabilir.

Sonuç olarak bahsedilen farklı yaklaşımlardan hareketle ğretim programları öğretmenin öğrenciye hangi değerleri kazandıracağını belirlemektedir. Burada ğretmene dūřen görev ise öncelikle ğrenci seviyesini tespit etmek ve öğrencinin seviyesine uygun olan yaklaşımı belirlemektir. nk ğretmen kazandırmak istediği değeri ancak bu doğrultuda öğrencilerine sistemli ve istendiği şekilde aktaracak, bunun neticesinde de düzgün bir eğitim ve ğretim gerçekleştirilmiş olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Çalışmamızın bu bölümünde araştırmanın yöntemi, evreni, veri toplama teknikleri ve veri analizine dair açıklamalar yapılmıştır.

2.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma nitel bir çalışmadır. Araştırma verileri, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan, olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman analizi yoluyla elde edilmiştir. İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin değerler bakımından incelendiği bu çalışma; kaynak taramaya dayalı olarak seçilen metinde, genel tarama tekniği ve içerik çözümlemesi ile elde edilen bilgilerin yorumlanmasıyla yürütülecektir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir.¹¹²

2.2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ

Bu çalışmanın evrenini, İbn Battûta'nın "*Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*" (İlginç Ülkeleri ve Macera Dolu Yolculukları Merak Edenlere Armağan) isimli Arapça eserinin, A. Sait Aykut tarafından Türkçe'ye çevirilen İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin 1. ve 2. cildi oluşturmaktadır.

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin yukarıda bahsedilen eserinin yanında; İbn Battûta Seyahatnâmesi ve eğitim ile ilgili yazılmış bilimsel eserler, makaleler, sözlükler, ansiklopedi maddeleri çalışmanın evrenini oluşturur. Konuyla ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan tezlere Yüksek Öğretim Kurulu'nun elektronik tez tarama arşivi vasıtasıyla ulaşılmıştır.

2.3. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Çalışmanın başında, literatür taraması ile İbn Battûta Seyahatnâmesi hakkında yapılan ulusal-uluslararası kitap, tez ve makale türü çalışmalar incelenmiştir. Çalışma yapılan konu ile

¹¹² Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 227.

ilgili gerekli dokümanlar toplanmıştır. Dokümanlardaki bilgiler doğrultusunda konunun teorik çerçevesi oluşturulmuş ve aranacak değerler belirlenmiştir. Bu değerler yardımseverlik, cömertlik, iyilik, alçak gönüllülük, misafirperverlik, sevgi ve saygı, hoşgörü, merhamet, sabır, şükür ve dua, adalet ve doğruluk, temiz ve sağlıklı olmaya önem verme, cesaret ve estetik değerleri başlıklarıyla aranmıştır.

2.4. VERİ ANALİZİ

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde tespit edilen değerler; yardımseverlik, cömertlik, iyilik, alçak gönüllülük, misafirperverlik, sevgi ve saygı, hoşgörü, merhamet, sabır, şükür ve dua, adalet ve doğruluk, temiz ve sağlıklı olmaya önem verme, cesaret ve estetik değerleri başlıkları altında sınıflandırılmış; eserin ilgili yerlerinde ele alınışı ve kullanılışı belirlenmiştir. Değerlerle ilgili iletilerin nasıl verildiği ve değerlerin nasıl işlendiği tespit edildikten sonra İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin değer eğitiminde kullanımıyla ilgili sonuçlara ulaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümünde araştırmamızın konusu çerçevesinde tespit etmiş olduğumuz değerlerin kısaca kavramsal açıklamaları yapılmış, İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde bu değerler ile özdeşleşen alıntılara yer verilmiştir. Her bir değer başlığı kendi içinde saray erkânı, kadılar, âlimler ve yöre halklarının tutum ve davranış örnekleri ile şekillendirilmeye çalışılmıştır.

3.1. YARDIMSEVERLİK VE CÖMERTLİK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Türk Dil Kurumu sözlüğünde yardımlaşma “kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet” olarak ifade edilir. İslâm literatüründe ise yardım ve yardımlaşmaya dair pek çok kavram bulunmaktadır. Bu kavramlardan en çok kullanılanı yardım etmek anlamına gelen avn kökünden türemiş olan, yardımlaşma manasına gelen teâvün ve muâvene kelimeleridir.¹¹³

Yardımlaşma var olan tüm dinlerin üzerinde önemle durmuş olduğu bir erdemdir. Dinler inananlarına, elinde bulundurduklarından diğer insanlara vermeyi, muhtaç ve ihtiyaç sahibi olan insanların bu gereksinimlerinin karşılanmasını emretmektedir. Dindar bir insan, kendisinin sahip olduklarını, kendisi dışındakilerin nelere sahip olduğu ile değerlendirdiğinde ve onları önemseydiği takdirde dininin emirlerine uygun davranmış olmaktadır. İnsanoğlu nefsanî istek ve arzularından sıyrılıp, karşılık beklemeksizin yapmış olduğu yardım ile kendisini zora sokuyormuş gibi görüldüğünü düşünmektedir. Oysaki insan, içtenlikle göstermiş olduğu böyle bir davranışla, ruhi olarak rahatlayacak ve huzur bulacaktır.¹¹⁴

Sosyal bir varlık olan insan toplu halde yaşamakta olup diğer insanlar ile iletişim halindedir. Bundan ötürü insanlar birbirlerinin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda yardımlaşma, toplumdaki bireyler arasındaki ilişkileri fazlaca güçlendiren, eksiklikleri ortadan kaldıran, boşlukları dolduran, birlikteliği kuvvetlendiren, insanın iç dünyasında oluşturduğu yankı, etki, tepki ve izlenimdir. Yardımlaşma, insanlar arasındaki insani niteliklerin ortaya çıkmasını sağlayan ve toplumların içlerinde duyumsadıkları rahatlık duygusunun oluşumuna destek olan önemli bir değerdir.¹¹⁵ Aynı zamanda yardımlaşma,

¹¹³ Mustafa Çağrı, “Yardımlaşma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/332.

¹¹⁴ Muhammed Demir, *Dindarlık – Yardımseverlik İlişkisi (Malatya Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 10.

¹¹⁵ Aktepe, *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde “Yardımseverlik” Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi*, 2-3.

yaşama umutla bağlanarak güçlüklerle baş etmemize, kendimizi kuşku duymadan inanma, korku, çekinme ve bağlanma duygusu içinde duyumsamamıza, duygudaşlık kabiliyetimizi geliştirmemize katkı sağlayan toplumsal bir değerdir.¹¹⁶

Yardımlaşma değerinin kapsamına giren bir diğer değer de cömertliktir. Cömertlik Türk Dil Kurumu sözlüğünde “’eli açıklık” olarak ifade edilmektedir. Cömertlik kavramı İslâm ahlâkı literatüründe ise çoğunlukla sehâ, sehâvet ve cûd terimleriyle zikredilmektedir.¹¹⁷

Cömertlik, Kur’an ve sünnette ilahi bir sıfat olarak peygamberlerin de sahip oldukları üstün bir erdem olarak nitelendirilmektedir. Nitekim cömertlik, ahlak kitaplarında geleneksel uygulama sürdürülerek diğer faziletler gibi cimrilik ve israf diye nitelendirilen iki aşırılığın ortası olarak ifade edilir. Genel anlam itibarıyla ise cömertlik, insanoğlunun elinde bulundurduğu nimetleri meşru yollardan iç huzur ile bir beklentisi olmayarak başka kişilerin faydalanması için sunulması olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle cömertlik, ihsan kavramını da içine almaktadır. Nitekim ihsan, karşı taraftan bir beklenti de bulunmayarak, affetmek, iyilikte bulunmak, lütuf etmek ve cömertlik gibi manalarda kullanılmaktadır.¹¹⁸

İslâm ahlâkında ihsan, insanın sadece ihtiyaç anında başkaları için sunduğu maddî bir yardım değildir. Tam tersine ihsan, insanın diğer insanların ihtiyaç duymaları halinde, onların hayatını güzelleştirmesine, iyileştirmesine ve sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olan bir ödev konumundadır. İslâm geleneği toplumların ve fertlerin sıkıntılı anlarında insanların birbirini ile yardımlaşmasını, ihsanda bulunmasını ve cömertliğe meyil etmesini istemektedir.¹¹⁹

Bu doğrultuda İbn Battûta Seyahatnâmesi yardımseverlik ve cömertlik değerleri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.1.1. Saray Erkân’ının Yardımseverlik ve Cömertliği

İbn Battûta gezip gördüğü birçok şehirde öncelikle hükümdarların huzuruna çıkar, hükümdarlar tarafından çok güzel bir şekilde ağırlanır. Hükümdarlar seyyahın şehirlerine geldiğini öğrendiklerinde, onu huzurlarına davet ederler. İbn Battûta, hükümdarların huzurunda oldukça hoş bir şekilde karşılanır ve hükümdarlar tarafından kendisinden gezdiği

¹¹⁶ Bayramali Nazıroğlu - Ayşegül Gün - Ayşe İnan Kılıç - Fatih Kaya, “Temel Ahlaki Değerler”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Editör: Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2016), 210-211.

¹¹⁷ Mustafa Çağrı, “Cömertlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/72.

¹¹⁸ Saadettin Altınışık, *Kur’an’da İhsan Kavramı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 84-85.

¹¹⁹ Ferize Yeksek, *Hadislerde İhsan Kavramı* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7.

yerler hakkında bilgiler alınır. Seyyah, hükümdarların yanlarında belirli bir zaman kaldıktan sonra bir başka yolculuğa doğru hareket eder, yolculuğa çıkmadan önce de hükümdarlar tarafından kendisine verilmek üzere birçok hediyeler sunulur. Nitekim Gerede sultanı Şah Bek seyyahın şehrine geldiğini öğrendiğinde onu huzuruna davet eder, halini ve hatırını sorar, kendi zamanının hükümdarlarından hangileri ile görüştüğünü anlatmasını ister. Sultan, seyyah Gerede'den ayrılacağı zaman ise kendisine bir kat elbise ve koşum takımları mükemmel bir at hediye eder.¹²⁰ Cömertliği ile ünlenmiş Birkî hükümdarı Aydınoğlu Muhammed de seyyah şehrine geldiğinde şölen düzenler, seyyah şehirden ayrılacağı sırada ise kendisine yüz miskal ağırlığında altın, bin dirhem gümüş, at, bir takım elbise ve Mîhâîl adında bir Rum köle ihsanlarında bulunur.¹²¹

İbn Battûta Kustantîniye şehrinde hükümdar Tekfur'un huzurundan ayrılırken *‘‘Bana bir hil’at (özel şeref elbisesi) giydirdiği gibi koşum takımları mükemmel bir at verdi; ayrıca emân (güvenlik) alameti sayılan gölgeliklerden birinin bana verilmesini emretti; kendi başı üzerinde de taşıyordu bu tür gölgeliklerden.’’*¹²² ifadelerini kullanır. İzmir şehri hükümdarlarından Ömer Bek için ise *‘‘Kaleye çıkar çıkmaz mükellef bir sofrayla Nikûle (Nikola) adında bir Rum cüceyi köle olarak gönderdi; ‘kemha’ denen kumaştan yapılma iki kat elbise verdi. Kemha, Bağdat, Tebriz, Nişabur ve Çin’de dokunan bir tür ipekli kumaştır. Beyin imamlığını yapan hoca efendinin söylediğine göre; cömertliği yüzünden bana armağan ettiği köleden sonra evinde bir tek köle dahi kalmamış beyin! Allah Teâlâ ona gani gani versin, rahmet yağdırsın!’’*¹²³ cümlelerini kullanan seyyah, böylelikle bir hükümdarın yardımseverlik ve cömertlikte çıkabileceği zirve noktasını bizlere aktarmış olur.

İbn Battûta Beyelûn Hatun ve onun hükümdar babasına ise *‘‘Sultana veda ederken bin beş yüz dinarın yanında bir takım elbise ve sayısız at hediye etti bana! Hatunlar ise ‘sıvm’ (som) dedikleri gümüş taslardan verdiler; Hükümdarın kızına gelince o hepsinden cömert davrandı, beni giydirdi ve atlandırdı. Böylece elimin altında elbise, at, sincap ve samur kürklerinden müteşekkil bir servet toplandı!’’*¹²⁴ sözleri ile değinir.

Seyyah bahsetmiş olduğumuz armağanlara mazhar olduktan sonra hükümdarların yanında geçirdiği süre zarfında onların sadece kendisine karşı yardımsever ve cömert olmadıklarını gözlemler. Çok iyi bir gözlemci olan İbn Battûta, hükümdarların kendisine

¹²⁰ İbn Battûta, 438.

¹²¹ İbn Battûta, 424.

¹²² İbn Battûta, 504.

¹²³ İbn Battûta, 425-426.

¹²⁴ İbn Battûta, 486.

olduğu kadar halkına, emirlerine, şehrine gelen misafirlere, huzuruna gelen elçilere, fakirlere, yoksullara, kimsesizlere, düşkünlere, yakın akrabalarına, halkından Müslüman olmayı isteyenlere, şeyhlere, kadılara, bilginlere, şairlere hatta kendisine ayaklanmada bulunanlara karşı dahi yardımseverliklerine, cömertliklerine şahitlik eder. Nitekim Seyahatnâme’de seyyah tarafından aktarıldığı üzere Ma’ber ülkesinin hükümdarı Gıyâseddîn Damgânî geçindirecek malı, parası, geliri oldukça az olan ve geçinmekte çok zorluk çeken halkı için üç gemi yiyecek ve giysiler gönderir.¹²⁵ Mısır hükümdarı Melik Nâsır son haccını ifa etmek için gittiği Mekke ve Medine halkına, orada misafir olarak bulunan mücâvir topluluğuna büyük ihsanlarda bulunur.¹²⁶ Seyyah Mardin hükümdarı Melik Sâlih için ise ‘*Kapısına gelen şairlere ve fakirlere babalarıymışçasına ikramda bulunur.*’¹²⁷ ifadelerini kullanır ve hükümdarın yardımseverliğe ve cömertliğe verdiği öneme işaret eder.

İbn Battûta, Lâdik sultanı Yınanç Bek’in mübarek Ramazan Bayramı günü konağında düzenlemiş olduğu ziyafeti ise şu cümleler ile aktarır: ‘*Fıkıh bilginleri, şeyhler ve ahılar için ayrı bir sofra; yoksullar, düşkünler için başka bir sofra kurulmuştu. O gün hükümdarın kapısından zengin, yoksul hiç kimse geri çevrilmedi.*’¹²⁸ Yine seyyah, hükümdar Ebû Sâid’in huzuruna gelen âmâlara göstermiş olduğu yardımseverliğine ve cömertliğine şu cümleler ile değinir: ‘*Art arda dizilen âmâlar hallerinden şikâyet ediyorlardı. Her birine birer kılavuz hizmetçi, bir kat giysi ve geçimlerine yetecek kadar para verdi.*’¹²⁹

Seyahatnâme’de yardımseverlik ve cömertliğine ayrı bir parantez açılması gereken hükümdarlardan biri de şüphesiz Hint hükümdarı Ebu’l-Mücâhid Muhammed Şâh’dır. Seyyahın anlatımıyla O, yabancılara çokça ikramda bulunur.¹³⁰ Mısır’da şeyhler şeyhi görevinde bulunan Rükneddîn’e som altından yapılmış çadır levhalar ve mihlar armağan eder.¹³¹ Akrabalarından evlenecek olanların nikâhlarını kıyar ve onlara hediyeler verir.¹³² Sefere çıkmadan önce Tirmizli Vâiz Nâsireddîn’e değerli taşlardan yapılma işlemeli süs eşyası, siyah bir Abbasi hil’atı ve benzer stilde bir sarık hediye eder.¹³³ Tüm bunların yanında kendisine ayaklanma çıkaran Aynülmülk ile Nusret Hân’ı bahçeleriyle uğraşan işçi konumuna

¹²⁵ İbn Battûta, 857.

¹²⁶ İbn Battûta, 395.

¹²⁷ İbn Battûta, 339.

¹²⁸ İbn Battûta, 410.

¹²⁹ İbn Battûta, 322.

¹³⁰ İbn Battûta, 585.

¹³¹ İbn Battûta, 667.

¹³² İbn Battûta, 60.

¹³³ İbn Battûta, 668.

getirir, onlara hil'at giydirebilir, at armağan eder. Aynı zamanda onların hanelerine et ve un gibi gıdalar götürülmesini emrederek, yardımda bulunur.¹³⁴

Eserde hükümdarların yanı sıra saray erkânından olan hatunların ve hükümdar emirlerinin de seyyaha karşı olan yardımseverlikleri ve cömertlikleri dikkat çekicidir. Eserde diğer dikkat çekici nokta ise onların aynı zamanda seyyaha olduğu gibi fakire, yoksula, dilencilere, şehirlerine gelip giden misafir ve devlet büyüklerine, yabancılara, hatta isyancı topluluğa karşı bile yardımseverlikte ve cömertlikte bulunmuş olmalarıdır. Tüm bunların yanında yine hatunlar ve hükümdar emirleri sadece şahsi olarak kişilere yardımda bulunup cömertçe davranmamışlardır. Onlar zaviye, medrese ve mescit gibi dini anlamda hizmette bulunan eğitim yuvalarına da yardım ve ihsanlarda bulunarak cömertliklerini ve yardımseverliklerini göstermişlerdir. Nitekim seyyahın *“Ona ne zaman misafirlerinden hediye gelse bunların arasından iki-üç at ve birkaç koyunu mutlaka bana ayırırdı.”*¹³⁵ dediği Beyelûn Hatun ve *“...cömertlik ve erdem bakımından bir benzerini görmediğim kadındır.”*¹³⁶ diyerek söz ettiği İt Küçücük Hatun, eserde saray erkânının hatunlarının yardımseverlik ve cömertliklerine verilebilecek güzel örneklerdendir.

İbn Battûta'nın anlatımıyla Gazne valisi Buruntayh ise kırk kadar zaviye yaptırır, bu zaviyelerde kendisini geçindirecek malı, parası, geliri olmayan ve geçinmekte zorluk çekenlere yemekler verir.¹³⁷ Mısır hükümdarından Melik Nâsır'ın emiri olan Emir Tuştı, Harâfîş denilen ilke ve yasa tanımayan kalabalık topluluğa dahi yardımlarda bulunur.¹³⁸ İbn Battûta Melik Nâsır'ın diğer vezirleri için ise *“Onlar ihsanda bulunmak, mescit ve zaviyeler inşa etmek konusunda birbirleriyle yarış ederler.”*¹³⁹ ifadelerini kullanır. Bunların yanı sıra Dihlî hükümdarlarından Kutbeddîn'in emiri olan Husrav Hân, bir Hindu topluluğunun Müslüman olmak istediğini sultana bildirir, sultan o topluluğu hemen huzuruna çağırır, onlara hoş elbiseler, altın gerdanlık ve bilezikler hediye eder.¹⁴⁰

Zibetûlmehel adalarından birinin veziri olan Süleyman Mânâyek de seyyaha yumuşak ve parlak kumaşlar ile değerli taşlardan ve madenlerden yapılmış süs eşyası hediye ederek cömertliğini ve yardımseverliğini gösterir.¹⁴¹ Yine İbn Battûta'nın *“Evinde kaldığım sürece*

¹³⁴ İbn Battûta, 716.

¹³⁵ İbn Battûta, 499.

¹³⁶ İbn Battûta, 480.

¹³⁷ İbn Battûta, 536.

¹³⁸ İbn Battûta, 54.

¹³⁹ İbn Battûta, 54.

¹⁴⁰ İbn Battûta, 637.

¹⁴¹ İbn Battûta, 832.

bütün masraflarımı karşıladı. Cömertliğiyle meşhurdur o!’’¹⁴² diyerek bahsettiği Musul şehrinde yer alan emir Alâeddîn Ali b. Şemseddîn ve ‘‘O hemen emir çıkardı her türlü ihtiyacımız karşılansın diye. Bu yüzden her gün bize yiyecek ve içecek gönderdiler.’’¹⁴³ dediği Tirmiz şehri valisi Alâülmülk Hudâvendzâde, eserde emirlerin cömertlerine ve yardımseverlerine verilebilecek diğer güzel örnekler arasındadır.

Saray Erkân’ının Cimriliği

İbn Battûta cömert ve yardımsever olan saray erkânından söz ederken onlar arasında eli sıkı olup cimri davrananları da bizlere aktarır. Nitekim seyyah Halep’te Melik Nâsır’ın en büyük valilerinden Melikülümerâ makamında bulunan Argûn Devâdar’dan ‘‘*Hukuk bilgisinin çokluğu ve adaleti ile meşhur ise de pek cimridir!*’’¹⁴⁴ sözleri ile bahseder. İbn Battûta döneminin ünlü hükümdarlarından biri olan Uzbek Han’ın bir numaralı hatunu Taytuğlî Hatun için ‘‘...*onun hatunlar arasında en cimri olduğunu herkes bilir!*’’¹⁴⁵ ifadelerini kullanır ve bu niteliklere sahip şahsiyetlerin toplum nezdinde itibar görmediklerini dile getirir. Seyyahın eserde Kulva sultanı Ebu’l Muzaffer Hasan’dan sonra hükümdarlığa geçen Sultan Davud’un cimriliğini ortaya koyduğu şu cümleler de oldukça dikkat çekicidir: ‘‘*Bu mütevazı ve cömert hükümdar Allah’ın rahmetine kavuşunca onun yerine kardeşi Davud geçmiştir. Fakat Davud, halefinin tam aksine dilenci geldiği zaman şöyle derdi: Sultan ‘Veren verdi, çekip gitti! Kendinden sonra da verecek bir şey bırakmadı!’ Ziyaretçiler aylarca onun yanında kalıp hediye beklediği halde birkaç kırıntı dışında hiçbir ikramda bulunmamıştır! Bu yüzden kapısına misafir gelmez olmuştur.*’’¹⁴⁶

3.1.2. Kadıların ve Âlimlerin Yardımseverlik ve Cömertliği

İbn Battûta gezip gördüğü şehirlerde devlet adamlarının yanı sıra şeyhlerin, kadıların ve bilginlerin de ziyaretinde bulunur. Onlar tarafından da güzel bir şekilde ağırlanır, ilgi ve alaka görür. Bu kıymetli şahsiyetlerin yanlarında bulunduğu süre zarfında yapmış olduğu gözlemler neticesinde, hükümdar ve saray erkânında olduğu gibi onların da hem şahsi olarak hem de yeni evlenecek olup düğün hazırlıklarına maddi olarak gücü yetmeyenlerden, zaviyelerine gelen misafirlere, emirlere, vezirlere dervişlere, fakire, fukaraya velhasıl her tabakadan insanlara karşı yardımseverce ve cömertçe muamele edip, ihsanlarda

¹⁴² İbn Battûta, 336.

¹⁴³ İbn Battûta, 543.

¹⁴⁴ İbn Battûta, 109.

¹⁴⁵ İbn Battûta, 477.

¹⁴⁶ İbn Battûta, 367.

bulunduklarını dile getirir. Hatta seyyahın anlatımıyla yardımseverlik ve cömertlikte sınır tanımayarak tüm malını Allah'ın emri doğrultusunda sadaka, mescit ve zaviye yaptırmada harcayanlar olur. Nitekim Seyahatnâme'de seyyah Kalikût şehri kadısı olan Fahreddîn Osman'dan soylu ruhlu eli açık ve yardımsever olarak bahseder.¹⁴⁷ Yine seyyah Kadı Fahreddîn'in, Harem-i Şerif diye bilinen kutlu mabet ve yakınlarında dar sınırlar içinde kalmayacak yardımlarda bulunduğunu bildirir.¹⁴⁸

İbn Battûta, Mâlikî mezhebinin başhocası Nûreddîn Sahâvî'nin kendisinin yanında bulunan para ve yiyeceklerin büsbütün tükenmekte olduğu bilgisini aldığı anda, bu bilgin şahsiyetin kendisi için yolculukta yemek üzere yiyecekler hazırlattığından, develer kiraladığından ve bir miktar da para takdim ettiğinden söz eder.¹⁴⁹ Dihlî şehrinde yaşayan Şeyh Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî'nin de geçimine yetecek ölçüde bir geliri olmayan, borçlu olan ve gelin için hazırlanması gereken her türlü eşyayı yararlanılabilecek duruma getirme hususunda güçsüz kalanlara altın ve gümüş yardımında bulunduğunu dile getirir.¹⁵⁰ Barselor şehrinde yaşayan oldukça cömert, yardımsever, soylu şahsiyet Şeyh Cuma'nın da, malının hepsini beş parasız kalıncaya kadar dervişlere, yalnız ve sahipsiz kimseciklere dağıttığını zikreder.¹⁵¹

İbn Battûta eserinde İskenderiye şeyhi Ebû Abdullah el-Mürşidî için ise *'Emirler, vezirler ve her tabakadan çeşit çeşit insan onu ziyaret etmektedir. Şeyh bunlara yemek verir, içlerinden ne geçiyorsa hemen karşılarında hazır eder! Aş isteyeneye aş, meyve isteyeneye meyve, tatlı isteyeneye tatlı ikram eder. Hatta bazen mevsimi olmayan şeyleri dahi getirir.'*¹⁵² ifadelerini kullanır. Mısır da yaşayan bilginlerden İzzeddîn Vâsî'tî'den de *'Zengin olduğu için her sene memleketinden yığın yığın malla gelerek tahıl ve hurma satın alır, fakir fukaraya dağıtırdı; Hatta birçoğunun yanında bulunur ve aldığı yiyeceğin evlere taşınmasına yardım ederdi. Bu iyiliksever adam vefatına kadar bu âdetine devam etmiştir.'*¹⁵³ sözleri ile bahseder. Yine seyyah Huncubâl şehrinden Şeyh Ebû Dülef'e *'Zaviyede dünyanın parasını harcıyor. Herkese bol bol hediye, elbise ve at veriyor; gelene ihsan, gidene ikram! Bu diyarda böylesini görmedim.'*¹⁵⁴ cümleleri ile değinir.

¹⁴⁷ İbn Battûta, 805.

¹⁴⁸ İbn Battûta, 346.

¹⁴⁹ İbn Battûta, 152.

¹⁵⁰ İbn Battûta, 616.

¹⁵¹ İbn Battûta, 797.

¹⁵² İbn Battûta, 34.

¹⁵³ İbn Battûta, 218.

¹⁵⁴ İbn Battûta, 392.

3.1.3. Halkın Yardımseverlik ve Cömertliği

İbn Battûta gezip gördüğü şehirlerde yöre halkının da yardımseverliğine ve cömertliklerine tanıklık eder. Yöre halkı da hükümdar ve saray erkânı ile şeyh, bilgin ve kadınlarda olduğu gibi cömertlik ve ihsan yarışında bulunur ve ellerinden geldiği ölçüde fakire, fukaraya, misafire, yolcuya, dervişlere, kimsesizlere yardımseverce ve cömertçe muamele eder. Bunların yanında onlar, mescit ve namazgâh yaptırma hususunda da hiç düşünmeden mallarını harcarlar. Nitekim İbn Battûta, eserde Mekke halkı için *‘‘Onlar fakirlere, çaresizlere yardım elini uzatmakta herkesi geçerler. Biri düğün ziyafeti düzenlese yoksullardan, Mekke’de kalan biçarelerden, dervişlerden başlayarak tüm muhtaçları çağırır, iyi muamelede bulunur, en güzel yemekleri sunar.’’*¹⁵⁵ ifadelerini kullanır. Seyyah Dimaşk halkının ise türbe, tekke ve mescit yaptırma hususunda neredeyse aralarında birbirlerini yenmeye çalıştıklarını belirtir.¹⁵⁶ Habank şehri halkının da yörelerine tanıdık olamayan biri ulaştığında hiç zaman yitirmeden yarım dinar yardımda bulunmayı âdet haline getirmelerinden söz eder.¹⁵⁷

Seyyah gezip gördüğü yerlerde yöre halklarından olan tüccarlarında cömertliğine ve yardımseverliğine tanıklık eder. Nitekim seyyahın anlatımıyla Kinbâya şehri halkının ünlü iş adamlarından Necmeddîn Cîlânî, varlığının önemli bir kısmıyla şahane bir namazgâh yaptırır.¹⁵⁸ Aynı şehrin diğer bir tüccarı olan Havâce İshâk ise yaptırdığı tekkede ihtiyaç sahiplerini, misafirleri ve dervişleri yedirip içirir.¹⁵⁹ Çin’deki bir semtte ise tüccar Osman b. Affân Mısırî, büyük bir câmi ve tekke inşa ettirir, câminin ve tekkenin masrafları karşılansın diye buraya vakıflar kurdurur. Onun soyundan gelenlerde burada kendisini geçindirecek malı, parası, geliri az olanların, koruyucu kimsesi bulunmayanların ve dervişlerin gereksinimlerini karşılar.¹⁶⁰ İbn Battûta, Yemen halkının ileri gelen tanınmış tüccarları için de *‘‘Gelip geçenleri, misafirleri, yoksulları doyurmayı pek severler. Hacılara, gemiye bindirme ve erzak dağıtma yoluyla yardımda bulunurlar. Bu tür hayır işlerini yapmakla ün salmışlardır.’’*¹⁶¹ ifadelerini kullanır.

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi yardımlaşma ve cömertlik değerleri açısından incelendiğinde seyyahın seyahat ettiği dönemde saray erkânının, kadıların, âlimlerin ve yöre

¹⁵⁵ İbn Battûta, 213.

¹⁵⁶ İbn Battûta, 151.

¹⁵⁷ İbn Battûta, 873.

¹⁵⁸ İbn Battûta, 788.

¹⁵⁹ İbn Battûta, 789.

¹⁶⁰ İbn Battûta, 907.

¹⁶¹ İbn Battûta, 351.

halklarının büyük çoğunluğunun sadece seyyaha karşı değil, tüm insanlığa karşı cömertlik ve yardımlaşma değerinin niteliklerini sergilemiş oldukları görülmektedir. Bu değerlerin kavramsal açıklamasının ardından eserde özdeşleşen örneklerine baktığımızda, söz konusu değerlerin toplumdaki bireyler arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmekte, eksiklikleri gidermekte, sevgi ve saygıyı da artırmakta olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. İYİLİK VE ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

İyilik, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “iyi olma durumu, salah” ve “karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet” şeklinde tanımlanır. Arapça olarak ise iyilik “birr” kelimesi ile ifade edilmektedir. Birr kelimesi Kur’an-ı Kerim’de her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi mânaları ifade etmek için kullanılır. Birr kelimesiyle Kur’an-ı Kerim’in Bakara suresinin ilgili ayetinde¹⁶² hangi erdemlerin ifade edildiği belirtilmektedir. Bu erdemler İslâm’ın beş temel inanç değeri olan Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere imanın yanında, Allah’ın emir ve rızâsına uygun şekilde malî yardımlarda bulunma, namaz ve zekât ibadetlerini yerine getirme, sözleşmelere uyma, en güç ve cefalı dönemlerde bile sabırlı ve metanetli olma biçiminde ortaya konulmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde vurgulandığı gibi bu âyetinde de yalnızca en başta gelen erdemler sıralanmakla birrin içeriği sınırlandırılmamaktadır. Böylece birrin iman, ibadet ve ahlaka dair tüm iyi özellikleri kapsayan genişlikte bir kavram olduğu da ortaya konmuş olmaktadır.¹⁶³

İyilik, fazilet sıfatını içinde taşıyan, manevi olarak insanın temizlenmesini ve arınmasını sağlayan ve bu yolda ona mutluluğun kazancını aralayan bir vasıttır. Ruh insanda iyiliğin kaynağıdır. Lakin ruhtan, iyiliklerin ve faziletlerin açığa çıkabilmesi için onun kuvvetlerinin her an eğitilmesi icab etmektedir.¹⁶⁴ Bu eğitimin metodu da yukarıda izah ettiğimiz Kur’an’da geçen iyilik ile kast edilen erdemlerin yerine getirilmesi olacaktır.

Alçak gönüllülük Türk Dil Kurumu sözlüğünde “kendi değerini olduğundan aşağı gösteren, başkalarını küçük görmeyen, büyülenmeyen kimse, engin gönüllü, mütevazı, tevazulu” şeklinde ifade edilir. İslâm literatüründe ise alçak gönüllülük, tevazu kelimesi ile

¹⁶² el-Bakara 2/177.

¹⁶³ Ali Toksarı, “Birr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/ 204-205.

¹⁶⁴ Hayrani Altıntaş, “İslâm Ahlâkı ve İnsanî Davranışlar” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (Nisan 1997), 16.

karşılanmakta “kibrin karşıtı olup kişinin başkalarını aşağılayıcı duygu ve davranışlardan kendini arındırması”¹⁶⁵ olarak ifade edilmektedir.

Alçak gönüllülük, kişinin başkasını mutlu etmek için onun hoşuna gidecek her türlü eylemden uzak durması ve onun önünde kendi benliğini silme yönünde gösterdiği bir eğilimdir. Alçak gönüllülük, kendi dışımızda var olan ebedî varlık ve gerçek karşısında kendi küçüklüğümüzü, kısıtlı varoluşumuzu ve gücümüzü ya da insani zayıflığımızı kavramamıza bağlı olarak gelişen düşünce ve davranıştır.¹⁶⁶

Alçak gönüllülük, bireyin gereksinimlerinin farkında olması, kendini sorgulayarak kendini bilmesi, böylelikle de yaratıcısını tanıması demektir. Alçak gönüllülük, insanın kendini herkesten üstün görmesi olan kibir yerine, gösterişsiz bir tutum içinde olması, hakkına rıza göstermesidir.¹⁶⁷

Bu doğrultuda İbn Battûta Seyahatnâmesi iyilik ve alçak gönüllülük değerleri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.2.1. Saray Erkân'ının İyiliği ve Alçak gönüllülüğü

İbn Battûta ulaşmış olduğu şehirlerde huzuruna çıkmış olduğu hükümdarların büyük çoğunluğunun, makamının yüceliğine ve şatafatına rağmen kendisine, halkına, bilginlere, dervişlere, sûfilere, muhtaçlara, ihtiyaç sahiplerine tevazu sahibi, alçak gönüllü ve iyi niyetli şahsiyetler olduklarını dile getirir. Bunun Seyahatnâme’de en güzel örneklerinden biri İbn Battûta’nın Mâverâünnehr sultanı Tarmaşîrîn’den bahsederken kullandığı şu ifadelerdir: *“Tarmaşîrîn’in yanında elli dört gün kaldıktan sonra yola revan olayım dedim. Sultan kararımı öğrenince bana yedi yüz dinar dirhem verdiği gibi yüz dinarlık samur kürk hediye etti. Mevsim kıştı, hava soğuktu; kürkü ben istemiştim. Bu talebimi ilettiğim zaman alçak gönüllülüğünden ve erdeminden ötürü elini uzattı, kolumun yeninden öptü. Ayrıca iki at ile iki deve verdi bana.”*¹⁶⁸ Yine İbn Battûta’nın iyi niyet ve alçak gönüllü davranmanın alâmet-i farikası olarak nitelendirdiği hükümdar Ebû Sâid, hükümranlığını üstlendiği halkının ihtiyaç duydukları erzakları sağlamada titiz davranır. Halkının sağlığını düşünerek bu konuda halkını mağdur etmez ve halkından yürüme güçlüğü çeken insanların hizmetine develeri tahsis eder.¹⁶⁹ Yezmîr sultanı Ömer Bek seyyahın şehre ulaşmasından beş gün sonra şehre varır,

¹⁶⁵ Mustafa Çağrı, “Tevazu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/583.

¹⁶⁶ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 112-113.

¹⁶⁷ Nazıroğlu – Gün - İnan Kılıç - Kaya, “Temel Ahlaki Değerler”, 242.

¹⁶⁸ İbn Battûta, 534-535.

¹⁶⁹ İbn Battûta, 245.

seyyahın bulunduğu tekkeye de geçerken uğrar ve seyyahtan geciktiği için özür dileyerek büyük bir tevazu örneği gösterir.¹⁷⁰ Câva hükümdarı Melik Zahîr ise alçak gönüllülüğünden ötürü Cuma namazına yürüyerek gider ve fıkıh âlimleri ile zaman geçirmeye çok önem verir.¹⁷¹ Kastamûnya sultanı Süleyman Bâdişah makamının yüceliğine rağmen tevazudan asla ödün vermez. Bu kıymetli şahsiyet, zamanının büyük bir bölümünü âlimler ile geçirir.¹⁷² Bengâle sultanı Fahreddîn ise şehrine gelen yabancılara, derviş ve suflere karşı her daim alçak gönüllü ve iyi niyetli davranışlarda bulunur.¹⁷³

İbn Battûta eserinde Kulva sultanı Ebu'l-Muzaffer Hasan'a ise şu cümleler ile değinir: *'Bu hükümdar çok mütevazıdır. Yoksullarla oturup yemek yer. Din bilginlerine saygı gösterir, şeriflere hürmette kusur etmez.'*¹⁷⁴ Yine seyyahın Kulva sultanı Ebu'l Muzaffer Hasan ile bir yoksul kimse arasında geçen ve bizlere aktardığı şu ifadelerde Seyahatnâme'de bir hükümdarın bu güzel değerlere verdiği önemi gösteren en güzel örneklerden bir diğeridir: *'Yemen yoksullarından biri gelip: 'Ey armağanların babası!' dedi. Bu söz üzerine: 'Buyur! Ne istiyorsun?' cevabını verdi. Yoksul adam: 'Sırtındaki elbiseyi isterim!' deyince; 'Peki, veririm.' dedi. Fakat yoksul adam acele ediyor, elbise hemen onun olsun istiyordu. Hükümdar hiç diretmedi: 'Tamam senin olsun!' dedi. Mescide dönüp hatibin odasına girdi. Elbisesini çıkarıp başka bir elbise giydikten sonra fakire dönerek: 'Haydi odaya gir, istediğin elbiseyi al!' dedi. Yoksul adam elbiseyi aldı. Bir bohçaya sararak başına koydu gitti! Halk, hükümdarın tevazu ve cömertliğinden ötürü Hak Teâlâ'ya şükretti.'*¹⁷⁵

İbn Battûta hükümdarların ardından hükümdar hatunlarının, kızlarının, emirlerinin ve kâtiplerinin de yanlarında yer alır. Eserinde bizlere onların da hem kendisine hem de halkına hizmet etmekte yarış içinde olan, huzuruna gelenleri çok hoş bir şekilde karşılayan, ihtiyacı olanların ihtiyaçları ile ilgilenen, halkının halini hatırını sorup geçimini kolaylaştırmaya çalışan tevazu sahibi, alçak gönüllü, iyi niyet abidesi şahsiyetler olduklarını belirtir. Nitekim yeryüzündeki en büyük hükümdarlardan biri olan Uzbek Han'ın üçüncü hatunu Beyelûn Hatun, makamının yüceliğine rağmen tevazudan hiç ödün vermez. Seyyahın her türlü ihtiyacını karşılatır ve ona karşı oldukça iyiliksever bir davranış sergiler.¹⁷⁶ İznik sultanın hanımı olan aynı zamanda şehir halkına hükümranlıktaki eden iyi niyet abidesi Nilüfer Hatun,

¹⁷⁰ İbn Battûta, 425.

¹⁷¹ İbn Battûta, 880.

¹⁷² İbn Battûta, 440.

¹⁷³ İbn Battûta, 869.

¹⁷⁴ İbn Battûta, 367.

¹⁷⁵ İbn Battûta, 367.

¹⁷⁶ İbn Battûta, 479.

halkına en güzel şekilde hizmette bulunabilmek için hendek kazdırarak suyu tarla ve bahçelerin hemen yanına getirtir.¹⁷⁷ Bunların yanı sıra İbn Battûta, Dihlî hükümdarının annesi olan iyi niyet abidesi erdemli şahsiyet Mahdûme Cihân'dan *"...nice zaviyeler yaptırmış, gelen giden için daima aş kaynattırmıştır."*¹⁷⁸ sözleri ile bahseder.

İbn Battûta Seyahatnâme'de hükümdar emirlerinin iyilik ve alçak gönüllü olma değerine verdikleri öneme ayrı bir parantez açar. Nitekim seyyah Mısır hükümdarı Melik Nâsır'ın üstün emirlerinden olan Emir Tuştu'dan *"Kimsesizleri yedirmek, giydirmek, onlara Kur'an öğretenlerin ücretini vermek gibi iyiliklerde bulunur."*¹⁷⁹ ifadeleri ile söz eder. Seyyah Melik Nâsır'ın sözü geçen etkili emirlerinden Fahreddîn Kıbtî için ise *"İyiliği çoktur. Adeti olduğu üzere her hafta Nil kenarında mescide bitişik bulunan evinin odasında oturur, namaz vakti gelince mescitte namazını kılar, odasına döner, yemek hazırlatır. Kim olursa olsun hiçbir misafiri geri çevirmez. Derdini anlatana derman olur. Sadaka isteyen olursa Bedreddîn diye çağrılan Lû'lû adlı kölesine emir verir. O da dilenciye alıp evin dışına götürür, orada para dolu keseler taşıyan bir haznedar vardır. Özel haznedar, efendisi tarafından verilmesi emredilen parayı dilenciye verir."*¹⁸⁰ cümlelerini kullanır. Yine seyyahın anlatımıyla Buğras'ta ermeni ülkesine giden yolun koruyuculuğunu yapan emir Hüsâmeddîn Müslümanların ayağına taş değmesin diyerek iyiliksever bir tutumla var gücüyle çalışır.¹⁸¹ Fas emiri olan ve pek çok hoş işlere imza atan vezir Ebû Zeyyân b. Vudrâr'da sorumlu olduğu bölgede halkının her türlü ihtiyacına rahatça erişebilmesi için değerli hizmetlerde bulunur.¹⁸²

Saray Erkân'ının Kibri

İbn Battûta Seyahatnâme'de kibirli ve insanları küçük gören saray erkânından şahsiyetlere de değinir. Bunlardan biri olan İyyallâten hükümdarının vekili Ferbâ'nın yanlış tutumunu bizlere şu cümleler ile aktarır: *"İyyallâten'e ulaştığımızda tacirler mallarını geniş bir alana bıraktılar. Zenciler bu malların korunacağına ilişkin garanti verdiler. Tüccar tayfası, Ferbâ'nın yanına vardı. Ferbâ'nın adamları, ellerinde mızrak ve yaylarla onun önü sıra dikilmişler, Messûfe'nin önde gelen kişileri naibin arkasında yerlerini almışlardı. Tacirler huzura çıkınca ayakta beklediler. Gayet yakın duruyorlardı ama Ferbâ küçümseme amacı güderek dilmaça bir şeyler söyledi; tacirlere ilet sin diye. İşte o zaman bu heriflerin*

¹⁷⁷ İbn Battûta, 430.

¹⁷⁸ İbn Battûta, 727.

¹⁷⁹ İbn Battûta, 54.

¹⁸⁰ İbn Battûta, 55.

¹⁸¹ İbn Battûta, 115.

¹⁸² İbn Battûta, 931.

terbiyesizlikleri, beyazları aşağı görmeleri yüreğime oturdu, ülkelerine geldiğime pişman oldum!’’¹⁸³

Seyyahın yanlış bir tutum olan kibir ve küçük görme ile ilgili eserde ibretlik bir hadiseyi aktardığı şu cümleler de oldukça dikkat çekicidir: *‘‘Anlatılanlara göre Abbâsî halifelerinden biri, Mısır halkına kızarak onları küçümsemek amacıyla kölelerinden en değersizini oraya vali yapacağına dair yemin eder. Hasîb adlı köleyi, hamamda külhancı olduğu için insanların en değersiz saymaktadır. Ona bir hilat (özel elbise) giydirir ve Mısır valisi olsun diye yola salar. Halife sanır ki, o aşağı bir sınıfa mensup olduğu için sonradan mal ve mevki sahibi olan herkesin yaptığı gibi Mısır ahalisine kötü muamelede bulunacak, sıkıntı verecek! Lakin Hasîb Mısır’da huzuru sağlayınca halka iyi davranmaya başlar. Sorumluluk alışı, fedakârlığı ve ikramıyla ünü dünyayı tutar. Halifenin yakınları ve devlet büyükleri Hasib’in ziyaretine vardıkça hediyelerine mazhar olarak memnun bir şekilde Bağdat’a dönerler. Bu arada Halife günlerden beri bazı yakınlarını aratmaktadır. Neden sonra çıkagelen yakınlarına niçin bu kadar geç kaldıkları sorulunca adamlar Hasîb’in yanında bulunduklarını, müthiş armağanlar aldıklarını söylerler. Bunun üzerine küplere binen Halife, Hasîb’in gözlerine derhal mil çekilmesini, Mısır’dan çıkarılmasını, Bağdat’a götürülüp bir sokağa bırakılmasını emreder!’’¹⁸⁴*

3.2.2. Kadıların ve Âlimlerin İyiliği ve Alçak gönüllülüğü

İbn Battûta saray erkânının huzurundan ayrıldıktan sonra ulaştığı şehirlerde gezintiye çıkar. Bu gezintisinde şeyhlerden, kadılardan ve bilginlerden de birçok şahsiyetle karşılaşır. Ziyaret etmiş olduğu şeyhler, kadılar ve bilginler kendisini çok güzel bir şekilde ağırlar, halini hatırını sorar. Aynı zamanda bu değerli şahsiyetler seyyahın ihtiyaçlarını karşılamaktan da geri durmaz. Seyyah şeyhlerin, kadıların ve bilginlerin sadece kendisine karşı değil; zaviyelerine ve makamlarına gelen misafirlere karşıda aynı ilgi ve alakada olduklarını gözlemler. Şeyhler, kadılar ve bilginler ilim deryası olmalarına rağmen huzurlarına gelen hiçbir şahsa kibirli bir tutum ve davranışta bulunmaz. Aksine bu kıymetli şahsiyetler, onları tevazu, alçak gönüllü ve iyiliksever bir tutumla karşılarlar. Nitekim Dımaşk’ta Hanbelî kadısı erdemli bilgin Müsellem, Lâzkiye şehrinin kadısı Celâleddîn Abdullah Mâlikî, Merkab kadısı Burhâneddîn, Mâllî kadısı Abdurrahman, Malakka şehri kadısı Ebû Abdullah, iyilik ve alçak gönüllülük değerlerini eserde en güzel şekilde yansıtan örnek şahsiyetler olarak seyyah tarafından dile getirilir.

¹⁸³ İbn Battûta, 958.

¹⁸⁴ İbn Battûta, 67.

İbn Battûta, Serâ şehri şeyhi Nu'mâneddîn Huvârezmî'den ise *'Yoksullara mütevazı davranır, onlarla güzel konuşur, ikram ve iltifatta bulunur.'*¹⁸⁵ sözleri ile bahseder. Yine seyyahın anlatımıyla Hüzeyl Mahallesi reisi olan Şeyh İbnü'l Esîr, seyyaha karşı iyi niyetli davranır. Seyyahı büyük bir alçak gönüllülük ile karşılar ve seyyahın ihtiyaçlarını giderir.¹⁸⁶ Tirmiz şehrinde erdemli şahsiyet Şeyh Azîzân, zaviyesinde gelen giden yolculara ikramda bulunur ve iyi niyetini gösterir.¹⁸⁷ Belh şehrinin dışında zaviyesi bulunan Şeyh Hacı Hurd, burada seyyahı güzel bir şekilde ağırlar, zaviyeyi bizzat kendisi seyyaha gezdirerek alçak gönüllülüğünü gösterir.¹⁸⁸ Eserde seyyahın büyük bir alçak gönüllülüğe sahip olan Hâli ülkesinin dervişlerinden biri olan Kabule'den söz ederken eserde kullandığı şu ifadelerde oldukça dikkat çekicidir: *'Hintli Şeyh Kabule de bunlardan biri. Elbisesi yamalı, külâhı da keçeden... Mescide bitişik olan çilehanesi kumla döşenmiş! Ne hasırı ne de kilimi var. Onu ziyaret ettiğimde kenarda bir abdest ibriği, üzerinde arpa ekmeği kırıntıları bulunan hurma yaprağından örülmüş bir sofra, tuz ve kekikle dolu küçük bir tabak gördüm, başka bir şey görmedim! Yanına biri gelince bu mütevazı yemeğini hemen misafirine uzatır. Durumu arkadaşlarına haber verir. Biraz sonra dervişler, yanlarında ne varsa getirirler teklifsizce...'*¹⁸⁹

3.2.3. Halkın İyiliği ve Alçak gönüllülüğü

İbn Battûta gezip gördüğü şehirlerde tanışma fırsatı bulduğu yöre halklarının da tevazuuna, alçak gönüllülüğüne ve iyilikseverliğine tanıklık eder. Nitekim seyyah eserinde Dimaşk halkının bu güzel değerlere sahip olduklarına şu cümleler ile değinir: *'Ramazan'da hiç kimse yalnız başına iftar etmez. Dimaşk halkının erdemlerindendir; emir, kadı ve diğer nüfuz sahipleri arkadaşlarıyla beraber fakirleri de davet ederler iftar sofralarına... Büyük tüccarlar, iyi para kazanan esnaf da böyle yapıyor. Göçebeler ve diğer fakirler de her gece içlerinden birinin evinde yahut mescitte toplanırlar. Her biri hazırlayabildiği yemeği getirir, beraberce kalabalık bir şekilde iftar ederler.'*¹⁹⁰ İbn Battûta yine bir diğer topluluk olan Aden halkının iyiliksever ve alçak gönüllü tutumunu eserinde şu ifadeler ile dile getirir: *'Bu servete, zenginliğe ve ihtişama rağmen Aden halkının tümü dindar, mütevazı ve iyi yürekli*

¹⁸⁵ İbn Battûta, 518.

¹⁸⁶ İbn Battûta, 264.

¹⁸⁷ İbn Battûta, 543.

¹⁸⁸ İbn Battûta, 558.

¹⁸⁹ İbn Battûta, 350-351.

¹⁹⁰ İbn Battûta, 152.

insanlardan oluşur. Yabancıya ikramda bulunur, yoksulu doyurur, çiplağı giydirirler. Hak Teâlâ'nın farz kıldığı zekâtı da hakkıyla verirler.'¹⁹¹

Zikredilen yöre halklarının yanı sıra seyyahın '*...mütevazı ve dürüst insanlardır; yabancılara sıcak davranırlar.*'¹⁹² diyerek söz ettiği Zafâr halkı, '*Ahali erdemli insanlardan oluşuyor. Yabancılara, gezginlere, misafirlere iyi muamele ediyorlar.*'¹⁹³ dediği Cezîre-i İbn Ömer şehrinin insanları, '*(Burada) hep iyilik gördük, kötü bir muamele ile karşılaşmadık.*'¹⁹⁴ denilerek bahsedilen Kefe şehrinin insanları, '*...dindar ve iyi yürekli insanlardır...*'¹⁹⁵ denilerek zikredilen Kulva şehrinin halkı, '*Hepsi iyilikseverdirler. Bol Bol sadaka verirler.*'¹⁹⁶ sözleri ile ifade edilen Şiraz halkı ve '*...halkı temiz kalpli, din-diyanaet bilen; doğru inançlı, iyi niyetli kimselerdir.*'¹⁹⁷ ifadeleri ile belirtilen Zibetülmehel adasının halkı, Seyahatnâme'de yöre halklarının iyi niyet ve alçak gönüllülük değerine verdikleri önemi gösteren diğer güzel örneklerdendir.

Halkın Kibri

Seyyah eserinde yöre halklarının kibir ehli olanlarından da söz eder. Bunlardan biri Yemen'in Taizz şehri halkıdır. İbn Battûta bu halkın hoş olmayan bir tavırla insanlara yukarıdan bakmalarına şu sözler ile değinir: '*Burası Yemen diyarının en güzel ve en büyük şehirlerindendir. Hükümdarların oturduğu şehirlerin genel âdetidir; bura halkı da pek kibirli!*'¹⁹⁸ Böylelikle seyyah, Taizz halkının bu tutum ve davranışından ötürü itibar görmediğini ifade eder.

İbn Battûta Seyahatnâmesi iyilik ve alçak gönüllülük değerleri açısından incelediğinde, seyyahın tanışıp muhatap olduğu saray erkânının, kadıların, âlimlerin ve yöre halklarının büyük çoğunluğunun bu değerleri kişiliklerinin ayrılmaz birer parçası haline getirmiş oldukları görülmektedir. Nitekim eserde seyyah tarafından aktarıldığı üzere saray erkânından birçok şahsiyet, makamlarının şatafatına ve büyüklüğüne rağmen halklarını ezmemiş bilakis her daim onlara hizmet etmişlerdir. Ayrıca saray erkânı yörelerine gelen başta seyyah olmak üzere, misafire, yolcuya, kimsesize ve yabancıya da iyi muamelede

¹⁹¹ İbn Battûta, 357.

¹⁹² İbn Battûta, 371.

¹⁹³ İbn Battûta, 366-337.

¹⁹⁴ İbn Battûta, 464.

¹⁹⁵ İbn Battûta, 366.

¹⁹⁶ İbn Battûta, 284.

¹⁹⁷ İbn Battûta, 820.

¹⁹⁸ İbn Battûta, 354.

bulunmuşlardır. Bunların yanı sıra onlar yalanı, kibri ve kötülüğü değil, çoğunlukla iyiliği ve alçak gönüllülüğü tercih etmişler böylelikle toplumlarına örnek birer şahsiyet olmuşlardır.

Kadılar ve âlimler de kendilerine verilen ilmin yalnızca kendi kişisel gayretleri ve becerileri ile değil, bilakis Allah'ın bir lütfu olduğunun farkına varmış ve her daim böyle hareket etmişlerdir. Ayrıca onlar, saray erkânında olduğu gibi yörelerine gelen misafirlerin, yoksulun, yabancıların ve muhtaç kimselerin yanında olmuşlardır. Yöre halklarının büyük çoğunluğu da aynı şekilde saray erkânı, kadı ve âlimlerin yolunda gitmişler, onlar da misafire ve yabancıya hürmet gösterip, aç ve açıkta kalanlara sahip çıkmışlardır.

Sonuç olarak eserde seyyahın bizlere aktardığı şahsiyetlerin yaşamlarına bakıldığında iyilik ve alçak gönüllülük değerlerinin sosyal ilişkilerde, ilimde, eğitimde velhasıl her alanda insanların temel özelliği konumunda olması ve insanların bu istikamet üzere ilerlemeleri gerektiği anlaşılmaktadır.

3.3. MİSAFİRPERVERLİK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Arapça'da “yolcu” anlamındaki müsâfir kelimesi Türkçe'de “konuk” karşılığında kullanılırken, Arap dilinde bu mânada daha çok dayf kelimesi (çoğulu adyâf, duyûf, difân, diyâf) geçmektedir. Aynı kökten türeyen diyâfe (ziyafet) “misafir ağırlama, konuklara ikramda bulunma” demek olup, ayet ve hadislerde infakta bulunulacak kimseler arasında sayılan “ibnü's-sebîl” “dayf” ile yorumlanmaktadır.¹⁹⁹ Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise misafir “Bir yere veya birinin evine kısa bir süre kalmak için gelen kimse” olarak tanımlanmaktadır.

Aile üyeleri dışında, aile bireylerinin barındığı meskene iyi niyetle ve belirli bir süreliğine ziyaret etmeye gelen herkese misafir denir.²⁰⁰ Konuğu yani misafiri seven, misafir ağırlamayı bir erdem haline getirmiş insanlar da misafirperver ya da konuksever olarak ifade edilir. Kapısı herkese açık olan, misafir ağırlamaktan haz alan, misafiri maddi varlığının el verdiği ölçüde yedirip içiren insanlar misafirperver insanlardır.²⁰¹

Misafir, gündelik hayatımızın önemli tiplerinden biridir. Misafir giyimiyle, kuşamıyla, diliyle, duruşuyla, kişiliğiyle herkesten ayrılan, kendine özgü tutum ve davranışı olan, özgün bir toplumsal tiptir. Hemen her birey kısa veya uzun süreli de olsa bu role bürünmüştür.

¹⁹⁹ Mustafa Çağrı, “Misafir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/171.

²⁰⁰ A. Tuncer Alkan, “Misafir, Misafirlik”, *Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Türk Aile Ansiklopedisi* (Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), 2/741.

²⁰¹ Hasan Özdemir, “Misafir ve Misafirperverlik”, *Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Türk Aile Ansiklopedisi* (Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991), 2: 740.

Misafir tipi, misafirlik ve misafirperverlik olguları ile birlikte kültürel göreceliliğe tabidir. Her kültürün misafiri ağırlama ve misafir tipi biçimi birbirinden farklılık gösterse de, misafirperverlik evrensel bir değerdir.²⁰²

Misafire saygı ve hoşgörü Türk halk kültürünün önemli değerlerinden biridir. Misafir ve ev sahibi ilişkisinde hoşgörü, saygı ve karşılama-uğurlama önemli bir yere sahiptir. Türk halk kültüründe misafirperverlik toplum tarafından önemsenen temel değerlerin başında gelir. Gelen misafire karşılık beklenmeden ikramlarda bulunulur, misafirin rahat edebilmesi için her türlü çaba gösterilir ve hizmetler edilir.²⁰³

Türk kültüründe misafirperverlik denildiğinde ilk akla gelen örgütlerden biri ahilik olmuştur. Asıl amacı halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlamak, onları hem ekonomik hem de ahlaki yönden yetiştirmek, çalışma yaşamını ve iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenlemek olan örgüt ahilik “*Eline, diline ve beline sahip olmak; alını, sofrası ve kapısı açık olmak*” deyişiyle özetlenebilecek bir zihniyeti eksiksiz biçimde yansıtmıştır. Ahilerin ilke ve değerleri belirtilirken misafirperverlik ile ilgili şu ilkeleri oldukça dikkat çekicidir: Ahilerin sofrası daima açık tutulmalıdır. Ahi, misafirlerini hizmet etmek ve ağırlamak için elinden gelenin en iyisini ve güzelini yapmalı, her türlü güçlüğü göğüs germeli, onların huzuru, mutluluğu rahatı ve dinlenmesi için her şeyi temin etmeli, ilerde gereksinim duyulabilecek şeyler de dâhil olmak üzere içinden gelerek, esirgemeksizin cömertçe vermelidir. Ayrıca gereksinimlerini saklayıp yokluğa direnmelidir.²⁰⁴

İslâm’ın da en önemli ve en genel prensipleri arasında yakın akrabadan başlamak üzere; misafir ve yolcunun güzel bir şekilde ağırlanması ve onlara izzet ikramda bulunulması yer almaktadır. İslâm dini her Müslüman’dan hastalık, fakirlik gibi zor zamanlarda birbirlerini ziyaret edip dertlerini paylaşmalarını ve birbirlerine yardım etmelerini; düğün, doğum gibi mutluluk verici zamanlarda ise mutluluklarını paylaşarak veya böyle bir sebep aramaksızın yakınları ziyaret edip onlarla olan bağları güçlendirmelerini öğütlemektedir.²⁰⁵

²⁰² Ahmet Gökçen – Ejder Ulutaş, “Toplumsal Bir Tip: Misafir”, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (Haziran 2019), 119.

²⁰³ Abdulhamit Toprak, “Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra Açmak/ Sofra Çekmek (Samsun Örneği)”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (Mart 2019), 76.

²⁰⁴ Mehmet Kart, *Değerler Eğitiminde Bir Model Olarak Ahilik* (Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 50-51.

²⁰⁵ Büşra Karadağ, *Sünnette Misafirlik ve Misafir Ağırlama* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 8-9.

Bu doğrultuda İbn Battuta Seyahatnâmesi misafirperverlik değeri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.3.1. Saray Erkân'ının Misafirperverliği

İbn Battûta seyahat ettiği dönemde ulaşmış olduğu birçok şehirde hükümdar, hatunlar ve devlet adamları tarafından çok güzel bir şekilde ağırlanır ve el üstünde tutulur. Hükümdarlar, hatunlar ve dönemin devlet adamları, seyyahın şehirlerine geldiklerini öğrenince seyyahı huzurlarına davet ederler ve muhakkak misafir ederek ihtiyaçlarını giderirler. İbn Battûta da kendisine gösterilen ilgiden ötürü her daim mutlu olur. Hatta bazen ilginin miktarı arttığında ve çok güzel bir şekilde ağırlandığını gördüğünde şaşkınlığını gizleyemez. Nitekim İbn Battûta Tekeddâ adlı şehre ulaştığında yörenin hükümdarı İzâr'dan *‘‘Hükümdar bizim oraların vasfânı (saray hizmetçileri) ayarında olan Yenâtîlerden birinin evine misafir etti beni. Ayrıca şişte kızartılmış bütün bir koyunla bir kap inek sütü gönderdi...’’*²⁰⁶ sözleri ile bahseder.

Seyyah Bergama adlı şehre ulaştığında ise burada yörenin hükümdarı Yahşî Han, misafirperverliğini göstererek seyyah ve beraberindekilere yemekler sundurur. Ayrıca onların hoş bir şekilde ağırlanması için her türlü hizmetin gösterilmesini emreder.²⁰⁷ Benî Kinâne kabilesinden Halî hükümdarı Âmir b. Züeyb, seyyahın şehrine geldiğini öğrendiğinde seyyaha bolca ikramda bulunur ve seyyahı uzun bir süre sarayında misafir eder. Hatta seyyahın Serce adlı şehre gideceğini öğrendiğinde, ona kendisine ait olan bir gemiyi tahsis eder.²⁰⁸ Ma'ber hükümdarı olan Gıyâseddin, seyyahın yörelerine geldiğini öğrendiğinde seyyahın en iyi şekilde ağırlanması için emir verir, ona yataklar gönderir ve ‘‘hıyam’’ dedikleri çadırda misafir edilmesi için emir buyurur.²⁰⁹ İbn Battûta Karaman hükümdarı Karamânoğlu Bedreddîn için ise *‘‘Benim en güzel şekilde ağırlanmam için çevresindekilere emirler yağdırdı. Gümüş tabaklar içerisinde leziz yemekler, nefis meyveler ve hoş tatlılardan başka; mum, elbise, binek hayvanı ve çeşitli armağanlar gönderdi.’’*²¹⁰ ifadelerini kullanır.

İbn Battûta hükümdarlar kadar saray erkânından olan hatunlar tarafından da çok güzel bir şekilde konuk edilir. Nitekim seyyah Kayseri'ye ulaştığında Alâeddin Ertenâ Bek'in hatunlarından olan Togay Hatun'un huzuruna çıkar. Hatun seyyahı gayet güzel bir şekilde karşılayarak hayranlık uyandıran hoş sözler söyler. Devamında ise Togay Hatun seyyah ve

²⁰⁶ İbn Battûta, 983.

²⁰⁷ İbn Battûta, 427-428.

²⁰⁸ İbn Battûta, 351.

²⁰⁹ İbn Battûta, 857.

²¹⁰ İbn Battûta, 414.

beraberindekiler için hemen yemekler hazırlatılmasını ve onların ne ihtiyacı varsa giderilmesi adına görevlilere emir verir.²¹¹ Seyyah Keylûkerî limanına ulaştığında Prenses Urducâ tarafından da çok hoş bir şekilde karşılanır ve yöre geleneği gereği misafir edilerek yemekler sunulurak ağırlanır.²¹²

Seyyah saray erkânından olan emirler tarafından da oldukça güzel bir şekilde misafir edilir. Nitekim seyyah, Katyâ'ya ulaştığında buranın üstün nitelikleriyle göze çarpan emirlerden İzzeddîn Üstâdü'd-dâr Akmârî tarafından şölen düzenlenerek ağırlanır.²¹³ Irak kervanının emiri olan Behlevân'dan da *“...Bağdat'a kadar mahâra türü tahtirevanın yarısını benim için kiralayıp ücretini kendi ödedi, beni konduğu olarak ağırladı.”*²¹⁴ cümleleri ile söz eder. Bahçeler içinde inşa edilmiş olan Çarh adlı şehre ulaştığında burada da kendisine Emir Muhammed Çarhî tarafından şölen düzenlenir ve seyyah burada hem emir hem de ekibi tarafından el üstünde tutulduğunu belirtir.²¹⁵ Yine Musul'a vardığında Emir Alâeddîn Ali b. Şemseddîn için *“...hemen misafir etti beni. Evinde kaldığım sürece bütün masraflarımı karşıladı.”*²¹⁶ ifadelerini kullanarak oldukça güzel bir şekilde ağırlandığını dile getirir. Seyyah Hululî adasının vezirinden ise *“Beni adaya sokan vezir bununla da kalmadı; her an kontrol altında tutmak için kendi köşküne yakın bir eve konuk etti beni! Bir kat giysi ile töreleri gereğince tenbûl ve gül suyu göndermeyi de ihmal etmedi.”*²¹⁷ sözleriyle bahseder.

3.3.2. Kadıların ve Âlimlerin Misafirperverliği

İbn Battûta gezip gördüğü yörelerde kadılar, şeyhler ve bilginler tarafından da misafirperverce karşılanır. Nitekim seyyah biçimindeki uyum ve ölçülerindeki dengeyle oldukça hoş bir şehir olan Râmiz'de Kadı Husâmeddîn Mahmud tarafından güler bir yüzle karşılanır. Aynı zamanda kadının konutunda misafir edilir.²¹⁸ Şiraz şehrine vardığında yörenin kadısı olan Mecdüddîn İsmail b. Muhammed b. Hudâdâd'dan *“Şeyh efendi hizmetçilerine emretti, beni medresenin bir odasında misafir ettiler.”*²¹⁹ sözleriyle bahseder. Yine Sanûb şehrine ulaştığında burada da hem sultanın yargı konusunda yardımcısı, hem de hocası olan Kadı İbn Abdürrezzâk tarafından hoş bir tutum ve davranışla karşılanır. Aynı zamanda kadı

²¹¹ İbn Battûta, 415.

²¹² İbn Battûta, 888.

²¹³ İbn Battûta, 78.

²¹⁴ İbn Battûta, 244.

²¹⁵ İbn Battûta, 568.

²¹⁶ İbn Battûta, 336.

²¹⁷ İbn Battûta, 867.

²¹⁸ İbn Battûta, 272.

²¹⁹ İbn Battûta, 285.

seyyahı konağında misafir ederek her türlü ihtiyacını giderir.²²⁰ Seyyah, Sayda adlı şehirde de yörenin kadılığını yapmakta olan Kemâleddin Eşmûnî tarafından misafir edilir, gereksinimleri karşılanarak güzel bir şekilde ağırlanır.²²¹ Yine seyyah Emrûhâ'ya vardığında ise şehir kadılığı görevinde bulunan Şerif Emir Ali'nin, kendisine büyük bir ilgi gösterip hoş bir şekilde konuk ettiğini belirtir.²²²

Seyyah ulaşmış olduğu şehirlerde değindiğimiz üzere şeyhler ve bilginler tarafından da el üstünde tutulup, her türlü gereksinimi karşılanarak misafir edilir. Nitekim Zebîd şehrine vardığında orada Şeyh Ebû Muhammed San'ânî, büyük sufi Ebu'l-Abbâs Ebyânî ve hadîs bilgini Ebû Alî Zebîdî'nin söyleyişi toplantısında yer alır, onlar tarafından misafir edilir.²²³ Huncubâl'da ikamet eden Şeyh Ebû Dülef, seyyahın halini hatırlar, şehre ne zaman geldiği hakkında bilgiler alır ve seyyahı yemekler sunarak ağırlar. Tüm bunların yanında şeyh, seyyahı zaviyesinde konuk eder.²²⁴ Seyyah Fovva'da ise Şeyh Ebû Abdullah Mürşidî'nin zaviyesine ulaşır ve orada şeyh ile buluşur. Şeyh seyyahı ayakta karşılar ve ona yemekler sunar.²²⁵

İbn Battûta Nîsâbûr şehrine ulaştığında Şeyh Kutbeddîn Nîsâbûrî'den *‘‘Büyük v  izlerden ve din bilginlerinden sayılan bu muhterem insanın misafiri oldum. Bana iyi davrandı, ikramda bulundu.’’*²²⁶ sözleri ile bahseder. Diğ  er bilginlerden Maliki mezhebinin ba  shocası N  redd  n Sah  v  i'nin kendisine göstermiş olduğ u misafirperverliğ i ise şu ifadelerle bizlere aktarır: *‘‘D  ma   k'a vardığımda Maliki mezhebinin ba  ş hocası N  redd  n Sah  v  i ile karşılaştım. Aramızda bir yakınlaşma peyda olduğ undan Ramazan'da evine iftara davet etti beni. Dört gece oraya gittim, iftar ettim. Daha sonra sıtmaya yakaland  ğı m için gidemedim. Beni   ağ ırmak için adam gönderdi. Hastalık sebebiyle özür beyan etmeme rağ men   zr  m   kabul etmedi ve tekrar gitmeye mecbur oldum! O gece evinde kaldım. Ertesi gün dönmek istediğ imde: ‘Benim evimi kendi evin, hatta babanın veya karde  şinin evi gibi kabul etmelisin!’ diyerek bir doktor   ağ ırdı. İ  la  , besleyici gıda, doktorun tavsiye ettiğ i her ne lazımsa getirtti. Bu şekilde bayrama kadar onun evinde misafir olduk. Bayram namazına gittim. Hak Te    l   hastalıktan kurtardı beni. Yanımda bulunan para ve erzak da tamamen tükenmişti o sırada. N  redd  n Sah  v  i bundan haberdar olunca bana develer kiraladı, bayağ ı azık verdi, hatta;*

²²⁰ İbn Battûta, 443.

²²¹ İbn Battûta, 91.

²²² İbn Battûta, 753.

²²³ İbn Battûta, 352-353.

²²⁴ İbn Battûta, 392.

²²⁵ İbn Battûta, 35.

²²⁶ İbn Battûta, 566.

*‘Temel ihtiyaçların için kullanırsın, lazım olur!’ diyerek biraz para da verdi; Allah Te    onu en güzel şekilde m  k  fatlandırırsın.’*²²⁷

  bn Battûta Ekr  d  r’a ulaştığında ise Ul   caminin önündeki medresede din adamlı   yapmakta olan Muslihidd  n ile tanışır. Burada bilgin Muslihidd  n seyyahın halini hatırını sorar, seyyah ile ilgilenir, seyyahı çok güzel bir şekilde ağırlayarak      n düzenler.²²⁸ Seyyah Garn  ta’da ise oralı şeyhlerin ve sufilerin   stadı Eb   Ali   mer ile tanışır,   eyhin Garn  ta dışındaki tekkesinde az bir süre kalır. Seyyah   eyhin misafirperverce tutumu da şu ifadeler ile dile getirir: ‘‘...beni yere g   e komadı, ikramlara boğdu.’’²²⁹ Seyyah Beni Riy  h köyüne eriştiğinde ise k  y  n   eyhi Ebu’l-Hasan Ali b. Süleyman Riy  h  , seyyahın her türlü gereksinimini yerine getirip rahat etmesini sağlamak için büyük çaba sarf eder. Nitekim seyyah,   eyh için ‘‘...beni de güzel ağırladı.’’²³⁰ diyerek bu durumdan memnuniyetini ortaya koyar.

3.3.3. Halkın Misafirperverliği

  bn Battûta seyahat ettiği şehirlerde yöre halkı tarafından da gayet hoş bir şekilde karşılanır, el üstünde tutulur. Seyyahın ulaştığı yerlerde yöre halkı her daim seyyahın halini hatırını sorar, ona değer verir, yemekler ikram eder ve seyyahı en güzel şekilde ağırlar. Nitekim seyyah Cezîre-i   bn   mer   hrinin halkı için ‘‘Yabancılara, gezginlere, misafirlere iyi muamele ediyorlar.’’²³¹ ifadelerini kullanarak bunun en güzel örneklerinden birini verir. Seyyah yine Mult  n adlı şehre ulaştığında orada da insanın ne parasına ne de atasına bakıldığını sadece insani değerler açısından misafirperverce konuk edildiğini belirtir.²³²

  bn Battûta Aden adlı şehirde de yöre halkının şöhret bulmuş esnaflarından olan ve her gece konağında yirmi kadar misafir bulunduran Nâsireddîn F  r   tarafından güzel bir şekilde karşılanır ve onun misafirperverli  inden büyük bir memnuniyet duyduğunu ifade eder.²³³ Yine seyyah, S  nuss  n adlı şehirde varlıklı, nüfuz sahibi ve parası malı oldukça fazla olan Evhad  dd  n Sincar  ’nin konağında on dört gün boyunca misafiri olur. Seyyah Men  r Mendel   adlı şehre ulaştığında ise buranın yöre halkının misafirperverliğine   u c  mler ile değinir:

²²⁷   bn Battûta, 152.

²²⁸   bn Battûta, 406.

²²⁹   bn Battûta, 950.

²³⁰   bn Battûta, 951.

²³¹   bn Battûta, 336-337.

²³²   bn Battûta, 585.

²³³   bn Battûta, 357.

‘‘Halk bize mükellef bir ziyafet çekti. Yemek, civardaki ormandan avlanıp henüz diriye getirilen manda yavrusunun taze eti, pirinç, yağ, balık, tavuk ve süttten oluşuyordu.’’²³⁴

3.3.4. Ahi Yiğitlerinin Misafirperverliği

İbn Battûta’nın seyahat ettiği dönemde Anadolu da yer alan ahilerin misafirperverliğine de değinmeden geçmek mümkün değildir. Nitekim Ahiler seyyahı misafir edebilmek için kendi aralarında kıyasıya yarış eder. Bu durum ise seyyahı oldukça şaşırtır. Seyyahın Lâdik’te başına gelen hadiseyi bizlere aktardığı şu ifadeler bu durumu açık bir şekilde ortaya koyar: *‘‘Şehre girdiğimiz zaman çarşıdan geçerken dükkânlardan çıkan bazı insanların hayvanlarımızı çevirerek dizginlerine sarıldıklarını gördük. Aniden başka bir grup çıkıp onları durdurdu ve çekişmeye başladılar. Aralarındaki münakaşa uzayınca bazıları hançerlerini çekip ötekilere saldırmaya kalkıştı. Konuşuyorlar ama hiçbir şey anlamıyorduk. Korkmaya başladık. Bu adamların yol kesen eşkıya Cermiyânlılar olduğu kuşkusuyla kaygılandık. Öyle ya, şehir onlara aitti. Malımıza, canımıza kastetmiş olabilirlerdi. Sonra Hak Teâlâ bize Arapça bilen, hacca gitmiş bir adam gönderdi. Ona sorduk, bunlar ne istiyor diye. Şöyle cevap verdi: ‘Bu adamlar yiğit ahılardır!’ Bizimle ilk karşılaşanlar Ahi Sinan’ın adamları, sonradan onları durduranlar ise Ahi Tûmân’ın gençleriymiş. Her iki taraf da bizim kendi yanlarında konuk olmamızı istiyorlar, bu yüzden çekişiyorlarmış. Gösterdikleri yüksek misafirperverliğe şaşmamak mümkün değil! Sonunda işi kur’a çekmek suretiyle hallettiler, barıştılar. Kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine konuk olmamıza karar verildi. Kur’a, Ahi Sinan’ın takımına düştü. Sinan bunu haber alınca kendi yoldaşlarından bir grupla bizi karşıladı. Beraberce onun tekkesine gittik. Hemen yiyecek sundular. Dinlendikten sonra Ahi Sinan bizi hamama götürdü. Benim bütün hizmetimi o görmüştür. Öteki yoldaşlarından üçü-dördü de bir arkadaşımın hizmetini üzerlerine almışlardı. Hamamdan çıkınca tekrar büyük bir sofra kurdular. Çeşitli meyveler, tatlılar, ikram ettiler.’’²³⁵*

Yukarıda yer verdiğimiz bilgiler ahilerin misafirperverlik değerine verdikleri önemi ortaya koyarken, bu olayın seyyah için de hayret verici bir hadise olduğu ortadadır. İbn Battûta, Seyahatnâme’de sadece bu olaydan bahsetmez. Seyyah Anadolu yolculuğu boyunca daha birçok ahi gurubuyla tanışma fırsatı bulur ve onların geleneği gereği önce güzel bir şekilde karşılanır, daha sonra da hamama götürülür. Akabinde kendisine birbirinden güzel yemekler ikram edilir. Daha sonrada her türlü ihtiyacı giderilerek ahilerin tekkelerinde misafir edilir. Bu doğrultuda İbn Battûta, Milas şehrinde bulunan ahilerin misafirperverliğine şu

²³⁴ İbn Battûta, 849.

²³⁵ İbn Battûta, 409.

cümleler ile değinir: ‘‘Orada ahi yiğitlerinden birinin tekkesine indik. İkrâmı, iltifatı, ziyafeti, temizliğimize gösterdiği dikkati ve hamama götürme konusundaki ısrarı ile diğerlerini geçti; bize çok hürmet etti.’’²³⁶

İbn Battûta, Sivas şehrine ulaştığında burada da ahi yiğitleri tarafından çok güzel bir şekilde karşılanır. Burada ahi yiğitleri seyyaha karşı o kadar misafirperver bir tutum içinde bulunurlar ki seyyahı ağırlayıp misafir edecek olan ahi grubu, diğer ahi gurubuna gösteriş yaparcasına bir tavır içinde bulunur. Bu olayı da seyyah eserinde şu cümleler ile bizlere aktarır: ‘‘Şehre yaklaştığımız zaman bizi Ahi Bıçakcî (Bıçakçı) Ahmed’in yoldaşları karşıladı. Bunlar, kimi yaya, kimi atlı olup kalabalık bir grup halindeydiler. Onlardan sonra Ahi Çelebi’nin yoldaşları çıktı karşımıza. Ahi Çelebi, ahıların ileri gelenlerinden olup rütbece Bıçakcî’den üstündür. Bunlar kendilerinde misafir olmamı istedilerse de ilk gelenlerin önceliği ve ricasından ötürü bu isteği yerine getirmek mümkün olmadı. Beraberce şehre girdik. Hepsi de misafir ağırlamakla övünüyorlar. Hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir oluşumuzdan dolayı sevinç duyuyor, diğerlerine caka satıyorlardı. Öteki ahi dergâhlarında yapıldığı gibi yatacak yerimizi, yiyeceklerimizi ve hamamımızı hazırladılar bize. En güzel şekilde misafir edildik ve aralarında üç gün kaldık.’’²³⁷

Seyyah Gümüşhane’de Ahi Mecdüddîn’in tekkesinde de üç gün misafir olarak kalır.²³⁸ İbn Battûta Bolu’da bulunan ahilerin misafirperverliğine ise şu ifadeler ile değinir: ‘‘Tekkeye vardığımızda ocakları yanar bulduk. Hemen üstümüzdekileri çıkararak tek kat elbiseyle kaldık; ateşin karşısında ısındık. Ahi derhal çeşitli yemek ve meyvelerden getirdi. Hak Teâlâ yabancılara, gariplere şefkat ve merhamet gösteren, her gelen ve geçene yardımını esirgemeyen, onlara kucak açan, misafirleri kendi akrabalarıymışçasına bağrına basan bu dervişlere en güzel mükâfatı versin!’’²³⁹

3.3.5. Türbe, Zaviye ve Medreselerdeki Misafirperverlik

Seyahatnâme’de İbn Battûta eriştiği şehirlerde yeryüzünde iz bırakmış olan şahsiyetlerin onlar adına yapılan türbelerine, zaviyelerine ve medreselerine de misafir olur. Seyyah bu mekânların yolcuyu, gelen giden herkesi güzel bir şekilde karşılayıp ağırladığına şahitlik eder ve bizlere bu güzel misafirperverlikleri aktarır. Nitekim seyyah Basra’ya ulaştığında burada cennetle müjdelenen on sahabeden olan Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b.

²³⁶ İbn Battûta, 411.

²³⁷ İbn Battûta, 416.

²³⁸ İbn Battûta, 417-418.

²³⁹ İbn Battûta, 437.

Avvam'ın türbesini ziyaret eder ve bu türbelerin hemen yanında inşa edilmiş olan zaviyede misafirlerin en güzel şekilde ağırlanıp karınlarının doyurularak konuk edildiklerini dile getirir.²⁴⁰ Seyyah Vâsıt adlı şehirde fakih üstat Takıyyüddîn b. Abdülmuhsin Vâsıtî'nin yaptırmış olduğu medreseye de varır. Bu medresenin içinde üç yüz odanın yer aldığından ve bu medrese de Kur'an öğrenmek için çok ötelerdeki ülkelerden gelen misafirlerin yerleştirildiğini, aynı zamanda misafirlerin burada el üstünde tutularak güzel bir şekilde ağırlandıklarını belirtir.²⁴¹ Meşhed-i Ali beldesinde yer alan medrese için de *'Bu medreseye misafir olanların hepsine, günde iki defa olmak üzere üç gün boyunca ekmek, et ve hurma ikram edilir.'*²⁴² ifadelerini kullanır.

Yukarıda bahsedilen mekânların dışında seyyah Saraycık şehrinde kendisine *'Ata'* denilen pirifânî bir Türk ermişin zaviyesine varır ve ermişten *'Bizi ağırladı, hayır duasından mahrum etmedi.'*²⁴³ sözleri ile bahseder. İbn Battûta, bu değerli konak yerlerinden bir diğerinin Sivas şehrinde medrese tarzında kurulmuş olan *'Dâru's-Siyâd (Seyyidler Konağı)'* olduğunu zikreder. Burada sadece Peygamber soyundan gelen nakîbüleşâfların ağırlandığını, medrese tarzında inşa edilmiş olan bu yapıda konuk olan şerifin, konakladığı zaman diliminde içeceği, yemeğine, mumundan kullanacağı eşyasına kadar her türlü ihtiyacının karşılandığından, aynı zamanda yolculuğa çıkacakları zaman yol harçlıklarının verildiğinden söz eder.²⁴⁴ Bekâr adlı şehirde kurulu olan zaviyenin misafirperverliğini ise *'Gelen gidene, yolcuya garibe orada yemek ikram ediliyor.'*²⁴⁵ cümleleri ile dile getirir.

Sonuç olarak İbn Battûta Seyyahatnâmesi'ni misafirperverlik değeri açısından incelediğimizde saray erkânı başta olmak üzere, kadıların, âlimlerin, yöre halklarının, Anadolu'daki ahi yiğitlerinin, türbe, zaviye ve medreselerdeki mekânların bir yolcu olan seyyahı ve diğer konukları en güzel şekilde misafir ettikleri görülmektedir. Nitekim belirtilen mekân ve şahsiyetler, seyyah ve diğer konukların gerek karnını doyurarak, gerekse onların hem maddi hem de manevi her türlü ihtiyaçlarını gidererek hiçbir şeyi kendilerinden eksik etmemişlerdir. Bu doğrultuda misafirperverlik değerinin insanları birbirine yakınlaştıran, toplum içindeki ilişkileri, ilgiyi ve alakayı da güçlendiren bir değer olduğu anlaşılmaktadır.

²⁴⁰ İbn Battûta, 266.

²⁴¹ İbn Battûta, 260.

²⁴² İbn Battûta, 251.

²⁴³ İbn Battûta, 519.

²⁴⁴ İbn Battûta, 416.

²⁴⁵ İbn Battûta, 591-592.

3.4. SEVGİ VE SAYGI DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Türk Dil Kurumu sözlüğünde sevgi “insani bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” olarak tanımlanmaktadır. Sevgi sözcüğü Arapça da ise “muhabbet” sözcüğünün yaygın olarak kullanılan karşılığıdır. “Sevgi” ve “Muhabbet” kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir. Türkçe’de genel olarak “sevgi” kelimesi kullanılırken, İslâm literatüründe Arapça olması nedeniyle sevgi kelimesi yerine muhabbet kelimesinin kullanılması tercih edilmektedir.²⁴⁶

Sevgi, topluma rahatlık ve kardeşliği ulaştıran ve insanın kalplerini kaynaştıran bir duygu halidir. Sevgi, varlık sualinin cevabı, mahlûkat ağacının ürünü, gönülde yer alan düşünüşün ölümsüz armağanı, kişinin sarf ettikçe artan yegâne sermayesidir.²⁴⁷ Sevgi insanı insan yapan temel değerlerden biridir. Sevgi güçlülere göğüs gelebilmeyi kolaylaştıran, hayata dair inancı artıran, oldukça güçlü bir duygudur. Çünkü sevgi içerisinde saygı, hoşgörü, yardımseverlik, dayanışma, misafirperverlik gibi daha birçok değeri ve davranış hallerini de barındırarak görünmeyen bir bağ ile bireyleri birbirine bağlayan, insanların iç dünyasında oluşturdukları çok kıymetli bir değerdir.²⁴⁸

Sevgi, insanın kendini değerli hissetme, insanın kendine olan güveni gibi birçok duygusal gereksinimden biridir. Lakin sevmek ve sevilme gereksinimi diğer tüm gereksinimler ile etkileşim içinde olan bir duygu halidir. Örneğin, karşınızdaki kişinin sizi sevdiğinizi sezinlersiniz, onun size zarar vermeyeceğini düşünür, kendinizi de güvende hissedersiniz ve sıkıntı duymazsınız. Benzer bir şekilde, özgüven duygusu da sevgiyle beslenir. Eğer insanların sizi sevdiğini sezinlerseniz, sevilmeye değer olduğunuzu düşünürsünüz ve hayat size daha manidar gelmeye başlar.²⁴⁹ Buna göre sevgi için, hayatı anlamlı ve hoş kılan en güzel ve en temel duygudur diyebiliriz.

Kâinatın önderi Hz. Muhammed’de sevgi ve saygı değerine hayatı boyunca büyük bir önem vermiş, insanoğluna anlam katan sevgi duygusuna, evrensel bir anlayış getirmiştir.²⁵⁰ Hz. Peygamber, üzüntü ve sevgi hallerinde gönül birlikteliği yapmış olduğu arkadaşları ile oldukça yakından ilgilenmiş, onların da birbirlerine ilgi ve alaka ile sarılmalarını istemiştir. Hz. Peygamber göstermiş olduğu bu hoşgörü, şefkat ve davranış ile çevresinde büyük bir etki

²⁴⁶ Mehmet Nuri Polat, *İlahi Dinlerde Sevgi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 6.

²⁴⁷ N. Sabri Akın, “İslam’da İnsan Sevgisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (Haziran 2007), 140.

²⁴⁸ Kumbasar, *Muzaffer İzgü’nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 157.

²⁴⁹ Gary Chapman, *5 Sevgi Dili*, çev. Betül Çelik (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2002), 155-156.

²⁵⁰ Akın, “İslam’da İnsan Sevgisi”, 140.

uyandırmış, insanlara kendisini dinlemelerini sağlamıştır. Bu doğrultuda Hz. Peygamber, devamlılığı sağlayan ve insanlarla iletişimi kolay hale getiren pozitif duygulardan sevgi duygusunu güçlü bir şekilde kullanmıştır.²⁵¹

Bireysel ve toplumsal ilişkilerin güçlenmesinde önemli bir diğer değer de saygıdır. Saygı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram” şeklinde tanımlanmaktadır.

İnsan ve toplum açısından birlikte yaşayabilmenin gereği saygılı olmak, saygı duymak ve saygı duyulmaktan geçmektedir. İnsan ilk olarak kendi varlığına ve şahsiyetine saygılı olunmasını talep etmektedir. Bu da doğal olarak insanın en temel hakkıdır ve insan olmanın da bir gereğidir. Bundan dolayı insanoğlu arasında hiç kimsenin bir başkasına oranla daha ileri bir seviyede olması düşünülemez. İnsan konum itibarıyla nerede bulunursa bulunsun insan olarak kabul görmeyi talep eder. Kendisine değer verildiğinde bu değerinde samimi olarak ortaya konulduğunu anlar. Bunun sonucunda da kendisine değer biçenlere saygılı olma duygusu içinde olur. O halde saygı için, insanın tabiri caizse karşı tarafa gösterdiği ilgi, hürmet ve ihtiram olarak ortaya koyulan bir davranış şeklini ifade ettiğini söylemek doğru olur.²⁵²

Bu doğrultuda İbn Battuta Seyahatnâmesi sevgi ve saygı değeri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.4.1. Saray Erkân'ının Sevgi ve Saygısı

İbn Battûta Seyahatnâmesi’ni değerler eğitimi açısından incelediğimizde karşımıza çıkan bir başka değer de sevgi ve saygıdır. İbn Battûta gezip gördüğü şehirlerde hükümdarlar tarafından misafirperverce hoş bir şekilde el üstünde tutularak ağırlandığı gibi aynı zamanda sevgi ve saygıda görür. Nitekim seyyah Kennelûs adasına vardığında, adanın valisi Abdülazîz Makdaşavî seyyaha saygıda kusur etmez. Seyyaha iyi davranır ve ulaşımının kolaylaşması için birde tekne hazırlatılmasını emreder.²⁵³ İbn Battûta Kandhâr adlı şehre ulaştığında ise yörenin Müslüman olmayan hâkimi Câlansî, seyyahı kapıda karşılamak için önceden hareket

²⁵¹ Yusuf Macit, “Hz. Muhammed’in Bazı İletişim İlkeleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (Ağustos 2004), 282-283.

²⁵² Ali Akdoğan, “İslam Kardeşliğinin Ahlaki Temellerinin İki Dinamiği: Sevgi ve Saygı”, Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku” Sempozyumu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 274-275.

²⁵³ İbn Battûta, 867.

eder ve seyyaha hürmette kusur etmez.²⁵⁴ İbn Battûta Seylân hükümdarından ise şu ifadelerle söz eder: *‘‘Ayrî Şakarvatî’nin yanında üç gün kaldım, her gün gittikçe artan bir saygı ve ikramla yanaştı bana.’’*²⁵⁵

İbn Battûta ulaşmış olduğu şehirlerde huzuruna vardığı hükümdarların sadece kendisine göstermiş oldukları sevgi ve saygıdan söz etmez. Seyyah hükümdarlar ile geçirdiği süre zarfında onların diğer insanlara karşıda bu değerleri yansıtan güzel tutum ve davranışlarda bulunduğunu bizlere aktarır. Bunlardan en dikkat çeken seyyahın Hint hükümdarı olan Muhammed Şâh’ın annesi Mahtûme Cihân’a gösterdiği hürmeti ve sevgiyi belirttiğine dair aktardığı şu cümlelerdir: *‘‘Oğlu onu çok sever, yere göğe komaz! Ana hakkı bilirliğinden olacak; bir keresinde anası onunla yolculuğa çıkıyor, sultan ondan önce varıyor (gidilecek yere). Valide hanım geldiğinde hemen karşılamaya çıkıyor, atından inip yayan yürüyor ve onun ayaklarından öpüyor. Bu esnada kadın herkesin görebileceği bir tahtırevandaymış.’’*²⁵⁶

Seyahatnâme’de Hint hükümdarı olan Muhammed Şâh’a da ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. İbn Battûta’nın eserinin ikinci cildinde kendisine oldukça sık yer bulan bu şanlı hükümdar sadece annesine karşı değil, emirlerine, hizmetinde bulunanlara, huzuruna gelen misafirlere, yabancılara, ilim adamlarına, şeyhlere, kadınlara da sevgisini gösterip, hürmette kusur etmeyerek eserde bu değerleri en güzel şekilde yansıtan hükümdardan biri olarak karşımıza çıkar. Nitekim seyyahın anlatımıyla Muhammed Şâh, huzuruna gelen fıkıhta ve hadîs ilminde uzman olan Erdevîlî Abdülazîz’e büyük saygı gösterir, hürmette kusur etmez ve bu değerli ilim adamına armağanlar yağdırır.²⁵⁷ Muhammed Şâh bir gün ziyaretine gelen Tirmiz kadısı Hudâvendzâde Kıvâmeddîn’in amcaoğlu Hudâvendzâde Gıyâseddîn’e de büyük ilgi gösterir. Ona da hürmette kusur etmez, hatta ona büyük bir sevgi göstererek *‘‘kardeş’’* diye hitap eder.²⁵⁸ Eserde Muhammed Şâh’ın Mısır’da şeyhler şeyhi görevinde bulunan Rükneddîn’e göstermiş olduğu sevgi ve saygıyı ise seyyah şu cümleler ile aktarır: *‘‘Rükneddîn, Hint hükümdarının karşısına çıkınca müthiş saygı gördü, hediyeye boğuldu. Rükneddîn ne zaman huzura gelse hükümdar ona saygı gösterip ayağa kalkmış, uğurlarken de peşinden servet akıtmıştır.’’*²⁵⁹

²⁵⁴ İbn Battûta, 789.

²⁵⁵ İbn Battûta, 847.

²⁵⁶ İbn Battûta, 727.

²⁵⁷ İbn Battûta, 669.

²⁵⁸ İbn Battûta, 734.

²⁵⁹ İbn Battûta, 667.

Hint hükümdarı Muhammed Şâh kendi himayesinde yetişen hizmetinde bulunan şahsiyetlere ve onların arkasında bıraktığı hanımlarına, çocuklarına da sahip çıkar bir an olsun sevgi ve saygısını onlardan eksik etmez. Nitekim Muhammed Şâh, kendi gözetimi altında yetişen ve sultanlıkta yapmış olan Kutbeddîn'i hiçbir zaman unutmaz. Sağlığında ona nasıl değer veriyorsa vefatının ardından da türbesine gösterdiği özenle ona duyduğu sevgi ve saygıyı gösterir. İbn Battûta bu hadiseye eserinde şu cümleler ile değinir: *‘‘Hükümdar, Kutbeddîn'in hizmetkârı (onun himayesinde yetişen asker) olduğu için türbesine çok saygı gösterirdi. Hattâ burayı ziyarete geldikte merhumun pabuçlarını alıp öptükten sonra başına koyduğunu görürdüm! Hint ülkesinde ölünün pabuçlarını mezar yanında bulunan bir yastık üzerine bırakma geleneği vardır. Hükümdar, merhumun türbesine geldiği vakit sağlığında nasıl saygıda kusur etmiyorsa öyle eğilip hürmet ederdi. Hattâ Kutbeddîn'in hanımına saygı gösterir, kız kardeş diye seslenirdi. Bu kadını kendi haremine almış, sonra da Mısır kadısının oğluyla evermiştir. Sadece bu hatunun hatırı için Mısır kadısının oğluna kem söz söylemez, iltifat yağdırırdı. Hükümdar her Cuma bu kadını ziyaret amacıyla gelir, hâl-hatır sorardı. ’’²⁶⁰*

Hint hükümdarı Ebu'l-Mücâhid Muhammed Şâh, huzuruna ve şehrine gelen yabancılara da sevgi gösterir onlara da saygıda kusur etmez. Onları valiliklere ve diğer çeşitli makamlara atayarak onurlandırır. Muhammed Şâh, ülkesinde hükümdarlığının çeşitli görevlerini yerine getirmesini sağlayan ve bu doğrultuda görev alan yabancılara da ‘‘Eizze’’ yani azizler, muhteremler denilmesi gerektiğine dair bir emir çıkarır.²⁶¹

Eseri sevgi ve saygı değeri açısından incelediğimizde İbn Battûta, Hint hükümdarı olan Muhammed Şâh da olduğu gibi huzuruna vardığı ve belirli bir süre geçirdiği diğer hükümdarların çeşitli açılardan bu değerlere gösterdikleri önemden fazla söz etmez. İbn Battûta daha çok diğer hükümdarların din bilginlerine, müderrislere, şeyhlere, dervişlere, halifelere ve kadılara olan hürmetlerine tanıklık eder ve bu hususları bizlere aktarır. Nitekim Kulva sultanı Ebu'l-Muzaffer Hasan, dini alanda derin bilgi ve tecrübesi bulunan, bilgiler üreten, o alana yeni bilgiler ekleme kuvveti bulunan ve çok sağlam bilgisi olan âlimlere her daim sevgisini gösterir, onlara karşı saygıda asla kusur etmez.²⁶²

İbn Battûta bir gün Birkî Sultanı Aydınöğlü Muhammed'in bulunduğu bölgeye gider. Sultanın orada bulunan müderrise gösterdiği sevgi ve saygıyı ise şu cümlelerle dile getirir: *‘‘Hükümdar bir gün ikindiden sonra bulunduğumuz mıntıkaya geldi. Müderris efendi baş köşede, hükümdar onun sağında ben de müderrisin sol tarafında oturuyordum. Bu şekil*

²⁶⁰ İbn Battûta, 748-749.

²⁶¹ İbn Battûta, 585.

²⁶² İbn Battûta, 367.

oturuş, Türklerin fıkıh bilginlerine gösterdiği saygının en açık ifadesidir.’’²⁶³ İbn Battûta Hürmüz sultanı Kutbeddîn Temtehen Tûrânşah’dan ise ‘‘Mütevazı ve güzel ahlâklı biridir. Payitahtına erdemlilerden, dervişlerden ve şeyhlerden kim gelirse gelsin mutlaka gereken alâka ve saygıyı gösterir. Âdeti böyle.’’²⁶⁴ ifadeleri ile söz eder.

Hükümdarların din bilginlerine gösterdikleri sevgi ve saygının eserde bizlere aktarılan en güzel örneklerinden bir diğeri Maverâünnehir bölgesinin hükümdarı Alâeddîn Tarmaşîrîn’in, huzuruna gelen Abbasi halifesi Müstansırbillah oğlu Abdülazîz’in soyundan olan Emir Gıyâseddîn Muhammed b. Abdülkahir b. Yusuf b. Abdülazîz’e gösterdiği saygıdır. Bu olay eserde seyyahın kaleminden şu ifadeler ile aktarılmaktadır: ‘‘Gıyâseddîn, başşehir dışında Mes’ûdabad’da mola verince sultan geliverdi onun yanına. Birbirleri ile karşılaştıklarında önce Gıyâseddîn sonra da sultan atlarından indiler. Yine önce Gıyâseddîn sonra sultan birbirlerine reverans yaptılar, selâm verdiler. Gıyâseddîn’in getirdiği hediyeler arasında bazı giysiler vardı. Sultan bunlardan birini beğenip omzuna koydu. Halk onun huzuruna çıktığında nasıl eğiliyorsa öylece eğildi Gıyâseddîn’in önünde! Sonra atlar getirilince hükümdar bunlardan birini kendi eliyle çekip Gıyâseddîn’e sundu: ‘Allah aşkına bin!’ dedi. Gıyâseddîn kendi hayvanının sırtına bininceye kadar hükümdar üzengiden tuttu, sonra o da bineğine atladı. Ağaçlar onları gölgelemekte, ikisi yan yana ilerlemekteydiler. Hükümdar tenbûl meyvesini kendi eli ile devşirip sundu Gıyâseddîn’e. Bu, sultanın yaptığı en yüksek saygı işaretidir. Çünkü hükümdar herkesle böyle ilgilenmez...’’²⁶⁵

Hint hükümdarları olan Sultan Kutbeddîn ile Sultan Tuğluk da eserde bu güzel değerlerin yaşatılması adına örnek gösterilmesi gerekli olan şahsiyetlerdendir. Seyyahın anlatımıyla bu değerli sultanlar anlaması, kavraması, sezgisel gücü kuvvetli olan dönemin şeyhlerinin büyüklerinden olup on dört gün iftar etmeden oruç tutan Şihâbeddîn’e büyük bir sevgi ve saygı gösterir. Şeyhin yanlarına gider ve onun maneviyatından yararlanırlar. Hükümdarlar belirli bir süre geçtikten sonra şeyhe daha çok sevgi ve saygı göstermeye başlar. Bunun üzerine bu hükümdarlar, bütün kumandan ve emirlerine Şihâbeddîn’in huzuruna çıktıklarında ona selâm vermelerini, onun sözünü dinlemelerini haber edip, emir verirler. İbn Battûta bu zamanlarda hükümdarın sarayında Şeyh Şihâbeddîn’den daha fazla saygı ve sevgi gören başka bir şahsiyetin olmadığını da sözlerine ilave eder.²⁶⁶

²⁶³ İbn Battûta, 421.

²⁶⁴ İbn Battûta, 388.

²⁶⁵ İbn Battûta, 671-672.

²⁶⁶ İbn Battûta, 688-689.

3.4.2. İbn Battûta'nın ve Halkın Din Adamlarına Duyduğu Sevgi ve Saygı

Seyyah varmış olduğu her şehirde muhakkak bilginlerin yanına uğrar, bilginlere hürmetlerini sunar ve onların engin bilgilerinden faydalanır. Nitekim İbn Battûta'nın Hû şehrinde yer alan Şeyh Ebû Muhammed Abdullah el-Hasenî için kullanmış olduğu şu cümleler bunu açık bir şekilde ortaya koyar: *“Yüzünü görme şerefine erişmek ve hürmetlerimi arz etmek amacıyla bu şeyhin yanına gittim.”*²⁶⁷ Yine seyyah Kudüs şehrine vardığında burada Müslüman halkın büyük âlimlerinden Hatip Burhâneddîn Ca'berî ile görüşerek hürmetlerini takdim eder.²⁶⁸ Ūca şehrinde de dinin yasak ettiği şeylerden uzak duran ve dinin emirlerini olduğu gibi yerine getiren, dini alanda üstün bilgisiyle ün salmış büyük âlim Kutbeddîn Haydar Alevî'yi ziyarette bulunur.²⁶⁹ İbn Battûta Kınâ adlı şehirde ise büyük saygı duyduğu hürmet ettiği büyük bilgin Şeyh Abdurrahîm Kınâvî'yi iki defa ziyaret eder ve bu bilgine de sevgi ve saygısını ifa etmiş olur.²⁷⁰

İbn Battûta sadece yaşayan bilginleri ziyarette bulunmaz. Seyyah aynı zamanda ulaştığı şehirlerde önde gelen âlimlerin, bilginlerin, sahabenin de kabirlerini ve zaviyelerini ziyaret eder. Onlara sevgisini sunar ve hürmetini gösterir. Nitekim İbn Battûta'nın Konya'da dini alanda derin ve üstün bilgisi olan Mevlânâ'nın misafirlerin ve yoksulların karınlarının doyurulmakta olduğu türbesini,²⁷¹ Halîl şehrine ulaştığında İbrahim Halil Peygamberin kabri ile diğer peygamberlerin kabirlerini ziyaret etmesi bunun en güzel örneğidir.²⁷² Seyyah bunlara ilaveten Şiraz'da “Şeyh” diye ünlenmiş Allah dostu Ebû Abdullah b. Hafîf ile evliyânın büyüklerinden Rûzcihân-ı Baklî'nin kabrini,²⁷³ Aksûr'da kendini ibadete veren büyük ermiş Ebu'l-Haccâc Aksûrî'nin kabrini, Sahyûn'da Ermiş İsa Bedevî'nin kabrini,²⁷⁴ Buhara şehrinde Câmîü's-Sahîh adlı hadîs külliyyatının sahibi ve Müslümanların en büyük âlimlerinden hadîs bilgini Ebû Abdullah Buharî'nin kabrini²⁷⁵ ziyarette bulunur. Gezisine devam eden seyyah Kusayr'da büyük sahabe Peygamber dostu Muâz b. Cebel'in kabrini,²⁷⁶ Medine'de ise günahkârların şefaathçisi övgüye lâyık elçi Hz. Muhammed ve onun yolundan

²⁶⁷ İbn Battûta, 70.

²⁶⁸ İbn Battûta, 82.

²⁶⁹ İbn Battûta, 592.

²⁷⁰ İbn Battûta, 397.

²⁷¹ İbn Battûta, 413.

²⁷² İbn Battûta, 925.

²⁷³ İbn Battûta, 294-295.

²⁷⁴ İbn Battûta, 116.

²⁷⁵ İbn Battûta, 530.

²⁷⁶ İbn Battûta, 90.

giden sahabiler Ebûbekir ve Ömer'in kabirlerini,²⁷⁷ Meşhed-i Ali beldesinde Âdem Peygamber'e, diğerinin Nuh Peygamber'e, üçüncüsünün de Hz. Ali'ye ait olduğu sanılan kabirlerini²⁷⁸ ziyaret ederek adı geçen değerli şahsiyetlere duyduğu sevginin yanında hürmetlerini de göstermiş olur.

Bunların dışında İbn Battûta'nın Medine şehrinde Zübeyr b. Avvâm'ın annesi olan Safiye binti Abdülmuttalib, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes, Ebû Şahme diye bilinen Abdurrahman b. Ömer b. Hattâb, Akîl b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Zülcenâheyn Ca'fer b. Ebû Tâlib kabirlerini, peygamberin eşleri ve müminlerin anneleri olan yüce kadınların kabirlerini, Peygamberimizin amcası Abbâs'ın ve Hz. Hasan'ın kabirlerini, Muhacirlerin, Ensar'ın ve diğer sahabenin mezarlarını, Ebû Ömer Osman b. Affân'ın mezarını ve Hz. Ali'nin annesi Fâtıma binti Esed'in kabirlerini ziyaret eder ve bu değerli şahsiyetlere de hürmetini ve sevgisini gösterir.²⁷⁹

İbn Battûta ulaşmış olduğu şehirlerde yöre halkının din adamlarına gösterdiği hürmeti de bizlere aktarır. Nitekim seyyahın anlatımıyla Herat şehrinde öğütleriyle insanları karanlıktan aydınlığa çıkaran Nizâmeddîn Mevlânâ, dünyaya değer vermezliği ve Allah'a olan sevgisiyle yöre halkı tarafından oldukça saygı görür.²⁸⁰ Mağrip'te Maliki mezhebine eğilim göstermiş Ebu'l-Berekât Berberî, Maldiv'de geçirdiği günlerinde saygı ve sevgi değerlerine fazlaca önem verir ve dini bir hayat yaşar. Böylece yöre halkı da onun bu güzel özelliklerinden etkilenecek onun mezhebi olan Malikîliğe eğilim gösterir. Ayrıca İbn Battûta bu şehrin ve bu şehre gelen insanların Mağriplilere çok saygı göstermekte olduğunu zikreder.²⁸¹ Seyyah Macar şehrinde halkın dervişlere olan sevgi ve saygısını ise şu cümleler ile aktarır: *"Bu ülkede halk dervişlere çok yakınlık gösteriyor. Herkes at, öküz, koyun ne bulursa tekkeye gönderiyor; sultan ve hatunları da ahaliden geri kalmıyor. Bereketlenmek için şeyhleri sık sık ziyaret ediyor, ihsanlar yağdırıyor, hediyeler takdim ediyorlar. Hele hele kadınlar bu konuda aşırı bir tutum içindedirler!"*²⁸² Yine seyyah Mekke'de bütün vaktini ibadete ayıran Mâlikî imamı Ebû Abdullah Muhammed'in, kapısına gelen hiçbir şahsiyeti geri çevirmemesi ve ilimde oluşturduğu derin bilgisiyle yöre halkı tarafından el üstünde tutulduğunu ve büyük bir hürmet gördüğünü dile getirir.²⁸³

²⁷⁷ İbn Battûta, 173.

²⁷⁸ İbn Battûta, 252.

²⁷⁹ İbn Battûta, 184.

²⁸⁰ İbn Battûta, 561.

²⁸¹ İbn Battûta, 826.

²⁸² İbn Battûta, 471.

²⁸³ İbn Battûta, 214-215.

İbn Battûta ayrıca ulaşmış olduğu şehirlerde, yöre halklarının ziyaretgâhlara olan hürmetini, sevgi ve saygısını da bizlere aktarır. Nitekim seyyah İsfahan'da Cüneyd-i Bağdâdî'nin müridi Şeyh Ali b. Sehl'in görkemli zaviyesine ulaşır ve İsfahan halkının buradaki zaviyeye çok saygı ve sevgi gösterdiklerinden söz eder.²⁸⁴ İbn Battûta Basra'da da cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Talha b. Ubeydullah'ın türbesini de ziyarette bulunur. Seyyah buranın yanı başında bir mescit ve misafirleri doyurmaya mahsus bir zaviyenin mevcut olduğunu belirtir ve Basra'nın halkı tarafından bu kabre çok saygı ve sevgi gösterildiğinden bahseder.²⁸⁵ Seyyah Dihlî şehrinde de fakir, borçlu yahut kızının çeyizini hazırlamaktan aciz kalıp kendisine başvuranlara her daim yardımcı olan Şeyh Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî'nin kabrinin halk tarafından büyük hürmet gördüğünü, halkın sürekli olarak şeyhin kabrini ziyaret ederek, şeyhe sevgi ve saygılarını sunmakta olduklarına değinir.²⁸⁶

3.4.3. Halkın Sevgi ve Saygısı

İbn Battûta hükümdarlarda olduğu gibi yöre halkı tarafından da sevgi ve saygı ile karşılanır. El üstünde tutulur ve büyük hürmet görür. Nitekim seyyah İyvallâten adlı şehirde elli gün konaklar ve bu süre zarfında yöre halkının kendisine sevgi ve saygıda kusur etmediğini belirtir.²⁸⁷ Seyyah yöre halkının kendisine gösterdiği ilginin yanı sıra yörelerine gelen diğer misafirlere karşıda bu güzel değerlere sahip olduklarını, şehirlerine gelen misafirlere sevecenlik içinde bir tutum gösterdiklerini ifade eder. Nitekim seyyah Semerkandlılardan *'...iyi huylu insanlardır; yabancıya karşı şefkat ve sevgiyle yaklaşır.'*²⁸⁸ sözleriyle bahseder. Seyyah Macar şehrine ulaştığında ise burada halkın erkeklerinin kadınlarına alışıldan daha fazla göstermiş oldukları sevgi ve saygıdan ötürü şaşkınlığını gizleyemez ve bu durumu şu cümleler ile bizlere aktarır: *'Bu yörede gördüğüm ilginç tutumlardan biri de erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden üstün sayılıyor! Emirlerin hanımlarına gelince bu konuda ilk müşahedem Kırım'dan çıktığımda vuku bulmuştu. Emir Saltıye Bey'in hanımını baştan aşağı pahalı mavi kumaşlarla kaplanmış, pencere ve kapıları açık bırakılmış arabasına bindiği sırada seyretmiştim.'*²⁸⁹

²⁸⁴ İbn Battûta, 281-282.

²⁸⁵ İbn Battûta, 266.

²⁸⁶ İbn Battûta, 616.

²⁸⁷ İbn Battûta, 959.

²⁸⁸ İbn Battûta, 541.

²⁸⁹ İbn Battûta, 472.

Seyyah Çin'e vardığında burada da yaşlılara çok saygı gösterildiğini orada her yaşı ileri seviyede olanlara sevgi ve saygının göstergesi olarak atâ, vâlid yani baba denilerek hitap edildiğini zikreder.²⁹⁰

İbn Battûta yöre halklarının birbirlerinin inancına duydukları saygıyı da dile getirir. Nitekim seyyah, Kavlem şehrine ulaştığında burada yöre halkının Müslümanları her daim el üstünde tuttuklarından, Müslümanlara büyük bir saygı ve sevgi duyduklarından söz eder.²⁹¹ Seyyah yine Çin'de yöre halkının putperest bir inanca sahip olmasına rağmen, şehirde Müslümanların Cuma ve diğer ibadetleri yerine getirmek için kullandıkları bir mabedin olduğunu bildirir.²⁹²

İbn Battûta Seyahatnâmesi'ni sevgi ve saygı değeri açısından incelediğimizde seyyahın huzuruna vardığı saray erkânı, kadılar, âlimler ve yöre halkının bu güzel değerlere sahip şahsiyetler oldukları ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu şahsiyetlerin sadece seyyaha karşı değil herkese karşı da bu güzel değerlere sahip oldukları görülmektedir. Nitekim saray erkânından olan hükümdarlar başta anneleri ve hatunları olmak üzere, emirlerine, halklarına ve birbirlerine karşı büyük bir sevgi gösterip, hürmette kusur etmemişlerdir.

Eserde dikkat çeken diğer bir husus ise, başta saray erkânı olmak üzere seyyahın ve yöre halkının bilginlere karşı gösterdikleri hürmet olmuştur. Saray erkânı bilginlerden biri huzurlarına geldiğinde onları başköşeye oturtmuşlar, onlara saygılarını ve sevgilerini göstererek, biran olsun onlara karşı yanlış bir tutum içinde bulunmamışlardır. Aynı şekilde seyyah ve yöre halkı da bilgin şahsiyetlere değer vermişler, onlara karşı sevgi ve saygılarını eksik etmemişlerdir. Eserde bu durum, seyyah ve yöre halkının bilginlerin gerek şahsiyetlerine gerekse zaviye ve kabirlerine göstermiş olduğu hürmetten anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin bu değerlerin kazanılıp, davranış ve tutumlarımıza yansımada önemli bir eser olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.5. HOŞGÖRÜ, MERHAMET VE SABIR DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Hoşgörü Türk Dil Kurumu sözlüğünde "her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans" olarak tanımlanır. Bir ahlak terimi olarak hoşgörü İslâm literatüründe müsamaha kelimesi ile ifade edilir. Müsamaha kavramı ise ahlak

²⁹⁰ İbn Battûta, 908.

²⁹¹ İbn Battûta, 812.

²⁹² İbn Battûta, 895.

terimi olarak insanlara yükümlülükler konusunda kolaylık göstermeyi, toplumsal yapıya zarar verebilecek nitelikte olmayan yanlış ve eksik olan şeyleri hoş görmeyi, türlü fikir, inanç ve eylemleri hür bir şekilde ifade edebilmek olarak tanımlanmaktadır.²⁹³

Hoşgörü bireyin kişiler, hadiseler, inançlar ve fikirler karşısındaki davranış ve tutumlarını belirleyen, toplumsal dinginlik ve barış açısından düzenin sağlanması adına oldukça önemli bir ahlaki değerdir. Hoşgörü insanların üzerine aldığı bir sorumluluk, birbirlerini tanıyabilmeleri ve birbirlerine oldukları gibi razı göstermeleri, dinginliğin ve barışın sağlanabilmesi adına atılabilecek bir adımdır. Hoşgörü, hoş görülene karşı bir iyilikte, incelikte bulunmak değil, yalnızca bireysel farklılıklara gösterilmesi gerekli olan anlayış ve saygıdır.²⁹⁴

Hoşgörü, insan hakları çerçevesinde ise hiçbir lisan, cins, inanç, anlama biçimi, sınıf ve etnik ayrımcılık yapmaksızın tüm insanları, yaratılıştan beraberlerinde getirdikleri nitelikleriyle kabul etmek, onlara bu kendine özgü vasıfları konusunda yapacakları fikrî veya fonksiyonel durumlarda herhangi bir güçlük çıkarmayıp, doğal halleriyle baş başa bırakmaktır. Hoşgörü tüm insanlara, insanın içinde bulunduğu ortama, olaylara ve tabiata karşı bulundukları hal üzere ve hiçbir kimseye kin sürdürmeyip husumet beslemeden herkesi varlık olarak kendi konumunda görme ve karşılıklı anlayış durumudur.²⁹⁵

Hoşgörü, Türklerin dünya medeniyetine katmış oldukları karşılıklı hoş görme, başka kültürlerle olan iletişim ve çoğulcu kültüre gösterilen saygıdır.²⁹⁶ Hoşgörü, insan hayatını tertip ve düzene sokan, insanların birbirlerine karşı göstermiş oldukları saygı, barış ve dinginlik ortamını pekiştiren, insanların aralarında olumlu düşünce ve duyguların cereyan etmesine katkıda bulunan ahlaki bir erdemdir.²⁹⁷

Kısaca hoşgörü affetmek kavramını da içine alan, kusura bakmayıp, farklı düşünüş ve fikirleri anlayış ile karşılayarak bireysel olarak insani ilişkilerde aşırılıktan uzaklaşarak olumlu ve ölçülü davranışları sergileyen tutumdur.²⁹⁸

Merhamet sözlükte “bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma” olarak tanımlanmaktadır. İslâm literatüründe ise merhamet,

²⁹³ Mustafa Çağrı, “Müşamaha”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/71.

²⁹⁴ Yasemin Ölmez Atalay, *Felsefî Açıdan Tolerans ve Hoşgörü* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 43-44.

²⁹⁵ Ömer Aslan, *Kur’ân ve Hoşgörü* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 24-25.

²⁹⁶ Mehmet Aydın, “Türk Toplumunda Dînî Hoşgörünün Temelleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (Eylül 1998), 7.

²⁹⁷ Ölmez Atalay, *Felsefî Açıdan Tolerans ve Hoşgörü*, 43.

²⁹⁸ Nazıroğlu – Gün – İnan Kılıç – Kaya, “Temel Ahlaki Değerler”, 223.

Allah'ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanlarının yanında, insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların problemleri karşısında hassas olmaya ve yardım etmeye sevk eden acıma duygusunu ifade etmektedir.²⁹⁹

Merhamet, başkasının güçsüzlük, ruhsal yorgunluk ve kaygılarına alakalı olma, onun durumu için üzüntü hissetme ve şefkat göstermedir. Merhamet, layık olmadıklarını sandığımız bir kötülükten ötürü acı çektiğini gördüğümüz insanlara karşı duyduğumuz şefkat ve iyi niyetle karışık bir üzüntüdür. Merhamet, tasa ve sıkıntı içerisinde olan kişinin üzüntüsüyle üzülmeye, derdi ile dertlenme ve ona yardımcı olmaya çalışmadır. Merhamet, yaratılmışlardan hiç birine haksızlık ve zulmü yakışır görmeyip, içlerinde zararlı olmayan acizlerin güçsüz hallerine acıyıp, yardım ve imdatlarına yönelmedir. Merhamet, herkesin iyi olmasını isteyip onlara yardım etme istek ve arzusu duymaktır. Merhamet, bütün canlılar ve bütün insanlar için kâinatı güvenli bir yer kılma hassaslığına sahip değildir. Kısaca merhamet, herkese ve her şeye anlayış gösterme, acıma ve şefkatle yaklaşmadır.³⁰⁰

Hoşgörü, affetmek, merhamet, şefkat, sevgi ve saygı denildiğinde ilk akla gelen Hz. Muhammed'dir. Hz. Peygamber hem dini hem de kişisel ilişkilerde bir Müslümanın nasıl bir hoşgörüyü sahip olması gerektiğini davranışlarıyla göstermiştir. O, toplumun her kesimine karşı anlayış içinde olmuş, bir Müslüman nasıl camiye gidip ibadet etme hakkına sahipse bir Hristiyan'ın da kiliseye, Yahudi'nin Havra'ya gidebileceğini ifade etmiştir. Bunun örneğini de Medine'de bulunan etnik gruplara ve Neccarlı Hristiyanlara inançlarını yaşama konusunda gösterdiği müsamaha ile ortaya koymuştur.³⁰¹ Yine Hz. Peygamber hoşgörüsünden ötürü, her zaman tüm insanlığa kucaklayıcı bir tavır içinde olmuş, kendine ağıza alınmayacak tarzda hakaret eden, kaba eylemlerde bulunanlara bile bir peygambere yakışan lisanla cevap vermiş ya da hafif bir tebessümle onlara yaklaşmıştır.³⁰²

Sabır, Türk Dil Kurumu sözlüğünde ‘‘acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç’’ şeklinde tanımlanır. Bir ahlak terimi olarak ise sabır, üzüntü, başa gelen sıkıntı ve zor durumlar karşısında dayanma gücü, olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen dayanıklılık olarak ifade edilir.³⁰³ Tasavvufî manada ise sabır, Allah'a boyun eğme ve takdire rıza göstermeyi

²⁹⁹ Mustafa Çağrı, ‘‘Merhamet’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/184.

³⁰⁰ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 69.

³⁰¹ İhsan Arslan, *Beşerî ve Siyasi Yönleriyle Hz. Peygamber (s.a.v)'in Hoşgörüsü* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 10-11.

³⁰² Hamit Dikmen, ‘‘Hz. Peygamber’de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi’’, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Temmuz-Aralık 2003), 137.

³⁰³ Mustafa Çağrı, ‘‘Sabır’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 337.

gerektiren, Allah'tan gelen her şeyi, ondan gelmiş olması sebebiyle kabul edip, memnuniyet ile karşılamaktır.³⁰⁴

İslâm bilginleri ahlaki bir değer olan sabrı, değişik şekillerde tanımlamaktadır. Onların tanımlamalarına genel olarak bakıldığında sabrın, güçlülere dayanma gücü, başa gelen kötü ve zor hadiselerle katlanma, karşılaşılan her türlü üzücü durumu şuurlu bir şekilde karşılama, kaygıya kapılmayıp sıkıntılara karşı göğüs germe olduğu anlaşılmaktadır.³⁰⁵

Sabır, büyük bir makamdır. Sabır, kişinin öz varlığına hoşlanma duygusu veren şeylerden uzaklaşmaktır.³⁰⁶ Sabır, karşılaşılan sıkıntı esnasında çabuk hareket etmeden beklemek, kişinin bu zor durumu geçiştirmesi ve beklemesi gereken o süreçte zorluklarla savaşıp umutsuzluğa düşmemesi, kimseyi ve hiçbir şeyi kırıp dökmeden, tüm bu zorlukların üstesinden gelerek zafere adım adım ilerlemesidir.³⁰⁷

Sabır, sıkıntılar karşısında kâinatın sahibine eşsiz ve benzersiz bir şekilde teslim olmak, kadere rıza göstermektir. Sabır, insanı sürekli kötülük peşinde koşturan ve şehvetinin esiri olmaya sürükleyen nefs-i emmarenin arzularına dirençli bir şekilde dayanıp, Allah'ın emrettiği ibadetlerin güzel ve istekli bir şekilde yerine getirilmesini sağlayan güçtür.³⁰⁸

Bu doğrultuda İbn Battûta Seyahatnâmesi hoşgörü, merhamet ve sabır değerleri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.5.1. Saray Erkân'ının Hoşgörüsü, Merhameti ve Sabrı

İbn Battûta Seyahatnâmesi'ni değerler eğitimi açısından incelediğimizde karşımıza çıkan bir diğer değer grubu da hoşgörü, merhamet ve sabır değerleridir.

İbn Battûta saray erkânının bu güzel değerlere gösterdikleri önemi belirtirken en çok kendi hükümdarı olan Ebû İnân Fâris'ten söz eder. Seyyahın anlatımıyla Ebû İnân Fâris yüce bir makamda olmasına rağmen halkına karşı her daim hoşgörülü, şefkatli ve sabırlı davranır. Bütün siyasetini yumuşaklık ve esneklik ile yürütür.³⁰⁹ Ebû İnân, birbirlerine düşmanlık

³⁰⁴ Recep Önal, "Kur'an'da İmânî ve Ahlâki Bir Tavrı Olarak Sabır", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Aralık 2008), 444.

³⁰⁵ Abdullah Temizkan, *Kur'an'da Sabır (Hz. Nuh Örneği)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 8.

³⁰⁶ İhsan Soysaldı, "Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* /2 (1997), 103.

³⁰⁷ Züleyha Akgül, *Yetişkin Din Eğitimi Açısından Dini İletişim ve Sabır Değeri* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 8.

³⁰⁸ Temizkan, *Kur'an'da Sabır (Hz. Nuh Örneği)*, 8.

³⁰⁹ İbn Battûta, 935-936.

besleyenleri, sevgisi ve merhamet dolu kalbiyle bağışlar. Korku içinde olan, zayıf mazlum insanlar Ebû İnân'ın hoşgörü ve şefkat kanatlarına sığınır. Ebû İnân'ın tüm bu tutumlarından ötürü seyyah, gezginlerin de onun payitahtını görmek ve tanımak için büyük çaba gösterdiğini dile getirir.³¹⁰

Ebû İnân Fâris'in hoşgörü, sabır ve merhametinden bahsetmeye devam eden seyyah, ayaklanmada bulunarak hükümdarın silahlı kuvvetlerine karşı korkusuzca başkaldırarak hareketlenme girişiminde bulunmuş olan pek çok kimseyi affettiğine değinir. Yine seyyah Ebû İnân Fâris'in ağır suçlulara af ve merhamet göstererek bağışlamasını şu cümlelerle beyan eder: *'Öyle suçlular ki ancak Rabbine güvenen ve 'İnsanları bağışlayanlar...' âyetinin anlamını ilm-i yakîn ile bilen kişi onları affedebilir!'*³¹¹

Hoşgörü, merhamet ve sabır abidesi Mağrib sultanı Ebû İnân için eserde İbn Cüzeyy'in de sarf ettiği şu cümleler hükümdarın bu değerlere gösterdiği önemi belirten en güzel ifadelerden bir diğeridir: *'Hakkın desteği onunla olsun; efendimizin ahalisine duyduğu sevgi ve merhamete örnek olmak üzere zekât toplayıcılarının ve şehir valilerinin halktan tadyîf (konukluk) adıyla aldıkları vergiyi kaldırdığı dile getirilse, bu bile parlak adaleti ve apaçık şefkati konusunda yeterli olur! Bunca haksızlığı kaldırdığı, sayılamayacak denli fayda ve güzelliği yorgan gibi yaydığı kesin iken artık ne söylenebilir?'*³¹²

İbn Battûta, Seyahatnâmesi'nde saray erkânından olan diğer şahsiyetlerinde hoşgörü ve merhamet değerine gösterdikleri öneme de yer verir. Nitekim seyyah, Eğridir şehri sultanı Ebû İshâk Bek'in yer aldığı bir törene katılır, sultan seyyahı yaya görür ve ona hemen bir at gönderir. Bu durum üzerine sultan, seyyahtan özür dileyerek hoşgörüsünü gösterir.³¹³ İbn Battûta Hint Hükümdarı Ebu'l-Mücâhid Muhammed Şah'ın merhamet ve hoşgörüsüne ise şu cümleler ile değinir: *'Bir adama 'garip' (yabancı) dense kalbi kırılır! Onlara muhterem diye seslenilmeli! diyerek misafirlerin gurabâ (yabancılar) diye çağrılmasını yasaklamıştır!'*³¹⁴

İbn Battûta Hint hükümdarı olan Ebu'l-Mücâhid Muhammed Şah'ın kendisine ayaklanma çıkaran Ali Şâh Ker'i nasıl affettiğini ise şu ifadeler ile aktarır: *'Daha sonra Kutlû Hân'ın arkadaşlarından Ali Şâh Ker'in hükümdara karşı ayaklandığı haberi geldi. Ker, kulağı zor işiten, sağır demektir. Ali Şâh Ker yürekli, boylu boslu yakışıklı bir adamdı. O, Bedrakût şehrini ele geçirerek beyliğinin idare merkezi yaptı. Hükümdar, Ali Şâh Ker'le*

³¹⁰ İbn Battûta, 5.

³¹¹ İbn Battûta, 933.

³¹² İbn Battûta, 937-938.

³¹³ İbn Battûta, 407.

³¹⁴ İbn Battûta, 665.

savaşmak üzere hocasını görevlendirdi. Yanına büyük bir ordu alarak harekete geçen hoca, Bedrakût'u kuşatıp burçlarda gedik açtı. Dehşetli bir korkuya kapılan Ali Şâh derhal aman diledi. Kutlû Hân ona aman verip ellerini bağlayarak sultana gönderdi. Sultan, Ali Şâh'ı affetti...'³¹⁵ Yine seyyahın anlatımıyla Muhammed Şah, huzuruna misafir olarak gelen Şerefülmülk'ü, emiriyle beraber yola çıkarır. Yolda emir vebadan hayatını kaybeder. Şerefülmülk ise emirin yanında bulunan serveti alıp kaçmaya çalışır. Onu yakalatan sultan, biraz cezaya çaptırsada daha sonra onu affeder, hatta kız kardeşini onunla evlendirip Cendîr eyaletini onun buyruğuna verir.³¹⁶

Mîlâs sultanı olan Menteşeoğlu Şucâeddîn Urhân Bek'in de huzuruna varan seyyah, hükümdarın bilginlerle vakit geçirmekten oldukça keyif alan, onlara fazlaca değer veren hoşgörülü, bir şahsiyet olduğunu aktarır ve bu özelliği ile diğer hükümdarlardan ayrıldığını ifade eder.³¹⁷ Hinavr sultanı olan Cemaleddîn de gâvur taifesinden Sendâbûr'u feth eder, ancak oranın halkına asla zulüm uygulamaz ve onları affeder.³¹⁸

Uzbek Han'ın ikinci hatunlarından olan Kebek Hatun da seyyah saraya geldiğinde onu gayet kibar bir şekilde karşılar, ona güzel dileklerde bulunur ve hoşgörüsünü gösterir.³¹⁹ İbn Battûta Uzbek Han'ın dördüncü hanımı olan Urducâ Hatun'un şefkatine ise şu cümleler ile değinir: '*Hükümdar eşleri arasında simaca en tatlı, huyca en merhametli ve erdemli olandır. Daha önce de açıkladığımız gibi, ordu yerine ulaştığımız vakit beni tepede çadırın önünde görünce adam gönderip hâlimi hatırımı ilk soran da bu kadındır.*'³²⁰ Ayrıca seyyah Uzbek Han'ın üçüncü hanımı olan Beyelûn Hatun'unun da şefkatli ve çok yumuşak kalpli olduğunu dile getirir.³²¹ Bunların yanı sıra seyyah, Huvârezm Beyi Kûtlû Dümûr'un hanımının da ahlakı ile bu güzel değerleri yaşamına yansıtıyor olmasından ötürü herkesçe çok iyi bilinip tanındığına değinir.³²²

Saray Erkân'ının Hoşgörüden Uzak Tutumu

İbn Battûta yer yer saray erkânından olan şahsiyetlerin bu değerlere uzak olan tutumlarını da bizlere aktarır. Örneğin Hint Hükümdarı Husrav Hân, iktidarı ele geçirdiğinde Müslüman bir topluluğa sahip olmasına rağmen kendi halkının inançlarına daha fazla

³¹⁵ İbn Battûta, 716.

³¹⁶ İbn Battûta, 717-718.

³¹⁷ İbn Battûta, 411.

³¹⁸ İbn Battûta, 816.

³¹⁹ İbn Battûta, 478.

³²⁰ İbn Battûta, 479.

³²¹ İbn Battûta, 478.

³²² İbn Battûta, 522.

meyleyerek dini hoşgöründen uzaklaşıp yanlış tutumlar içine girer.³²³ Bu konu da yanlış bir tutum sergileyen diğer bir hükümdar ise Irak Hükümdarı Muhammed Hudâbende'dir. O, Râfîzî İmâmîlerin bilginlerinden Cemaleddîn Mutahharla'dan yanlış bilgiler edinince halkını zorla Râfîzî mezhebine sokmaya çalışır.³²⁴

Eserde bu güzel değerlere ters tutum içinde olan bir diğer şahsiyette Hint Hükümdarı Ebu'l-Mücâhid Muhammed Şah'ın veziri olan Havâce Cihân'dır. O, hükümdarın Pervîz adlı şahsa vezirlik vaat ettiğini duyduğunda kıskançlık krizine tutulur. Onun üzerine adamlar yollayarak yeni vezir adayını öldürtür.³²⁵

3.5.2. Kadıların ve Âlimlerin Hoşgörüsü, Merhameti ve Sabrı

İbn Battûta ulaşmış olduğu şehirlerde hükümdar ve yöre halklarının yanı sıra kadı ve âlimlerle de tanışır. Seyyah kadıların ve âlimlerin sahip olduğu hoşgörü, merhamet ve sabır değerleri ile insanları etkilediklerinden, böylelikle toplum içinde büyük saygı ve sevgi gördüklerinden söz eder. Nitekim İbn Battûta Birkî adlı şehirde melek anlamına gelen 'Feriştâ' olarak tanınan, Kadı İzzeddîn Feriştâ ile tanışma fırsatı bulur. Seyyah, bu değerli kadının hoşgörü, merhamet ve sabır gibi güzel ahlaki niteliklere sahip olmasıyla bu adı hak ettiğini bildirir.³²⁶ Seyyah Halep şehrinde tanıştığı Hanefî mezhebinin başkadısı hoca Nâsireddîn İbnü'l-Adîm'in de hoşgörü, merhamet ve sabır gibi güzel ahlaki nitelikleri kendisinde toplamış bir şahsiyet olduğunu belirtir. Aynı zamanda kadının bu değerlere verdiği önem ile toplum karşında da büyük bir saygı gördüğünü ifade eder.³²⁷

İbn Battûta'nın eserde Kadı Burhâneddîn'in hoşgörüsünden bahsettiği şu ifadeler de dikkat çekicidir: '*Bana anlatılanlara göre Kadı Burhâneddîn bir gün mescidin dışındayken yanına gelen kadın onu tanımadığından olacak; 'Hoca, de hele nerede oturur kadı?' diye sorunca Burhâneddîn: 'Ondan ne istiyorsun?' diye sorar. Kadın: 'Kocam beni dövdü! Onun ikinci bir hanımı daha var. Aramızda adil davranmıyor! Ben fakir biriyim, kocamı hâkimin huzuruna getirtmek için birilerini tutmak istesem de verecek param yok!' der. Burhâneddîn: 'Peki, kocanın evi nerede?' diye sorar. Kadın: 'Şehir dışında, Mellâhîn köyünde!' Böylece Burhâneddîn; 'Seninle beraber oraya gidiyorum!' diyerek yola koyulur. Kadın: 'Sana verecek bir şeyim yok bu hizmetine karşılık!' demesine rağmen Burhâneddîn: 'Zaten senden bir şey almıyorum!' diye cevap verir. Böylece kadına köye gitmesini ve dışarıda beklemesini,*

³²³ İbn Battûta, 638.

³²⁴ İbn Battûta, 286.

³²⁵ İbn Battûta, 666.

³²⁶ İbn Battûta, 419.

³²⁷ İbn Battûta, 111.

arkadan kendinin geleceğini bildirir. Kadın aldığı talimat üzere köye gider ve bekler. Kadı arkadan yalnız başına gider ve kadını takip ederek kocasının evini bulur. Adam kadıyı görünce: ‘Seninle beraber gelen bu uğursuz ihtiyar da kim?’ diye sorar. Zira hanımının arkasında takipçi görmek ‘alışık olmadığı’ bir durumdur! Ama kadı hiç bozmaz istifini; ‘Vallahi senin dediğin gibi biriyim işte. Ama mutlaka hanımını razı etmeni istiyorum!’ deyip söze başlar. İki kişi arasında münakaşa uzar, halk toplanır. Kadıyı hemen tanırlar, selam verirler. Bu sefer haksız koca endişeye kapılır, mahcup olur. Burhâneddîn: ‘Korkmana gerek yok, hanımla aranı düzelt!’ diye tembih ettiğinde adam; ‘Başım gözüm üstüne!’ diyerek hanımını hoşnut etmeye çalışır. Kadı o gün eline geçen rüsum parasını da onlara teslim eder, döner.’³²⁸

Tüster şehrinde ise hoşgörü, merhamet ve sabrı ile tanınan Şeyh Şerefüddîn Musa b. Şeyh Sadreddîn Süleyman’ın medresesinde konaklayan seyyah, şeyhi ‘Bilgili, ahlâklı, erdemli bir insan.’³²⁹ olarak niteler. İbn Battûta İznik şehrinde misafiri olduğu hoşgörü, merhamet ve sabır ehli Hacı Alâeddîn Sultan Öyûkî’den ise şu cümleler ile söz eder: ‘O fazilet erbabının ve cömertlerin başıdır. Ne zaman gelsem ziyaretine; mutlaka bir şeyler hazırlar, sunardı bana. Sureti hoş, ahlâkı güzel bir adam.’³³⁰

3.5.3. Halkın Hoşgörüsü, Merhameti ve Sabrı

İbn Battûta eserinde ulaştığı şehrin saray erkânının, kadılarının ve âlimlerinin huzurundan ayrıldıktan sonra yöre halklarının da yanlarına varır ve onların büyük çoğunluğunun da hoşgörü, merhamet ve sabır gibi güzel değerlere sahip olduklarını belirtir. Nitekim seyyahın anlatımıyla Tatarlar o zamanlar kâfir bir topluluk olmalarına rağmen Semerkand’ı fethederken şehit düşen Kuthem b. Abbâs’ın kabrine dokunmazlar. Onlar bu kutsal yeri değiştirmez, hatta şehidin kabri başına gelip bu kabrin manevî havasından her daim nasiplenirler.³³¹ Yine seyyah eserde Bôlî (Bolu) şehri halkının yörelerinde din, dil ve ırk gözetmeksizin her türlü insana saygı duyarak dikkat çeken bir hoşgörüye sahip olduklarını bildirir.³³² Seyyah Semerkand halkının şefkatini ise şu ifadelerle dile getirir: ‘Semerkandlılar iyi huylu insanlardır; yabancıya karşı şefkat ve sevgiyle yaklaşır.’³³³ İbn Battûta Rum halkının merhametine ise şu cümleler ile değinir: ‘Allah Teâlâ’nın yarattığı kullar içinde en

³²⁸ İbn Battûta, 340.

³²⁹ İbn Battûta, 273.

³³⁰ İbn Battûta, 431.

³³¹ İbn Battûta, 541.

³³² İbn Battûta, 437.

³³³ İbn Battûta, 541.

*şefkatli olanlar buranın halkıdır. Bu yüzden şöyle denilir: Bolluk ve bereket Şam diyarında, sevgi ve merhamet ise Rum'da!'*³³⁴

Zebîd şehrinin hatunlarına da ayrı bir parantez açan seyyah, onların da hoşgörülü, merhametli ve sabırlı şahsiyetler olduklarını belirtir ve bu güzel ahlaki niteliklerin insanlara kattığı değeri de ortaya koymuş olur.³³⁵ İbn Battûta Huvârezm halkı için ise şu cümleleri kullanır: *'Ben dünyada Huvârezm halkı gibi ahlâklı, merhametli, gariplere karşı şefkatli ve cömert bir halk görmedim!'*³³⁶

Halkın Hoşgörüden Uzak Tutumu

İbn Battûta eserinde yer yer yöre halklarının da belirttiğimiz güzel değerlerden uzak tutumlarına şahitlik eder ve bu yanlış davranışlarını bizlere aktarır. Örneğin seyyah, Lâzkiye'de İbn Müeyyed diye bilinen bir hicivcinin dinle alay ederek küfre giden sözler söylediğini belirtir. Hatta kimsenin onun dilinden kolayca kurtulamadığından söz eder.³³⁷

Seyyah Hz. Hüseyin'in şehit olduğu Kerbelâ'da da yöre halkının hoşgörü değerinden uzak yanlış tutum sergilenmesini ise şu cümleler ile dile getirir: *'Hulle'den, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ'ya gittik. Hurma bahçeleriyle çevrili küçük bir şehir Kerbelâ. Her yanı Fırat'la kuşatılmış. Mukaddes mezar şehrin içinde. Yanı başında büyük bir medrese ve gelip geçenleri doyurmaya mahsus bir zaviye bulunuyor. Türbenin kapısında kapıcı ve bekçiler var; hiç kimse onlardan izinsiz içeriye giremez. Gümüşten yapılmış eşiği hürmetle öpülür. Bu mukaddes mezara altın ve gümüş kandiller asılmış. Kapılarda da ipek perdeler vardır. Şehir halkı, biri Evlâd-ı Rahîk (Rahîk oğulları) diğeri Evlâd-ı Fâiz (Fâiz oğulları) adıyla iki gruba ayrılmış; hepsi İmâmiye mezhebinden ve aynı atadan geliyor. Fakat aralarında kavga-nizâ hiç eksik olmuyor! İki taraf arasında çıkan kavgalardan ötürü şehir harap olmuştur.'*³³⁸

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi'ni hoşgörü, merhamet ve sabır değerleri üzerine incelediğimizde seyyahın seyahati dönemindeki saray erkânının, kadıların, âlimlerin ve yöre halklarının büyük çoğunluğunun bu güzel değerlere sahip şahsiyetler oldukları görülmektedir. Eserde anlatılan olaylara baktığımızda bu şahsiyetler hoşgörü, merhamet ve sabır ehli olduğunda halkları tarafından daha fazla sevilmekte ve değer görmekte iken, bu güzel nitelikleri taşımayanlar ise kınanmakta, sevgi ve saygı görmemektedir. Bu doğrultuda bireyselleşen dünyevi yaşantımızda makamın, mevkiin ve buna bağlı olarak maddi

³³⁴ İbn Battûta, 400.

³³⁵ İbn Battûta, 352.

³³⁶ İbn Battûta, 520.

³³⁷ İbn Battûta, 122.

³³⁸ İbn Battûta, 313.

yaşantımızın iyi durumda olmasının bizi değerli kılmadığı, aksine bizleri giderek yalnızlaştırmakta ve bireyselleştirmekte olduğu dolayısıyla makamın, mevkiin ve bilginin bu güzel değerler ile birleştiğinde bir anlam ve değer kazandığı anlaşılmaktadır.

3.6. ŞÜKÜR VE DUA DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Türk Dil Kurumu sözlüğünde şükür “Tanrı’ya duyulan minneti dile getirme” olarak tanımlanır. Yine sözlükte şükür “yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek; minnettarlık”³³⁹ anlamında kullanılır. Terim olarak ise “Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma”³⁴⁰ şeklinde zikredilir.

Şükür, nimeti bahşedenin nimetini saygı ile itirafta bulunmak, tevhidin özü olarak nimetin sadece Allah’tan olduğunu bilmektir. Şükürün üç çeşidinden söz edilmektedir. Bunlar kalbin, dilin, azaların yani bedenın şükrüdür.³⁴¹

Evrenin, insanların ve tüm canlıların varlık sebebi Yüce Allah’tır. Bundan dolayı insanoğlu, Yüce Allah’ın lütfettiği her türlü rızık ve nimetlerden ötürü daima şükür içerisinde olmalıdır. Bu bağlamda insanoğlu Allah’a inanmalı, O’na teslim olmalı, yasakladığı şeylerden uzak durmalı ve O’na ibadet etmelidir. Bu da ancak temiz bir kalp ile olacağından, kalbin şükürü anlatılan bu boyutu kapsamaktadır. Dil ile yapılan şükür, sözlü olarak Allah’ı zikretmek, O’na övgüde bulunmak ve O’nu tesbih etmektir. Müslümana düşen görevde Allah’ı bu şekilde yüceltecek davranış da bulunmaktır. Şükür, tüm bedenle yapılacağı gibi bedenın her bir organı ile de yapılabilir. Nitekim yaratıcı insanoğluna sağlıklı bir beden, göz, kulak, el, ayak olmak üzere diğer tüm organlarını bahşetmiştir. Buradan yola çıkacak olursak azaların yani bedenın şükürü, insanoğlunun tüm organlarıyla göstermiş olduğu eylemidir.³⁴²

Şükür, imanın olmazsa olmaz bir boyutu olup kalp ve dile bağlı olarak gerçekleşen bir tavidır. Şükür, Allah’tan gelen her yeni nimet için sevinç haline bürünüp, nankörlükten uzak

³³⁹ Mustafa Çağrı, “Şükür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/259.

³⁴⁰ Çağrı, “Şükür”, 39/259.

³⁴¹ Soysaldı, “Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme”, 108.

³⁴² Farman İbragimov, *Din Eğitimi Açısından Kur’an’a Göre “Şükür” Kavramı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 11-14.

kalarak, kendisine yapılan ihsan ve nimetlerin farkında olup, bedenini olumsuzluklardan uzak tutmak ve Allah’a ibadette bulunmaktır.³⁴³

Şükür, imanın bir bileşeni olarak kelime-i şehadet ile başlar, Kur’an’ı tasdik etmek ve okumak, İslâm’ı anlamak ve anlatmak, Allah’ı zikretmek ile devam eder. Şükür, bedeninin organlarıyla rızık verene boyun eğmek, yasaklarından uzak durmak ve O’nun buyruklarını yerine getirmek ile gerçekleşir. Abdestten namaza, sadakadan oruca, hac ibadetine hatta insanların birbirleriyle olan ilişkilerine ve eylemlerine varıncaya değin insanın gerçekleştirdiği tüm davranışlar şükür içerir. Kısaca kalpteki imandan, dildeki söyleme, ibadet ve amelden, Allah ve Resulünün istemediği eylemlere varıncaya kadar her şey şükürün kapsamına girer.³⁴⁴

Şükür çok geniş bir kavram olmakla birlikte anlattığımız boyutundan hareketle dua ile de bağlantılıdır. İnsan Allah’a karşı kulluk vazifesini yerine getirdikten sonra el açıp dua edecek yaptığı eylemlerin neticesinde Allah’tan yardım talep edecektir. Nitekim dua İslâm literatüründe Allah’ın ulviyeti karşısında insanın yetersizliğini açıklaması, sevgi ve saygı duyguları içinde yardım ve lütfunu dilemesini ifade etmektedir.³⁴⁵ Dua, insanın halini Allah’a sunması ve O’na karşı yakarıшта bulunmasıdır. Bir nevi Allah ile kul arasında gerçekleşen diyalogdur. Dua imanın bir sonucu olarak, kulun Allah’ın tekliğini ve yüceliğini övdüğünün bir göstergesidir. Dua, evrenin sahibinin Allah olduğunu, evrenin yönetiminin O’nun gücünde bulunduğunun itirafıdır. Dua, kimsenin var olmadığı yerde Allah’ın olduğunu, kimsenin işitmediği, görmediği şeylere Allah’ın haberdar olduğuna bir inançtır. Dua, ibadet, zikir, boyun eğme, itaat ve şükürdür.³⁴⁶

Bu doğrultuda İbn Battûta Seyahatnâmesi şükür ve dua değeri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.6.1. Saray Erkân’ının Şükür ve Duası

İbn Battûta, gezip gördüğü huzuruna çıktığı ve tanıştığı hükümdarların İslâm’ın yaşanıp yaşatılması için göstermiş oldukları gayreti dile getirir. Nitekim seyyah, Hinavr şehrinin hükümdarı Sultan Cemaleddîn’in, Allah’ın kendisine bahsettiği nimetler için sürekli şükür halinde olduğunu, namazlarını sürekli olarak cemaat ile eda ettiğini, gün doğmadan

³⁴³ Yakup Yüksel, *Tasavvufî Sabır ve Şükür Anlayışı* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 75-77.

³⁴⁴ Bilal Gündüz, *Kur’an’da Küfrün Karşıtı Olarak Şükür* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 25-30.

³⁴⁵ Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/536-537.

³⁴⁶ Gündüz, *Kur’an’da Küfrün Karşıtı Olarak Şükür*, 55-57.

evvel namazgâha gelip tan yeri ağarınca kadar Kur'an okuma âdetinden asla vazgeçmediğini, sabah namazı vaktinin girmesinin ardından namazını kılarak atına binip şehrin dışına varmasından söz eder. Sultan Cemaleddîn'in ise, güneş yükselip kuşluk vakti girdiğinde mescide gelip kuşluk namazını kıldığından, Eyyâm-ı Bîd'de yani gecenin dolgun ay ışıyla beyazladığı hicri ayın 13. 14. ve 15. günlerinde orucunu eda ettiğine değinir.³⁴⁷

İbn Battûta Mâveraünnehr Sultanı Tarmaşîrîn'in şükür ve duada bulunuşuna ise şu cümleler ile değinir: *'Öğle ezanı okununca namaza durmak için otağdan çıktık, hükümdarla yan yana namaz kılıyorduk. Kış pek şiddetliydi; hava çok soğuktu ama Sultan sabah ve yatsı namazlarında cemaati asla terk etmiyordu! Ayrıca sabah namazından güneşin doğuşuna kadar mescitte kalıyor, Türk diliyle Allah'ı anıyordu.'*³⁴⁸ Yine seyyah Eğridir Şehri (Ekrîdûr) sultanı Ebû İshâk Bek için de *'Bu adam temiz kalpli, iyi huylu biridir. Âdeti üzere ikinci namazını her gün Cuma Câmii'nde (büyük câmi, ulucâmide) kılar. Namazdan sonra sırtını kible yönündeki duvara dayar, önünde yüksek tahta bir peykeye kurulmuş hafızları dinlerdi.'*³⁴⁹ ifadelerini kullanır.

3.6.2. Halkın ve Âlimlerin Şükür ve Duası

İbn Battûta başta kutsal topraklar olan Mekke ve Medine olmak üzere birçok şehre ulaşır. Ulaştığı şehir halkının İslâm'ı yaşama ve yaşatma açısından şükür ve dua değerine verdikleri önemi bizzat gözlemler ve bu güzel fiillere tanıklık eder.

Mekke Şehrindeki Halkın ve Âlimlerin Şükür ve Dua Değerine Gösterdikleri Önem

İbn Battûta Recep ayının 27. günü Mekke şehrine vardığında yöre halkının her daim umre ibadetini ile meşgul olduğunu, Kâbe'yi tavaf etmekten biran olsun vazgeçmediklerini Safâ ile Merve arasında sürekli olarak say'a çıktıklarından söz eder. Mes'â yani koşunun yapıldığı yerin kandil ve meşalelerin ışıyla pırıl pırıl aydınlandığını oranın âdeta mahşer gibi dolmuş olduğunu dile getirir. Ayrıca kadınların, Allah yolunda tahtirevanlar üzerinde belirtilen mesafeyi aştıklarını belirtir.³⁵⁰ İbn Battûta Mekke halkının Şaban ayının 15. gecesine ulaştıklarında İslâm'ı yaşama ve yaşatma açısından şükür ve dua değerine verdikleri önemi ise şu ifadeler ile eserinde bizlere aktarır: *'O gece tavafa, tek başına yahut cemaatle namaza ve umre gibi ibadetlere verirler kendilerini. Kutlu Mabet'te öbek öbek insanlar toplanır. Her cemaatin bir imamı olur. Fenerler, meşaleler ve kandiller yakılıp lacivert gökte dolunay*

³⁴⁷ İbn Battûta, 793.

³⁴⁸ İbn Battûta, 533.

³⁴⁹ İbn Battûta, 406.

³⁵⁰ İbn Battûta, 228.

çıkınca zemin ve semâ baştan başa nur ile dolar. Allah'a ibadette coşarlar, yüz rekât namaz kılar, her rekatta on defa Fâtiha ve İhlâs sûrelerini okurlar. Kimi yalnız başına Hacer-i Esved'in yanında namaz kılar, kimi de Allah Evi'ni tavaf eder. Bir kısmı da umreye çıkmıştır.'³⁵¹

Seyyah Mekke halkının Ramazan ayı geldiğinde ibadetlerine daha düşkün bir tutum sergilediklerine değinir. Seyyahın anlatımıyla Mekke halkı Ramazan ayı geldiğinde Mekke emirinin konağı önünde davullar çalarak toplanır ve o gün kösler vurulur. Mescidin hasırları yenilenir, mumlar ve kandiller oldukça çoğaltılır. Dolayısıyla Ulu Mabet Kâbe harika bir görünüşe sahip olur. Bunun yanı sıra bu mübarek Ramazan ayında Şâfiî, Hanefî, Hanbelî ve Zeydî imamlar kendi dini topluluklarının başına geçer. Mâlikîler dört hafızın yanında toplanıp nöbetleşe Kur'an okur. Bunların yanı sıra o ay, Kutlu Mabet'in her köşesinde Allah'ın insanlara lütuf ettiği nimet ve verdiği her türlü imkâna şükür ve dua etmek için Kur'an okuyan ve kendi dini topluluğuna namaz kıldırarak hafızlar bulunur. Seyyahın ifadesi ile o günlerde hafızlar güzel sesleri ile mescidi çınlatarak cemaatin ruhuna tesir eder ve hafızların güzel sesinden etkilenen cemaatin gözlerinden yaşlar akar.³⁵²

İbn Battûta, Mekke'de Ramazan'ın son on gününe gelindiğinde ise 21, 23, 25 gibi tek sayılı gecelerinde Kur'an'ın hatmedildiğini belirtir. Seyyah Mekkeliler nezdinde mübarek gecelerin en değerli olanı 27. geceye yani Kadir gecesine ulaşıldığında da İbrahim Makamı'nın arkasında yine Kur'an-ı Kerim'in hatmedildiği bildirir.³⁵³ İbn Battûta'nın Mekke halkının hac için bilinen aylardan ilki olan şevval ayı geldiğinde uygulamaya koyduklarını ifade ettiği şu fiiler de bir kez daha İslâm'ı yaşama ve yaşatma açısından şükür ve dua değerine Mekke halkının verdiği önemi gösterir niteliktedir: *'Hacc için bilinen (âdet edinilen) aylardan ilki olan Şevval'in ilk gecesinde, Ramazan'ın 27. gecesinde olduğu gibi, mum ve kandil yakarlar. Minarelerin her tarafına asılan kandillerle Kutlu Mabet'in alanı ve Ebû Kubeys dağının tepesinde bulunan küçük mescidin avlusu aydınlatılır. Müezzinler o geceyi tekbir, tehlil ve tespihle (Allah-u Ekber, Lâ ilâhe İllallah ve Sübhânallah diyerek) ihyâ ederler. Halkın bir kısmı namaz, bir kısmı tavaf, diğer bir kısmı da zikir ve dua ile geçirir geceyi.*'³⁵⁴

³⁵¹ İbn Battûta, 230.

³⁵² İbn Battûta, 231.

³⁵³ İbn Battûta, 231.

³⁵⁴ İbn Battûta, 232.

Medine Şehrindeki Halkın ve Âlimlerin Şükür ve Dua Değerine Gösterdikleri Önem

Seyyah Medine'ye ulaştığında buranın halkının da şükür ve dua değerine verdikleri önemi gözlemler. Nitekim seyyah, Medine'de halkın bu güzel değerlere gösterdikleri öneme şu cümleler ile değinir: *'Halk mescidin ortasında halkalar yaparak büyük mumlar yakıyordu. Önlerinde Kur'an-ı Kerim rahleleri bulunuyor, bazıları okuyor, bazıları Allah'ı anıyordu. Bir kısmı da Ravda Mutahhara'yı (Peygamberimizin türbesi) ziyaret ediyordu.'*³⁵⁵ İbn Battûta Medine'de halkın yanı sıra şeyhlerinde İslâm'ı yaşama ve yaşatma açısından şükür ve dua değerine büyük önem verdiklerinden söz eder. Nitekim seyyah, yörenin bilginlerinden ömrünü sadece Allah'ın emir ettiği ibadetleri yerine getirerek geçiren, tevvekkül sahibi değerli bilgin Üstat Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Merzûk'un zaman zaman Mekke'ye gittiğini, onun kadar Kabe'yi tavaf eden bir başkasını görmediğini dile getirir.³⁵⁶

Mısır Şehrindeki Halkın ve Âlimlerin Şükür ve Dua Değerine Gösterdikleri Önem

İbn Battûta'nın Mısır şehrine ulaştığında buradaki halk için bizlere aktardığı bilgilere baktığımızda, buradaki halkın da İslâm'ın yaşanılıp yaşatılması hususunda şükür ve dua değerine fazlaca önem verdikleri görülür. Nitekim seyyah burada medreselerin, tekkelerin ve zaviyelerin sayısının oldukça fazla olduğundan, şehrin ileri gelenlerinin ve halkının bu ilim yuvalarına çok önem verdiklerinden söz eder. Bunun yanı sıra seyyah, bu tekke medrese ve zaviyelerin her birinde dervişlerin olduğuna burada dervişlerin sürekli olarak ibadet ettiklerine değinir. İbn Battûta dervişlerin göstermiş olduğu bu tutum ve davranışları ise eserde şu ifadeler ile bizlere aktarır: *'Sabah namazının ardından Fetih, Mülk ve Nebe sûrelerini okurlar. Daha sonra cüzlere bölünmüş mushaflar getirilir. Her derviş bir cüz okur. Böylece Kur'an'ın tümü okunmuş olur. Sonra zikir çekerler ve hafızlar, Doğu tarzıyla aşir okurlar. İkinci namazından sonra da aynı ibadetleri tekrarlarlar.'*³⁵⁷ Bu bilgilere ilaveten seyyah, Mısırdaki tekke, medrese ve zaviyelere sürekli olarak hafızların çağrıldığını, hafızların Kur'an okuyarak Allah'ı zikrettiklerini, onların olağanüstü seslerinin kubbelerde yankılandığını ifade eder.³⁵⁸

Dımaşk Şehrindeki Halkın ve Âlimlerin Şükür ve Dua Değerine Gösterdikleri Önem

Seyyah Dımaşk şehrine ulaştığında, kendi tabiriyle yeryüzündeki en sanatkârane ve görkemli mabetlerden biri olan Benî Ümeyye Câmii'nde, yöre halkının İslamiyet'i yaşama ve

³⁵⁵ İbn Battûta, 186.

³⁵⁶ İbn Battûta, 181.

³⁵⁷ İbn Battûta, 49.

³⁵⁸ İbn Battûta, 50.

yaşatma açısından şükür ve dua değerine verdikleri önemi gördüğünde şaşkınlığını gizleyemez. Nitekim seyyah, yöre halkının şehirde var olan büyük mabet Benî Ümeyye Câmîi'nin avlusunda her akşam toplandıklarından bir kısmının Kur'an-ı Kerim okuduğundan, diğer bir kısmının ise Peygamber sözü rivayet edip dinlediklerinden söz eder.³⁵⁹

İbn Battûta'nın Dimaşk'ta yer alan Benî Ümeyye Câmîi ve bu câmide yöre halkının şükür ve dua değerine verdikleri önemi belirttiği şu ifadeler de dikkat çekicidir: *"Bu mescidin üstün yanlarından biri de sürekli Kur'an-ı Kerim okunması ve namaz kılanın eksik olmamasıdır. Kur'an okunmadığı zamanlar çok azdır... Ahali her gün sabah namazına müteakip toplanarak Kur'an'ın (yedi sûresini yahut) yedide birini okurlar. İkinci namazından sonra Kırâat-ı Kevseriyye için toplanıp Kevser Sûresi'nden Kur'an'ın sonuna kadar okurlar."*³⁶⁰ Ayrıca İbn Battûta bu mescitte başka kimseyle görüşmeyerek sadece kendini ibadete verenlerin bulunduğunu da dile getirir.³⁶¹ Bunların yanı sıra seyyah mescitte kurulan ilim halkalarının bulunduğunu, burada hadis ilimlerinde uzman olanların yüksek kürsüler üzerinde kendi uzmanlık alanlarına ait kitapları okuduklarını ve burada can ve başla Kur'an-ı Kerim öğretmek için özel öğretmenler olduğundan söz eder. Aynı zamanda seyyah, burada hafızların sabah-akşam güzel sesle Kur'an tilâvet ettiklerini ifade eder.³⁶²

Dihlî Şehrindeki Halkın ve Âlimlerin Şükür ve Dua Değerine Gösterdikleri Önem

Seyyah Dihlî şehrine ulaştığında bu şehrin dışında yer alan gayet güzel bir gölettin olduğunu belirtir. Bu gölettin görkemli bir kubbesi olduğunu ve bu kubbenin içinde şirin bir mescidin bulunduğu değinir. Dihlî şehrinin bu görkemli göletinin şahane kubbesinin içinde yer alan mescitte ise kendilerini Allah'ın emrettiği ibadetlere adayan halktan insanların bulunduğunu ifade eder.³⁶³

İbn Battûta, Dihlî şehrindeki bilginlere de ayrı bir parantez açar. Nitekim seyyah, burada kendini tamamen İslâm'ın yaşanması ve yaşatılması için çaba gösteren, Allah'ın verdiği nimetler ve tüm imkânlar için ömrünü sadece ibadete adayan bilgin Sadreddîn Kuhrânî'e şu cümleler ile değinir: *"Bu adam gündüzlerini oruçla, gecelerini de namazla geçirirdi. Dünyayı elinin tersiyle bir tarafa atmıştır! Sırtında sade, kaba bir hırka vardı."*³⁶⁴ Yine seyyahın Dihlî'nin diğer değerli bilgini Kemâleddîn Abdullah için beyan ettiği şu

³⁵⁹ İbn Battûta, 136.

³⁶⁰ İbn Battûta, 137-138.

³⁶¹ İbn Battûta, 137.

³⁶² İbn Battûta, 140-141.

³⁶³ İbn Battûta, 615.

³⁶⁴ İbn Battûta, 617.

ifadeler: ‘‘...şeyhin on beş yirmi gün iftar etmeksizin oruç tuttuğunu ve çoğu gecelerini namaz kılmakla geçirdiğini gözlerimle gördüm.’’³⁶⁵ Dihlî şehrindeki bilginlerin, İslâm’ı yaşama ve yaşatma açısından şükür ve dua değerine verdikleri önemi gösterir.

Diğer Şehirlerdeki Halkın ve Âlimlerin Şükür ve Dua Değerine Gösterdikleri Önem

İbn Battûta yukarıda adı geçen şehirlerin dışında daha birçok şehre ziyaretlerde bulunur ve ulaşmış olduğu şehirlerde şükür ve dua değerine gösterilen önemi bizlere aktarmaya devam eder. Seyyah Dimyata ulaştığında şehrin dışında denizle Nil nehrinin birleştiği yerde Berzah adasında bir mescit ve tekkeye varır. Burada tekkenin şeyhi İbn Kofl’u ziyaret eder. Şeyhle beraber orada bulunan derviş ve ermişlerin geceyi namaz ve zikir ile geçirmelerine tanıklık eder.³⁶⁶ İbn Battûta İskenderiye’ye ulaştığında burada da şehrin ileri gelen bilginleri arasında kendini Allah’ın emir ettiği ibadetleri yerine getirmek için çaba harcayan Burhâneddîn A’rac’dan söz eder. Bu bilgini üç defa ziyaret ettiğini belirten seyyah, bilginin yeryüzündeki gelip geçici hevesler için dininin değerlerinden asla vazgeçmediğini, her daim Allah’ın sevgisini kaybetmekten korkan bir kul olduğunu vurgular.³⁶⁷

Seyyah İhmîm şehrine ulaştığında ise Şeyh Ebu’l-Abbâs b. Abdüzzâhir’in tekkesine varır. Ebu’l-Abbâs’ın bu tekkede bir hayli bilginle, Cuma namazından sonra toplandığını belirtir. Tekkede ikindi namazına kadar Kur’an’ın hatmedildiğinden ve zikirler çekildiğinden söz eder. Ayrıca âdet üzere ikindi namazının ardından Kehf Sûresi’nin okunduğunu dile getirir. İhmîm’den hareket eden seyyah Hû’ya ulaşır, burada da Takıyyüddîn b. Sirâc’ın zaviyesine varır. Buradaki zaviyede de şükür ve dua değerine gösterilen önemi şu ifadeler ile bizlere aktarır: ‘‘Orada her gün sabah namazından sonra Kur’an-ı Kerim’den bir bölüm okunduğunu, ardından, Şeyh Ebu’l-Hasan Şâzilî’nin özel virdleri ile Hizb-i Bahr duasının okunduğunu gördüm.’’³⁶⁸

İbn Battûta dünyanın en bereketli yerlerinden biri olarak tanımladığı Lübnan dağına vardığında burada da İslâm’ı yaşama ve yaşatma açısından bu değerlere tamamen kendini adayan dervişlerin ve zahitlerin bir an olsun eksik olmadığından söz eder.³⁶⁹ İbn Battûta bilginleri ile ün yapmış Vâsıt adlı şehire ulaştığında buranın yöre halkının da çoğunun Kur’an-ı Kerim’i ezberlemiş olduğunu ve doğru okuma işini halletmiş olduklarını dile getirir. Buraya ayrıca ilim öğrenilmek ve Kur’an’ı düzgün okumak için Iraklıların geldiğine

³⁶⁵ İbn Battûta, 618.

³⁶⁶ İbn Battûta, 42.

³⁶⁷ İbn Battûta, 24.

³⁶⁸ İbn Battûta, 69-70.

³⁶⁹ İbn Battûta, 123.

değindir.³⁷⁰ İbn Battûta Şiraz şehrinin halkının da İslâm'ın yaşanması ve yaşatılması adına büyük gayret sarf ettiklerinden, bu doğrultuda Allah'a her daim şükür ve duada bulunduklarından söz eder. Nitekim seyyah eserde Şiraz halkı için şu ifadeleri kullanır: *‘‘Şirazlılar iffetlerine düşkün, dindar insanlardır. Özellikle kadınlar ayaklarına mest geçirir; çarşaf ve peçe ile çarşıya çıkarlar. Hiçbir yerleri görünmez. Hepsi iyilikseverdirler. Bol bol sadaka verirler.*’³⁷¹

İbn Battûta Kavlem halkının da geceleyin câmie gelip Allah'ın verdiği nimetlere şükürlerini belirtmek için sabah namazına kadar Allah'ı anmaktan bir an olsun vazgeçmediklerini belirtir.³⁷² Sagar şehrinin halkının da Allah'ın rızasını kazanmak adına gelen gidenin kalması için zaviyeler ve tekkeler inşa ettiklerinden, onların din-diyânet bilen temiz insanlar olduklarından söz eder.³⁷³ İbn Battûta Zâga halkının da Allah'ın dinini yaymak için din-diyânet öğrenen ve ilim peşinde koşarak şükürlerini ifa eden bir halk olduğuna değinir.³⁷⁴

Seyyahın Lâr adlı şehrinin yöre halkının İslâm'ı yaşama ve yaşatma açısından Allah'ın vermiş olduğu nimetlere şükür ve dualarını gösterdiklerini belirttiği şu cümleler eserde bu değere verilen önemi gösteren en güzel örneklerden bir diğeridir: *‘‘Huncubâl'da iken ziyaretini tasarladığımız Şeyh Ebû Dülef Muhammed'in bir zaviyesinde konakladık. O sıralarda şeyhin oğlu Ebû Zeyd Abdurrahman vardı zaviyenin başında. Dervişlerden bir cemaat eşlik ediyor ona. Her gün ikindi namazından sonra zaviyede toplanıyor, şehirdeki evleri dolaşıyorlar. Her evden bir-iki ekmek veriliyor onlara. Onlar topladıkları ekmeği zaviyeye getiriyor, misafirlere ikram ediyorlar. Şehir sakinleri bu duruma alıştığı için dervişlerin payını evvelce bir kenara ayırır, onlar için hazırlar ve teslim ederler. Her Cuma gecesı ahali ve dervişler bu zaviyede toplanır, her biri gücü yettiği kadar para getirir. Elde edilen tüm gelir o gece harcanır. Sabaha kadar Allah'ı zikreder, namaz kılar, Kur'an okurlar. Böylece geceyi diriltirler; sabah namazından sonra herkes işinin başına döner.*’³⁷⁵

İbn Battûta Seyahatnâmesi'ni şükür ve dua değeri açısından incelediğimizde eserde daha çok yöre halklarının ve bilginlerin bu değere olan düşkünlüğü göze çarpmaktadır. İslâm'ın mübarek kıldığı gün ve geceler başta olmak üzere yöre halkı ve bilginlerin her daim Allah'ı andıkları, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu her türlü nimet için şükür ve duadan bir

³⁷⁰ İbn Battûta, 259-260.

³⁷¹ İbn Battûta, 284.

³⁷² İbn Battûta, 919.

³⁷³ İbn Battûta, 783.

³⁷⁴ İbn Battûta, 962.

³⁷⁵ İbn Battûta, 391-392.

an olsun vazgeçmedikleri görülmektedir. Seyyah yer yer eserinde hükümdarlarında şükür ve duada bulunmalarından, onların da bu değere önem verip, bu güzel manevi hassasiyeti eyleme geçirmelerinden söz etmektedir.

Sonuç olarak eserde hükümdar, yöre halkı ve bilginlerin Allah'ın vermiş olduğu nimetler karşısında her daim şükür ve dua niyazında bulundukları açığa çıkmaktadır. Günümüz toplumunun en büyük problemlerinden olan kanaatsizlik insanları mutsuz ve huzursuz etmekte yaşamlarını da olumsuz etkilemektedir. İbn Battûta Seyahatnâmesi'de bizlere gerçek huzur ve mutluluğun Allah'ın emirlerini yerine getirip ona şükür ve duada bulunmak olduğunu göstermektedir.

3.7. ADALET VE DOĞRULUK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Adalet Türk Dil Kurumu sözlüğünde “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe” ve “hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” olarak tanımlanır. Adalet Kur'an ve hadislerde ise “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvâya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık”³⁷⁶ gibi birden fazla anlamda kullanılır. Bir değer olarak ise adalet “İnsan davranışlarını ahlaki açıdan inceleyen ve eleştiren düşünce, hakka ve doğruluğa saygıyı temele alan ahlak ilkesi ve doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık, uygun ve doğru muamele biçimi”³⁷⁷ şeklinde ifade edilir.

İbn Miskeveyh adaleti üçe ayırarak tanımlama yoluna gider. Birincisi, insanların yaratılıştan getirdikleri bir gerçekliğe bağlayarak duygu ile bütünleştirdiği fitri adalettir. İkincisi, ölçü ve tartıda hile yapmamak şeklinde gerçekleşen, insan haklarını ilgilendiren ve özellikle de alış-veriş ortamlarında geçerliliğini koruyan beşeri adalettir. Üçüncüsü ise, varlık hiyerarşisi içerisindeki, var olan her şeye tamlik ve eksiksizlik kazandırma olayı olarak tanımlamış olduğu ilâhî adalettir.³⁷⁸

Adalet, bir şeyi yerli yerine koymak, hakkı hak sahibine vermektir. Adalet, yargı ve tavırlarında yansız ve ilkeli olmak, eşitliği gözetmektir. Adalet çıkar, yakınlık, önyargı, düşmanlık vb. nedenlerin etkisinden uzak, dürüstçe ve doğru iş yapmaktır. Adalet, bütün insan ilişkilerinde, karşılıklı saygı ve sevginin gözetilmesi, hakkın dağıtımı ve paylaşımında

³⁷⁶ Mustafa Çağrı, “Adâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/341.

³⁷⁷ Ahmet Çakmak, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 9.

³⁷⁸ Ramazan Altıntaş, “İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* /2 (Aralık 1998), 244-246.

insaflı bir yolun izlenmesidir. Tüm tanımlamaların ardından genel anlamda adalet, ılımlı, ölçülü ve dengeli, aşırılıktan uzak bir tutumu ifade eden kavramdır.³⁷⁹

Adalet, İslâmi ve evrensel değerlerin başında gelir. Toplumsal hayatta ilişkilerin şüphesiz hak ve eşitlik doğrultusunda yürütüldüğü düşünülürken birey önce kendi ailesinden başlayarak okul, iş gibi bulunduğu her ortamda adil olmalıdır. Çünkü adaletin olmadığı bir yerde haksızlık ve zulüm vardır. Haksızlık ve zulmün olduğu yerde ise güvensiz ve huzursuz bir ortam oluşur. Bu doğrultuda toplumsal huzurun, güvenin ve barışın yegâne şartı adalettir.³⁸⁰

İslâm dünyasında adalet denildiğinde örnek şahsiyet olarak ilk akla gelenlerden biri Hz. Ömer'dir. Hz. Ömer şahsi işleri ile resmi işlerini çok dikkatli bir şekilde birbirinden ayırmıştır. Onun bu husustaki dikkati, dillere destandır. Bir defasında sahabeden Abdullah b. Rebia, Medine'ye birkaç at getirmiştir. Ancak Medine'de bu atların otlayabilecekleri hususi bir mera yoktur. Devletin merasında otlamaları gerekmektedir. Halife Ömer bunu uygun bulmamıştır. O, Atların devletin merasında otlatılmasını ve yayılmasını yasaklamıştır. Abdullah'ın zorda kalması üzerine ise halife Ömer, Abdullah'ın Yemen'den yeterli miktarda alaf getirmesi şartı ile şehirlerinde kalmalarına izin vermiştir. Böylelikle halife, devletin develerine onları ortak etmemiştir. Aynı şekilde halife Ömer, kendi oğlu Abdullah'a ait bir devenin devletin develeri ile devletin çobanı gözetiminde otlatılmasına dahi müsaade etmeyerek adalet değerine verdiği önemi güçlü bir şekilde ortaya koymuştur.³⁸¹

Adalet ile bağlantılı bir diğer değer de doğruluk değeridir. Doğruluk insanın inancında, maksadında ve fikirlerinde, işlerinde, söz ve eylemlerinde, hakikate ve adalete uygunluğudur. Doğrulukta ana nokta, olup bitenle uyum sağlamak ve gerçeğe örtüşmektir. Yani bizim dışımızda oluşan bir hadise ile bu hadiseyi zihnimize değerlendirdiğimizde sonuç olarak vardığımız kararın birbiriyle tam örtüşmesidir. Bunun yanında doğruluk içten, samimi bir şekilde, hak gözetilerek yapılan davranıştır. Dolayısıyla doğruluğun önce niyet ve fikir ile başlaması gerekmektedir. Bir kimsenin fikir ve niyeti bozulmuşsa, bu kişinin yaptığı iş ve davranışların ahlaki bir değeri kalmamış demektir. Nitekim başkalarını etkilemek ya da başkalarına kendini beğendirmek yahut yalnızca böbürlenmek amacını güden aldatıcı ve yapay davranışlarda bulunanlar doğru bir iş yapmış olmayacaklardır.³⁸²

³⁷⁹ Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 49-50.

³⁸⁰ Nazıroğlu – Gün - İnan Kılıç - Kaya, "Temel Ahlaki Değerler", 182.

³⁸¹ Hasan Yaşaroğlu, *Ömerü'l-Âdil* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 113.

³⁸² Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, 89.

Doğruluk, Yüce yaratıcının buyruklarına, kanunlarına elverişli bir yol takip etmek ve insanların sahip oldukları hak ve hukuklara saygı göstermek demektir. Başka bir ifade ile doğruluk, kişinin içindeki bir amaca yönelme istek ve düşüncesi ile inancında iyilikten yana ve dürüst olmasıdır. Nitekim İslâmiyet Allah’a inananlara söylemlerinde, davranışlarında, alış-verişlerinde, bir şey ortaya koyabilmek için gösterdiği emeklerinde, nerede ve ne zaman olursa olsun doğruluktan uzaklaşmamasını emretmektedir. Çünkü inanan insan, İslami yaşantıya uygun olarak doğru, dürüst ve güvenilir bir insandır. İnanan insan, anlayış, düşünüş ve tüm davranışlarında İslâmiyet’in yasakladığı yalan, hile ve başkalarının hak ve hukukuna tecavüz gibi fiillerden iman gereği olarak uzak durandır.³⁸³

Bu doğrultuda vermiş olduğumuz bilgilerden hareketle İbn Battûta Seyahatnâmesi adalet ve doğruluk değerleri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.7.1. Saray Erkân’ının Adaleti ve Doğruluğu

İbn Battûta daha öncede bahsetmiş olduğumuz gibi seyahati boyunca uğradığı birçok şehirde saray erkânı, kadılar, âlimler ve yöre halkı ile beraber defalarca aynı ortamda bulunur, sofralarına oturur ve hoş bir şekilde ağırlanır. Seyyah onların çoğunun daima hakkın, doğruluğun, dürüstlüğün ve tüm bunları kapsayan adaletin yanında yer aldıklarını bizzat gözlemler. Aynı zamanda onların çoğunun iman ehline yardımcı, zulme uğrayanların savunucusu, hakkı ayakta tutmaya çabalayan, eşitlikten ve adaletten taviz vermeyen şahsiyetler olduklarını bizlere aktarır.

Seyyah eserinde genel olarak kolay elde edilemeyen bir kuvvete, sayısı oldukça fazla olan ordulara, kapsamlı bir ülkeye sahip olan hükümdarlar üzerinden, adalet ve doğruluk değerine vurgu yapar. Nitekim seyyahın anlatımıyla büyük bir güce, kalabalık ordulara, geniş bir ülkeye sahip olan dünyanın dört büyük hükümdarlarından biri olan Mâverâünnehr Sultanı Alâeddîn Tarmaşîrîn, adaletten ve doğruluktan asla taviz vermez.³⁸⁴ Dihlî sultanlarından Şemseddin Lelmiş, acımasızlığa uğrayanların hakkını gasp edenlere fırsat tanımaz, adaleti ve doğruluğu ile halkının sevgisini kazanır.³⁸⁵ Diğer bir Dihlî sultanı olan Gıyâseddîn Balaban ise, davacı ve davalıların arasını bulmak, haksızlıklara son vermek için Dâru’l-Emn’i kurar.³⁸⁶ Gücü ve geniş bir alana hükmetmesi ile ünlü Hint hükümdarı Muhammed Şâh’da, haksız olduğunu bildiği bir durum karşısında mahkeme önünde hesap vermekten çekinmez.

³⁸³ Furkan Sobî, *Ortaokul Öğrencilerine Yapılan Doğruluk Değeri Eğitiminin Öğrencilerin Doğruluk Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 19-20.

³⁸⁴ İbn Battûta, 531.

³⁸⁵ İbn Battûta, 621.

³⁸⁶ İbn Battûta, 624.

Bu değerli hükümdar mahkeme huzurunda cezasına rıza göstererek adalet ve doğruluk timsali bir yönetici olduğunu tüm dünyaya gösterir.³⁸⁷

İbn Battûta'nın Muhammed Şâh'ın adalet ve doğruluğa verdiği önemi dile getirmek için aktardığı şu hadise Seyahatnâme'de hükümdarların bu değere verdikleri önemi gösteren en güzel örneklerden biridir: *'Bey çocuklarından biri kendisini sebepsiz yere dövdüğü iddiası ile sultanı kadiya şikâyet etti! Kadi, sultanın onu razı etmesi gerektiğini, aksi halde kisas yapılacağını söyledi. Ben o gün hükümdarın büyük salona geldiğinde çocuğu huzura çıkarıp eline bir sopa uzatarak şöyle dediğini duydum: 'Başım hakkı için! Ben sana nasıl vurdumsa sen de bana öyle vuracaksın!' Çocuk sopayı aldı, tam yirmi bir defa vurdu ona! Hatta hükümdarın başından külâhının düştüğünü gördüm!'*³⁸⁸

Seyahatnâme'de adalet ve doğruluk değerini incelediğimizde karşımıza çıkan diğer bir hükümdar Fas hükümdarlarından olan Ebû İnân'dır. Nitekim seyyahın Seyahatnâme'de Ebû İnân için beyan ettiği şu ifadeler bir hükümdarın bu değerlere gösterdiği önemi vurgulayan en güzel örneklerden bir diğeri olmasından ötürü oldukça kıymetlidir: *'Adaleti, yazıya, dile dökülenden daha yaygındır. Yönettiği halk arasında şikâyeti bulunanları dinlemek için divan kurması, Cuma gününü yoksullara tahsis etmesi; o gün kadınla erkek arasında ayırım yaparak -zayıf olmaları sebebiyle- kadınlara öncelik tanınması onun adaletine dair birkaç örnektir. Kadınlar şikâyet hikâyelerini (dilekçelerini) Cuma namazından sonra ikindiye kadar okuyup dururlar. Sırası gelen kadın kendi adıyla çağrılır, yüce huzurda dikilir; aracısız bir şekilde hükümdarla konuşur. Kadıncağızın hakkı yenmişse derhal verilir hakkı. Kendisine bir şeyler ihsan edilmesini istiyorsa yıldırım hızıyla armağan yağdırılır, işi görülür. İkinci namazı kılındıktan sonra erkeklerin şikâyet hikâyeleri okunur. Onlara da aynı işlem yapılır. Bu arada fıkıh bilginleri ve kadılar şikâyet divanında hazır bulunmaktadırlar. Şer'i hükümlerle ilgili konular onlara arz edilir. Bu işi, böyle mükemmel bir düzen içinde yürüten ve adalette de aynı duyarlılığı gösteren başka hükümdar görmedim ben!'*³⁸⁹

Seyyahın anlatımıyla Ummân sultanı Ebû Muhammed ise âdeti gereği konağının kapısı önüne oturur, orada meclis kurar. Ortalıkta mabeyinci ve vezir bulunmaz. Yabancı yahut yerli hiç kimsenin huzura çıkmasına engel olmaz. Onun huzurunda herkes eşittir!³⁹⁰

İbn Battûta, eserinde emirlerin de adalet ve doğruluk değerine verdikleri öneme vurgu yapar. Nitekim seyyahın anlatımıyla Mekke şehrinde emirlik görevini yürüten Seyfüddîn

³⁸⁷ İbn Battûta, 683.

³⁸⁸ İbn Battûta, 683.

³⁸⁹ İbn Battûta, 933.

³⁹⁰ İbn Battûta, 383.

Utayfa, adaletten asla taviz vermez. Bu yönüyle onun bütün şehirde ne denli adaletli bir insan olduğu bilinir. Tüm bu güzelliklerden ötürü Seyfuddîn Utayfa adı, şehirde yapılan her duada anılır.³⁹¹

Saray Erkân'ının Adalet ve Doğruluk Değeri ile Bağdaşmayan Tutumu

İbn Battûta adalet ve doğruluk değerine önem veren ve üzerinde titizlikle duran hükümdarlar kadar bu değerlerin aksine hareketlerde bulunan şahsiyetlerden de söz eder. Nitekim bu hadiselerden biri seyyah tarafından eserde şu cümleler ile aktarılır: *‘‘Yedi yüz yirmi yedi senesinde İskenderiye’de bazı olaylar meydana gelmiş. Haberini Allah’ın yücelttiği Mekke’de aldım: Müslümanlarla Hristiyan tacirler arasında bir kavga çıkmış. O esnada İskenderiye valisi olan Kerekî Hristiyanları himaye eder bir tutum içine girerek Müslümanları şehir kapısının dış duvarları arasında-toplayıp işkence etmek üzere her yandan kuşatmış. Çevresindeki kapıları da kapatmış. Bu olaya sinirlenen halk derhal kapıyı kırarak valinin konağına hücum eder. Vali, halkın hücumu karşısında evinin damına sığınarak oradan savaşı. Bu esnada posta güvercinleri vasıtasıyla olanları Melik Nâsır’a bildirir. Bunun üzerine Melik Nâsır önce Cemâlî adındaki emiri, sonra da zalim, kötü kalpli olan ve güneşe taptığı söylenen Doğan adındaki başka bir emiri gönderir. Bu iki yönetici İskenderiye’ye girip şehrin ileri gelenlerini, Evlâd-ı Kûbek (Köpekoğulları) vs. gibi namli tüccarları yakalayarak ellerindeki malı zorla alırlar. Kadı İmâdüddîn’in boynuna demir halka geçirerek işkence ederler. Daha sonra da şehir sakinlerinden 36 kişiyi kılıçla ikiye bölüp cesetlerini iki sıra halinde asarlar.’*³⁹²

İbn Battûta bu hadiseye benzer bir olayın da Mâveraünnehr’in eski sultanlarından Kebek Sultan tarafından uygulandığını ifade eder ve eserde bu olayı şu cümleler ile dile getirir: *‘‘Anlatılanlara göre Kebek bir keresinde şöyle bir hüküm vermiş: Ahaliden bir kadın onun huzuruna gelerek kumandanlarından biri hakkında şikâyetle bulunur. Kendisinin yoksul olduğunu, süt satmakla geçindiğini, ancak bir emirin, kendi elceğiziyle satmaya çalıştığı sütü zorla alıp içtiğini söyler... Bu şikâyet üzerine Kebek derhal o kumandanı huzura getirtir, kadına dönerek şöyle der: ‘Şimdi bu adamı kılıçla ikiye böldüreceğim! Eğer karnından süt çıkarsa hak ettiği cezaya kavuşmuş olacak, çıkmazsa seni ikiye ayıracağım!’ Kadın birden korkuya kapılır; ‘Ben hakkımı helâl ettim, ondan hiçbir şey istemiyorum!’ der; lâkin nafil! Kebek emreder, emir ikiye bölünür ve karnından süt çıkar!’*³⁹³

³⁹¹ İbn Battûta, 213.

³⁹² İbn Battûta, 29.

³⁹³ İbn Battûta, 532.

Eserde seyyahın anlatımıyla zalim hükümdarlardan bir diğeri de Irak Hükümdarı Muhammed Hudâbende Râfızî'dir. Bu hükümdar İmâmîlerin bilginlerinden Cemaleddîn Mutahharla'dan yanlış bilgiler edinince halkına karşı acımasızca davranır. Kendi dini düşüncelerini benimsemeyenleri kılıçtan geçirir.³⁹⁴ Yine Mâverâünnehr sultanı Bûzun'da Hristiyan ve Yahudileri daha fazla kayırarak Müslümanlara zulümde bulunur.³⁹⁵ Irak Hükümdarı Ebû Saîd'in amcaoğlu Hacı Kâvun'da, sırf kendilerini karşılamakta geciktikleri için yörenin şeyhlerinin kafalarını kılıçla vurdurtur.³⁹⁶ Seyyah Beyâna adlı şehrin emirinin zalimce tutumunu ise bizlere şu cümleler ile aktarır: *''Şehir emiri Muzaffer b. Dâye'nin annesi, sultanın dadısıdır. Ondan önceki adam, evvelce anlattığımız nüfuz sahibi beylerden İbn Ebi'r-Recâ Melik Mücîr idi. Bu adam Kureyş kabilesinden geldiğini savunuyordu. Son derece kıyıcı ve zorba olan Melik Mücîr, bu şehrin ahalisinden nicelerini öldürmüş nicelerine de işkence yaparak çeşitli organlarını kesmiştir. Ahaliden güzel yüzlü birini el ve ayakları kesilmiş bir hâlde evinin hayatında otururken gördüm.*'',³⁹⁷

3.7.2. Kadıların ve Âlimlerin Adaleti ve Doğruluğu

İbn Battûta yer yer de olsa tanışmış ve tanıştıktan sonra konuğu olduğu kadıların ve bilginlerinde kendisini hayrete düşüren adil ve doğru olan davranış ve tutumlarına şahit olur ve eserinde bu hususlara da değinerek bizlere aktarır.

Seyyahın anlatımıyla Mısır şehrinde Hanefî başkadısı olarak görev yapan İmam Şemseddin Harîrî, gerçeği söylemekten asla vazgeçmediği gibi gerçek bir işi amacına uygun olarak elverişli yaptığında olumsuz sözler söylenmesinden korkmaz. Bu yönüyle Mısır hükümdarı Melik Nâsır'ın dahi ondan çekindiği bildirilir.³⁹⁸ Seyahatnâme'de adaleti ve doğruluğu ile ünlü diğeri bir kadı ise İskenderiye kadısı Fahreddîn Rîgî'dir. Onun gözü hiçbir zaman malda ve mevkide olmadığı gibi onun amacı sadece adalet ve doğruluk ile hükmetmektir. Bu yönüyle de herkes tarafından takdir toplar ve hürmet görür.³⁹⁹ Adaleti ve doğruluğu ile ünlü diğeri bir kadı da Aden şehri kadısı Sâlim b. Abdullah Hindî'dir. Sâlim b. Abdullah Hindî'nin babası hamallık yapan bir köle iken, oğlunun okuması için büyük bir

³⁹⁴ İbn Battûta, 286.

³⁹⁵ İbn Battûta, 538.

³⁹⁶ İbn Battûta, 671.

³⁹⁷ İbn Battûta, 763.

³⁹⁸ İbn Battûta, 55.

³⁹⁹ İbn Battûta, 23.

gayret gösterir. Sâlim b. Abdullah Hindî’de adeta kendini ilme adar. Böylelikle adaleti ve doğruluğu ile ünlenen bir kadı olur.⁴⁰⁰

Seyahtnâme’de adaletine ve doğruluğuna örnek verilebilecekler arasında bilginler de vardır. Bu bilginlerden biri Abdullah Zübeydî’dir. İbn Battûta adil ve doğruluk abidesi olarak tanımladığı üstat Abdullah Zübeydî’ye emanet mal verir ve Abdullah Zübeydî de seyyaha bu malını aynen geri iade edeceğini belirtir. Bu hususta emanete ihanet etmeyip sözünde duran üstat Abdullah Zübeydî, Seyahatnâme’de bu değerini önemini ortaya koymada güzel bir örnek olarak yer alır.⁴⁰¹

Kadı ve Âlimlerin Başına Gelen Hırsızlık

Eserde doğruluk değeri ile bağdaşmayan bir hadise Dihlî’de Gırnatalı iyi bir fıkıh bilgini olan Cemaleddîn Mağribî’nin başına gelir. Seyyah bu hadiseyi bizlere şu cümleler ile aktarır: *‘‘Dihlî’de Gırnatalı iyi bir fıkıh bilgini vardı. Bu adam Bicâye’de doğmuştur. Hintliler tarafından Cemaleddîn Mağribî diye tanınmaktaydı. Ali b. Hucr, onunla dost oldu, ayrıca ona kızını vereceğini vaat ederek evinin dışında bulunan küçük bir daireye yerleştirdi onu. Bu arada bir câriye ve hizmetçi satın aldı. Altınlarını hiç kimseye emanet edemiyor, elbisesinin bulunduğu bohçaya saklıyordu. Câriye ile hizmetçi altınları çalmak için birleştiler. Nitekim alıp kaçtılar da! Ali evine geldiği zaman ne altınlarını buldu, ne câriyesini ne de kölesini!’’*⁴⁰² İbn Battûta çöl araplarının dervişlerin her şeyini alarak yanlış bir tutum ve davranış ile yapmış oldukları hırsızlığa ise şu cümleler ile değinir: *‘‘Fırat kıyısını takip ederek İzâr adıyla bilinen kamışla kaplı bir bölgeye girdik. Burası suyun tam ortasındadır ve eşkıyalık yapan, Maâdî adıyla ünlenen Râfîzî mezhepli çöl Arapları ile doludur. Bizim kervandan olup da biraz geride kalmış bir derviş grubunu soymuşlar, hem de pabuçlarına ve su taslarına kadar!’’*⁴⁰³

3.7.3. Halkın Adalet ve Doğruluğu

İbn Battûta, eserinde gezip dolaşmış olduğu yöre halklarının da bu değerlere gösterdikleri öneme değinir. Bu halklardan biri Makdeşav halkıdır. Nitekim seyyah, bu halkın adalet ve doğruluk değerine gösterdikleri önemi şu cümleler ile aktarır: *‘‘Kadı, vezirler, sır kâtibi ve ileri gelen dört emir halkın meselelerini dinlemek için orada kalırlar. Doğrudan şeriatla ilgili hususlarda kadı hüküm verir. Bunun dışındaki davalara şura üyeleri yani*

⁴⁰⁰ İbn Battûta, 357.

⁴⁰¹ İbn Battûta, 12.

⁴⁰² İbn Battûta, 187.

⁴⁰³ İbn Battûta, 259.

vezirler ve kumandanlar bakar. Eğer sultan (şeyh) ile istişareyi gerektirecek önemli bir mesele varsa yazı ile iletilir. Adalet gecikmez; cevap bir kâğıdın arkasına yazılmış olarak derhal verilir. Ora halkının töresi böyle!’⁴⁰⁴ İbn Battûta Malabar halkından ise şu ifadeler ile söz eder: ‘Ben bu güzergâh kadar emniyetli bir yol görmedim! Bir hindistancevizi dahi çalınsa hırsız öldürebilirler. Meyveler yere dökülür de kimse eğilip almaz; nihayet ağacın sahibi gelip toplar.’⁴⁰⁵

Seyahatnâme’de bu güzel değerlere sahip çıkan bir diğer halk ise Kalikût halkıdır. Burada yolculuk esnasında gemilerden saçılan eşyalara dokunulmaz. Bu eşyalar sahiplerine teslim edilir.⁴⁰⁶ Buna benzer tutum ve davranış içinde olan bir diğer toplulukta, seyyahın siyahlar ülkesi olarak tanımladığı Sudan halkıdır. Seyyah bu halktan da şu cümleler ile söz etmektedir: ‘Âdet olduğu üzere ‘Sudan’ (siyahlar) gibi Hintliler de ölünün malına dokunmaz, geriye binlerce altın bıraksa da. Merhumun malı, şeriat gereğince hak sahibi olanlar gelip teslim alıncaya kadar yöredeki Müslümanların büyüğünde (imamında) kalır.’⁴⁰⁷

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi’ni adalet ve doğruluk değerleri açısından incelediğimizde güçlü ordulara, geniş sınırlara, lüks bir hükümdarlığa sahip saray erkânı, kadılar, âlimler ve yöre halklarının büyük çoğunluğunun adalet ve doğruluk değerinden asla taviz vermedikleri görülmektedir. Nitekim onlar bu değerleri şahsiyetlerinin ayrılmaz birer parçası haline getirmişler, bu değerlere sahip olmalarından ötürü de el üstünde tutulup büyük bir saygı ve sevgi görmüşlerdir. Bu değerlerden uzak tutum ve davranışlarda bulunanların ise her daim kınandığı ve değer görmedikleri anlaşılmıştır.

3.8. TEMİZ VE SAĞLIKLI OLMAYA ÖNEM VERME DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Türk Dil Kurumu sözlüğünde temizlik ‘temiz olma durumu, arılık’ olarak tanımlanır. İslâm literatüründe ise temizlik kavramı genel olarak tahâret (tuhr) kelimesiyle zikredilmektedir.⁴⁰⁸ Tahâret sözlükte “temizlenmek, arınmak” mânasına gelmekle birlikte terim olarak ise “maddî kiri (necâset, habes) veya mânevî pislîği (hades) gidermek” anlamına gelir ve isim olarak da “temizlik” demektir. Tuhr kelimesi de özellikle “hayızdan temizlenme” anlamında kullanılmaktadır.⁴⁰⁹ Tahâretin kelime ve terim anlamlarına baktığımızda hades ve

⁴⁰⁴ İbn Battûta, 365.

⁴⁰⁵ İbn Battûta, 796.

⁴⁰⁶ İbn Battûta, 809.

⁴⁰⁷ İbn Battûta, 799.

⁴⁰⁸ Mustafa Çağrı, ‘Temizlik’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/427.

⁴⁰⁹ Salim Ögüt, ‘Tahâret’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/382.

necaset kelimeleri geçmektedir. Hades bazı ibadetlerin yapılmasına engel olan hükmi kirlilik olup, bundan arınmaya da hadesten taharet denmektedir. Normal abdest alarak adetsizlikten temizlenmek, gusül abdesti almak bu duruma örnektir. Necaset ise, pis olan şey demek olup, bu durumdan arınmaya da necasetten taharet denir. Namaz kılmaya engel olan elbise ve namaz kılınacak yerin temiz tutulması bu duruma örnektir.⁴¹⁰

Sihhat kelimesi sözlükte “sağlam ve sağlıklı olmak, hastalıktan kurtulup iyileşmek”⁴¹¹ anlamına gelmektedir. Sağlıklı olmanın da birincil şartı temizliğe dikkat etmekten geçmektedir. Tersî düşünülduğünde sağlığına dikkat edip önem veren insan, temiz bir yaşam sürecektir. İmam Gazali İhyâü Ulûmi’-d-Din adlı ünlü eserinde temizliğin dört temel esasının olduğundan söz etmektedir. Bunlar dışını her türlü pislikten, organlarını günahlardan, kalbini kötü huylardan ve son olarak gönlünü her türlü gûnahtan temizlemektir. Bu durumda Müslümana yakışan hal ve hareketin sağlıklı ve temiz olma açısından hem dışını maddi ve manevi kirlilikten arındırmak hem de içini kötü duygu ve düşüncelerden arındırmak olacağı anlaşılmaktadır.⁴¹²

İslâm dini, temiz ve sağlıklı olmaya büyük önem verir. Nitekim Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde, insanların sağlıklı olmaya özen göstermeleri gerektiğini bildirir ve hem maddi hem de manevi olarak temizliğe riayet eden Müslümanları da över. Aynı zamanda inananlara bu şartlara uydukları takdirde mükâfat olarak yüce Allah’ın sevgisine erişmiş kullar olacaklarını da belirterek bu hususun ne denli önemli olduğunu gözler önüne serer.⁴¹³

Bu doğrultuda İbn Battûta Seyahatnâmesi temiz ve sağlıklı olmaya önem verme değeri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.8.1. Halkın Temiz ve Sağlıklı Olmaya Verdiği Önem

İbn Battûta Seyahatnâmesi’ni değerler eğitimi açısından incelediğimizde karşımıza çıkan bir diğer değer de temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme değeridir. İbn Battûta ulaşmış olduğu şehirlerde daha çok yöre halklarının temizlik ve sağlıklı olmaya gösterdikleri önemi dile getirir. Nitekim seyyah, Tunus şehrine vardığında Ramazan bayramına denk gelir ve herkesin elbisesinin pırıl pırıl tertemiz olduğuna şahitlik eder.⁴¹⁴

⁴¹⁰ Lütfi Şentürk ve Seyfettin Yazıcı, *Diyanet İslâm İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001), 78.

⁴¹¹ H. Yunus Apaydın, “Sihhat” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/110.

⁴¹² Şentürk ve Yazıcı, *Diyanet İslâm İlmihali*, 77.

⁴¹³ Hacer Akyigit, *İbadetlerde Temizlik Şartı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 1.

⁴¹⁴ İbn Battûta, 14.

Seyyah Mekke şehrine ulaştığında buradaki yöre halkının da temizliğe verdiği önem karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Seyyah Mekke şehrinin halkının bu tutum ve davranışına ise şu ifadelerle değinir: *‘Herkes Mekke halkının elbiselerinde zarafet ve temizliğe tanık olmuştur. Çoğu beyaz giyer, güzel koku sürünür, gözlerine sürme çeker. Yeşil ‘erâk’ dallarından üretilen misvakla dişlerini fırçalarlar.’*⁴¹⁵

Seyyahın gezip gördüğü şehirler arasında en beğendiği topluluklardan biri de Şiraz halkıdır. Şiraz şehrinin geniş bir alana kurulu olmasına rağmen sokaklarının oldukça bakımlı olduğuna değinen seyyah, halkın temizlik ve sağlıkta önde gelen topluluklardan biri olduğunu vurgular. İbn Battûta Zibetülmehel Adasına vardığında buranın halkının da temizlik ve sağlıklı olmaya gösterdiği özen karşısında oldukça şaşırır. Nitekim seyyah, şaşkınlığını ve beğenisini, şu ifadeler ile dile getirir: *‘Ahali temizlik konusunda pek titizdir. Pis şeye elini sürmez. Halkın çoğu, aşırı sıcaktan terlediği zaman bu deritten kurtulup temizlenmek için günde iki defa tepeden tırnağa yıkanır! Yıkanma faslından sonra sandaliye gibi güzel kokuları sürünürler, ayrıca Makdaşav’dan (Mogadişu) ithal edilen hoş kokulu gâliye kremi de cömertçe kullanırlar.’*⁴¹⁶

İbn Battûta Hindistan’a ulaştığında, buranın yöre halkının da temiz ve sağlıklı olma değerine gösterdiği önem dikkatini çeker. Seyyah Hindistan’da konaklaması için hazır edilen eve vardığında karşılaştığı manzarayı şu cümleler ile dile getirir: *‘Konaklamam için hazırlanan eve vardığımda minder, hasır yaygı, kapkacak ve sedir gibi gerekli eşyaların hepsini karşımda buldum. Hint ülkesinde sedirler yeğniktir; bir kişi tek başına kaldırıp götürebilir. Yolculuğa çıkan, mutlaka sedirini yanına alır. Köle bu sedyemsi yatağı başı üzerinde taşır. Sedir koni şeklinde dört ayağa oturuyor. Bunların üzerine dört çubuk konulmuş, çubukların arasına ipek veya pamuktan bir tür ağ örülmüştür. Bunun üstüne yatılınca zaten bükülebilir ve yumuşak olduğundan rahatlığı sağlayacak başka şeylere gereksinim duyulmaz. Sedirin dışında tümü ipekten mamul iki örtü, iki yastık ve bir yorgan getirilmişti. Hindistan’da gerek yatak örtüsüne gerekse yorgana pamuk veya ketenden yapılmış beyaz astar geçirmek adettir. Bunlar kirlendikçe yıkanır ve iç kısım temiz kalır.’*⁴¹⁷

Seyyah Meşhed-i Ali beldesine ulaştığında ise, burayı Irak’ın en güzel beldelerinden biri olarak niteler. Meşhed-i Ali beldesinin kalabalık bir nüfusa sahip olmasına rağmen oldukça temiz ve bakımlı bir şehir olduğunu ifade eder.⁴¹⁸ İbn Battûta temiz ve sağlıklı

⁴¹⁵ İbn Battûta, 214.

⁴¹⁶ İbn Battûta, 820.

⁴¹⁷ İbn Battûta, 728.

⁴¹⁸ İbn Battûta, 251.

olmaya en çok önem gösteren topluluklardan birinin de Alâya (Antalya) şehrinin halkı olduğunu vurgular. Nitekim seyyah yöre halkının bu değere verdiği önemi şu cümleler ile zikreder: *‘Rum diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi! Allah Teâlâ güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış! Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer.*’⁴¹⁹

Eserde yöre halklarının temiz ve sağlıklı olmaya verdikleri öneme en güzel örneklerden bir diğeri de seyyahın hac görevini yerine getiren hacılar için Batn-ı Merr denilen vadi de bulunduğunu söylediği sağlık develeridir. Seyyahın anlatımıyla burada sıcaktan bunalan insanların sağlığına zarar gelmemesi için kervanların yanında yüzlerce su kabı bulunmaktadır. Ayrıca bu develerde, hastalanan insanlar için sağlıklarına zarar gelmesin diye ilaç ve çeşitli şerbetler de yer almaktadır.⁴²⁰

İbn Battûta Bağdat’a ulaştığında ise buranın yöre halkı kadar temizliğine dikkat eden bir halk daha görmediğini, onların temizliğe gösterdiği önemi hamamlarında gözlemlediğini beyan eder. Nitekim seyyah bu yörenin halkının hamamlarında temizliğe gösterdiği özeni şu cümleler ile aktarır: *‘Herkes ayrı bir odada yıkanır; yıkananın izni olmadan başka biri oraya giremez. Odanın bir köşesinde boy abdesti almaya elverişli küçük bir havuz da bulunur. O havuzda sıcak ve soğuk su muslukları vardır. Hamama girene üç peştamal verilir. Birini girerken, diğerini de çıkarken kullanır. Üçüncüsü ise kurulanmaya yarar. Bu denli ince düzeni Bağdat’tan başka yerde görmedim.*’⁴²¹ Seyyahın bir diğer topluluk olan Mâllî halkının temizliğe gösterdikleri olağanüstü özeni aktardığı şu cümleler de çok dikkat çekicidir: *‘Her Cuma bembeyaz göz alıcı giysilere bürünürler. Bir adamın eski ve yırtık bir gömleğinden başka giysisi yoksa onu mutlaka yıkar, temizler; apak eder ve sırtına geçirip Cuma namazına gelir.*’⁴²²

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi’ni temiz ve sağlıklı olmaya önem verme değeri açısından incelediğimizde, seyyah daha çok yöre halklarının bu değere gösterdiği önemi dile getirmektedir. Nitekim dönemin şartlarına göre yöre halkları, temiz ve sağlıklı olmaya büyük bir özen göstermişlerdir. Böylelikle onlar, hem Allah’ın buyruklarını hem de peygamber sünnetini yerine getirerek, bu değerın kazanılıp hayata yansıtılmasında örnek şahsiyet olmuşlardır.

⁴¹⁹ İbn Battûta, 401.

⁴²⁰ İbn Battûta, 244.

⁴²¹ İbn Battûta, 318-319.

⁴²² İbn Battûta, 974.

3.9. CESARET DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Cesaret Türk Dil Kurumu sözlüğünde ‘‘güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven’’ şeklinde ifade edilir. Arapçada ise cesaret kavramı aynı anlam ve yakın manalara gelen şecaat, hamaset, besâlet, batûlet, cûret ve mürüvvet kelimeleri ile kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ise şecaat kavramı yer almamakla birlikte birçok ayette şecaat/cesaretin önemine vurgu yapılmaktadır.⁴²³

Cesaret ahlak literatüründe öfke (gazap) duygusunun akla itaat etmek suretiyle kazandığı denge hali için kullanılmaktadır. Cesaret ara sıra saldırganlıkla korkaklığın orta noktası, bazen de korkaklığın zıttı olarak gösterilebilmektedir. Kişi öfke gücünün fazla olması halinde saldırgan; noksan olması halinde ise korkak olmaktadır. Gazap/öfke kuvvetinin istenilen seviyede yani orta durumda olması ise cesareti doğurmaktadır. Bu erdemin olmaması durumunda adaletin gerçekleşebilmesi mümkün değildir.⁴²⁴

İslâm, cahiliye döneminde daha çok başkalarını etkilemek, başkalarına kendini beğendirmek ya da yalnızca böbürlenmek amacını güden aldatıcı, yapay bir davranış olan gösterişe dayalı; hiçbir şeyden korkmayan, bir atılganlık ve saldırganlığı ifade eden cesaret anlayışının olumsuz yönlerini düzelterek, bu anlayışı Allah’a ve ahiret gününe imana dayanan bir erdeme dönüştürmüştür.⁴²⁵

İslâm’da cesaret denildiğinde akla ilk gelen şahsiyetlerden biri her erdemin güzel örneklerini yaşantısı ile bizlere yansıtan Hz. Muhammed’dir. Nitekim Hz. Muhammed’in hem damadı hem de amcaoğlu olan Hz. Ali, Hz. Peygamberin cesaretine şu ifadelerle değinmektedir: ‘‘Biz Bedir’de Allah Rasulü’ne sığınıyorduk. O gün kendileri, düşmana en yakın duranımız, insanların en cesur ve metanetli olanı idi.’’⁴²⁶

Hız. Ali’nin Hz. Peygamberin cesaretini aktardığı hadisin ardından, Hz. Ali’nin de cesaretine değinmemek yanlış olacaktır. Nitekim İslâm tarihinde Hz. Ali, birçok güzel erdeminin yanında cesareti ve yiğitliği ile ön plana çıkmaktadır. O, hicret esnasında öldürölme riskini göze alarak Hz. Peygamberin yatağında sabahlamış, böylelikle Hz. Peygamberin rahat ve huzurlu bir şekilde Mekke’den ayrılmasında büyük bir cesaret örneği göstermiştir. Hz. Ali bu güzel erdeminin yanında, savaşlarda göstermiş olduğu cesaret ile de kendisinden sonraki neslin gönlünde her daim kendine yer edinmiştir. Hz. Ali’nin

⁴²³ Mustafa Çağrııcı, ‘‘Şecaat’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/402.

⁴²⁴ İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, çev. A. Şener – C. Tunç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 24.

⁴²⁵ Toshihiko İzutsu, *Kuranda Dinî ve Ahlakî Kavramlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1997), 122-126.

⁴²⁶ Müsned, 1: 86.

kahramanlığı, Allah için canıyla, malıyla vs. her türlü fedakârlıkta bulunması olmuştur. Bu bağlamda Hz. Ali'nin kahramanlık, şecaat ve cesaretini gösteren ve “*Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr-Ali'den başka fetâ/yiğit, Zülfikâr'dan başka keskin kılıç yoktur*” sözü Alevî-Bektâşî edebiyatında önemli bir yer edinmiştir.⁴²⁷

Bu doğrultuda İbn Battûta Seyahatnâmesi cesaret değeri açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.9.1. Saray Erkân'ının Cesareti

İbn Battûta Seyahatnâmesi'ni değerler eğitimi açısından incelediğimizde karşımıza çıkan bir diğer değer de cesaret değeridir. Seyyah, huzuruna ulaşıp tanışma fırsatı bulduğu birçok hükümdarın Allah'ın yolunda cihat eden, cengâver ve yiğit şahsiyetler olduklarını ifade eder. Bu uğurda da hükümdarların, cihat ve gaza niyetiyle Allah'ın emri doğrultusunda düşmanla savaştığını, peygamberin insanlara bıraktığı ıslıl ıslıl aydınlanan İslâm dininin savunucuları olduklarını aktarır.

Seyahatnâme'de İbn Battûta, ilk olarak kendi hükümdarı olan Ebû İnân Fâris'in cesaretine ve yiğitliğine değinir ve eserde hükümdarın bu özelliğini şu ifadelerle dile getirir: “*Allah desteğini çekmesin; efendimiz herkesin kaçtığını bildikten, beraberinde çarpışan hiç kimsenin kalmadığını kesinkes anladıktan sonra dahi kendi aziz canıyla baş başa iken atılmıştı hasmının üstüne! İşte o zaman yüreği korku ile dolan düşman, çil yavrusu gibi dağılmıştı hünkârımızın önünde. Bir ulu kumandanın önünde nice kavmin kaçıışı hakikaten acayıptır! Allah vergisidir bu, dilediğine verir. Allah'ı hakkıyla bilip yasalarını çiğnemekten korkanlar asıl hedefe erişir. Bu güzel işlerin tümü, -makamı hep yüce olsun- padişahımızın Allah'a duyduğu sarsılmaz güven ve teslimiyetinin meyvesidir; bunlar Allah'ın ihsanıdır; başka şey değil!*”⁴²⁸

İbn Battûta, eserinde Ebû İnân'ın cesaretine değinirken, aynı zamanda onun Allah'ın dini İslâmiyeti yayma hususunda gösterdiği mücadeleden de söz eder. Seyyahın anlatımıyla Ebû İnân, elinde bulundurduğu olanakları ve gücü her daim Müslümanların iyiliği için kullanır. Nitekim bu şanlı hükümdar, Endülüs halkının yardım talebi üzerine Allah'ın dinini yayma uğruna ihtiyaç sahibi olan bu halka çokça yardımda bulunur. Bunların yanında Ebû İnân, Müslümanların bulunduğu sınır boylarındaki kalelere her daim yiyecek, mal ve silâhla destek verir, Müslümanların yanında olarak onlardan desteğini bir an olsun esirgemez.

⁴²⁷ Adil Kacır, *Alevi ve Bektaşî Düşüncesinin Kültürel Kaynaklarında Hz. Ali Algısı ‘Nesîmî Örneği’* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 106.

⁴²⁸ İbn Battûta, 934.

Seyahatnâme’de İbn Cüzeyy’in, Ebû İnân’ın İslâm dinini yaymak için yapmış olduğu mücadeleyi aktardığı şu cümleleri de, onun cesaretini gösteren en güzel örneklerden bir diğeridir: *‘Allah yardımcısı olsun; efendimizin, Müslümanların menfaatlerini koruma ve gâvura karşı mücadele etmeyle ilgili çabalarını öğrenmek arzusuyla yananlar için İfrîkıyye’deki (Kuzey Afrika’daki) Trablus şehri uğruna yaptıkları yeterlidir. Çünkü düşman burayı işgal edip kin yumağı yumruğuyla ezmeye çalıştıkta mesafenin uzaklığı sebebiyle ordu göndererek yardım edemeyeceğini anlayan efendimiz -Hakk’ın yardımından mahrum olmasın- Libya şehirlerinde bulunan memurlarına Trablus’u fidyeye kurtarmaları doğrultusunda buyruk göndermiştir. Şehrin elli bin dinar tutarında nakit altınla geri alınabileceği haberini duyan efendimiz: ‘Trablus’u böyle kolay bir bedelle gâvur elinden geri alma nimetini bahşeden Allah’a şükür!’ diyerek söz konusu paranın hemen İfrîkıyye’ye yollanmasını emretmiş, güzelim şehir onun elinde yeniden İslâm’a geçmiştir.*’⁴²⁹

İbn Battûta, eserinde Ebû İnân Fâris’in ardından, onun babası olan Ebu’l-Hasan’ın da cesaretine vurgu yapar. Bu şanlı hükümdar Cebel-i Tarık (Endülüs) mıntikasını fetih ederek, evvelce yirmi sene orada hüküm süren Hristiyanların elinden burayı alır.⁴³⁰ Ebû İnân’ın dedesi olan Ebû Saîd de yeryüzünün sahibi olan Yüce Allah’ın dinini ayakta tutabilmek için cesurca çarpışmalar gerçekleştirir. Ebû Saîd, İslâm topluluklarını parçalara ayırmak isteyen ve Allah’a karşı şirk peşinde koşan Haçlı ordularını cesareti ile bozguna uğratar ve bu uğurda çetin mücadelelerde bulunur.⁴³¹

İbn Battûta eserinde kendi hükümdarlarının dışında İslâm dinini savunan ve bu uğurda mücadeleden bir an olsun vazgeçmeyen, cesaretini her daim gösteren diğer hükümdarlardan da söz eder. Bu hükümdarlardan biri Gazne hükümdarı olan Mahmud b. Sibük Tikîn’dir. Mahmud b. Sibük Tikîn, cesareti ile Hint diyarına İslâm’ı yaymak için defalarca seferler düzenler, oralarda birçok değerli kale ve şehri ele geçirir. Mahmud b. Sibük Tikîn Allah’ın dinini yayma uğruna ömrü olduğu müddetçe çaba gösterir ve İslâm’ın uğrunda cesaretli mücadelesini sürdüren ender hükümdarlardan biri olur.⁴³²

Seyyah cesareti ile nam salmış diğer bir hükümdar olarak da İzmir hükümdarı olan Ömer Bek’ten söz eder. Ömer Bek Allah’ın yolunda cihat eden bir hükümdardır. Bu uğurda İstanbul’u almak için donanmalar hazırlar ve akınlar düzenler. Bu cesur hükümdar gazâ niyetiyle İstanbul’u alıp Allah’ın dinini yaymak için defalarca yola çıkar, savaşta düşmandan

⁴²⁹ İbn Battûta, 938.

⁴³⁰ İbn Battûta, 943.

⁴³¹ İbn Battûta, 9.

⁴³² İbn Battûta, 576.

ele geçirmiş olduğu tüm mallar ile tekrar tekrar gazâ istek ve arzusuyla denizlere açılır.⁴³³ Eserde fetihleri ile nam salan bir diğer hükümdar da Bursa hükümdarı Orhan Bey'dir. Seyyah bu hükümdarın cesaretini eserde şu cümleler ile dile getirir: *'Anlatılanlara göre hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, devamlı kâfirlerle savaşı, onları kuşatmış! Zaten onun babası aldı Bursa'yı Rumların elinden. Onun kabri, şehir mescidinin kenarındadır. Burası eskiden Hristiyanların kilisesi imiş. Anlatılanlara göre baba Osmancûk, Yeznik (İznik) şehrini yirmi sene kuşatmış, fethedemeden vefat etmiş. Sonra oğlu kuşatmaya devam etmiş ve on iki yıl sonra fethetmiş. Ben onunla burada karşılaştım.*'⁴³⁴

İbn Battûta'nın eserinde cesaretine değindiği diğer bir hükümdar ise Sinop hükümdarı olan Gazi Çelebi'dir. Gazi Çelebi'de İslâm dinini yaymak için çok çaba sarf eder ve hazırlamış olduğu donanmalar ile Hristiyanlara karşı çetin mücadeleler verir. Seyyah Gazi Çelebi'nin iyi bir yüzücü olduğunu duyduğunu da beyan eder. Nitekim eserde seyyahın bu hükümdarın cesaretini ortaya koyması açısından kâfir topluluğu ile mücadelesini aktardığı şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir: *'Gâzî Çelebi, cesur ve yiğit bir hükümdarmış. Hak Teâlâ onu su altında uzun müddet kalma kabiliyeti vermiş; iyi bir yüzücüymüş. Hazırladığı donanmayla Rumlara (Hristiyanlara) karşı savaşa çıkar, iki tarafın askerleri yüz yüze geldikte derhal demir bir burguyla suya dalar, kâfir teknelerinin diplerini tek tek delermiş! Düşman o hengâmede suya batıncaya kadar bunun farkına varmazmış! Anlatılanlara göre bir zamanlar kâfir donanması Sanûb limanına baskın yaptığında Gâzi Çelebi bütün gemileri bu şekilde batırmış, düşman askerlerini de esir almış. Onun üstün niteliklere sahip olduğu belli.*'⁴³⁵

İbn Battûta'nın cesaretinden söz ettiği diğer bir hükümdar da Câva hükümdarı olan Melik Zâhir'dir. Seyyah eserinde Melik Zâhir'in İslâm dininin yayılması uğruna birçok seferler yapıp, Allah'ın varlığına inanmayan toplulukların bulunduğu yerlere sürekli akınlar düzenlemekte olduğunu bildirmektedir.⁴³⁶

Seyahatnâme'de seyyah emirlerinde cesaretine vurgu yapmaktadır. Bu hususta Âlapur emiri olan Habeşli Bedr'in cesareti anlatılmaya değerdir. Seyyahın anlatımıyla Habeşli Bedr'in cesareti dillere destan olmuş deyişlerde kendine yer bulmuştur. Habeşli Bedr, Allah'ın dinini yayma uğruna korkusuzca düşman saflarının arasına dalar, beklenmedik

⁴³³ İbn Battûta, 425-426.

⁴³⁴ İbn Battûta, 430.

⁴³⁵ İbn Battûta, 443.

⁴³⁶ İbn Battûta, 880.

zamanlarda yaptığı baskınlarla bu uğurda büyük mücadelelerde bulunur.⁴³⁷ Bir diğer emir ise Hint diyarının hükümdarlarından biri olan Sultan Kutbeddin'in emiri Husrav Hân'dır. Seyyah bu emirin cesaretine ise şu cümleler ile değinmektedir: *'Husrav Hân, Kutbeddîn'in büyük emirlerindendi. Cesur, boylu boslu, yakışıklı biriydi. Hint ülkesinin en verimli bölgeleri olan Cendyerî (Çendir'i) ile Ma'ber (Koromandil) diyarını fetheden de odur.'*⁴³⁸

Saray Erkân'ının Zulmü

İbn Battûta cesaret değerine ters düşen tutumlarda bulunan hükümdarlardan biri olan Tînkîz Han'ın yanlış davranışlarına eserinde sık yer verir. Bu hükümdar cesaret değerini, yanlış bir tutum ve davranışa dönüştürerek yaptığı bozgunlarda eyleme geçirir. Nitekim bu hükümdar çok Müslüman kanı akıtır. O Belh ve Mâverâünnehr'de, Müslümanlar onun idaresine karşı ayaklanınca onların üzerine hücum eder, her yeri mahveder ve halkı kılıçtan geçirir. Yalnız bu yöreyle de kalmayıp Tirmiz şehrine varınca da aynı vahşeti bu yöre halkı için de tekrarlar ve Tirmiz şehri o zamandan beri harap bir şekilde kalır.⁴³⁹

3.9.2. Halkın Cesareti

İbn Battûta, Seyahatnâme'de yöre halklarının da cesaretine yer yer de olsa değinir. Bu güzel değerlerin tezahürlerinden biri Hinavr ahalisidir. Seyyahın anlatımıyla bu halk dinin emrettiği kuralları eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye çaba gösteren bir topluluktur. Onlar aynı zaman da Allah'ın dinini yaymak için denizlerde seferler düzenlemektedir.⁴⁴⁰ Cesareti ile diğer dikkat çeken ahali ise Tavâlisî halkıdır. Seyyah Tavâlisî halkı için de *'Cesur, hızlı ve sert insanlar! Kadınları ata biner, iyi ok atar ve erkek gibi dövüşürler.'* ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁴¹

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi'ni cesaret değeri açısından incelediğimizde eserde anlatılan ve adı geçen saray erkânının ve yöre halklarının büyük çoğunluğunun Allah yolunda savaşıyor ve bu yolda canlarını feda etmeyi göze alan şahsiyetler oldukları anlaşılmaktadır. Onlar cesaret duygusunu doğru yerlerde kullanmışlar, kahramanlıkları ile gelecek nesle örnek olmuşlardır. Aynı zamanda onlar bu duyguyu, nefislerinin beğenmesi için değil, Allah'ın hoşnut olduğu uğurda sergilemiş, Allah'ın haram kıldığı yerde ise bu duygularını törpülemişlerdir. Cesaret değerini yanlış şekilde sergileyerek halklara zulüm eden

⁴³⁷ İbn Battûta, 774.

⁴³⁸ İbn Battûta, 636.

⁴³⁹ İbn Battûta, 529.

⁴⁴⁰ İbn Battûta, 792.

⁴⁴¹ İbn Battûta, 888.

hükümdarlarda olmuş, ancak onlar her zaman kötü fiilleriyle tarihin unutamayacağı kişilikler olarak anılmışlardır.

3.10. ESTETİK DEĞERİ İLE İLGİLİ BULGU VE YORUMLAR

Estetik kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde “sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, bediiyat”, felsefi olarak ise “güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe kolu, güzel duyu, bedii” şeklinde tanımlanır. Bedii ifadesi ile benzersiz, örneği olmayan, eşi bulunmayan yaratıcı olan Allah’ın isim sıfatı kastedilir. Gökler ve yer; O’nun bu sıfatının ortaya çıkmış hali, ucu bucağı olmayan bir ilahi sanat eseridir.⁴⁴²

Estetik kelimesinin Arapçadaki karşılığı ise İlmü’l-Cemâl yani “güzellik bilimi” demek olup, bu bilim güzelliğin mahiyetini, sanatla ilgili değer yargılarını, ilkelerin güzellik teorileri gibi konuları araştırmaktadır.⁴⁴³ Estetik, güzel olanı alanı içine alıp, onu konu edinmektedir. Kelime itibariyle de “duyumlama” anlamına gelen bu kavram, duyum ile algıladığımız ve duyularımıza zevk veren güzel nesneler için kullanılmaktadır.⁴⁴⁴ Estetik kelimesi, Yunanca’da ise “aisthesis” ya da “aisthanesthai” sözünden gelmektedir. “Aisthesis” kelimesi, “duyum, duyulur algı” anlamlarına geldiği gibi, “aisthanesthai” kelimesi de, “duyu ile algılamak” anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda estetik, duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülmektedir.⁴⁴⁵ Estetiği bilim haline getiren ise 18. yüzyılda Alexander G. Baumgarten (1714-1762) olmuştur.⁴⁴⁶

Estetik, duysal olanın güzellik üzerinden okunması, güzelin bilgisi, güzelin özne tarafından yaşanması, güzele ve güzelliğe bir bakıştır.⁴⁴⁷ Nitekim insan bir varlık olarak, elinde bulundurduğu estetik değer sayesinde yaşadığı yerin görseiliğinden, giydiği kılık kıyafetin güzelliğine, yediği yemeğin görünüşünden, dinlediği müziğin ahengine kadar, çabası ve gayreti olduğu her objede estetik bir davranış gösterir. Estetik duyarlılığı gelişmiş olan fertler mesken, okul, işyeri, cami, şehir, köy gibi fiziksel mekânların görüntüsünden, ahlaki

⁴⁴² Adem Çalışkan, “İslâm Estetiği Üzerine Bir Deneme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (Şubat 1998), 332.

⁴⁴³ Beşir Ayvazoğlu, “İlmü’l-Cemâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2000), 22/146.

⁴⁴⁴ İsmail Yakıt, “Mevlâna’da Estetik”, 9. Millî Mevlâna Kongresi (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi 1997-1998), 63.

⁴⁴⁵ Çalışkan, “İslâm Estetiği Üzerine Bir Deneme”, 325.

⁴⁴⁶ İsmail Tunalı, *Estetik* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1998), 13.

⁴⁴⁷ Ömer Demir, *Din Eğitiminde Estetik* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 25.

davranış ve tutumların estetiğine kadar, dar sınırlar içinde kalmayan oldukça geniş bir sahada hoşlanma duygusu olan güzellik ortaya koyarlar.⁴⁴⁸

İnsanın güzel değeri ile kurmuş olduğu bağıllık ve bu bağın devamlılığı, insanın obje dünyasına bakışını değiştirir ve objeler hakkındaki yargısını beğeni yargısına yükseltir. Bütün bu bağ içinde insan ruhu şekil ve düzen kazanır. Bu doğrultuda insan ruhu sadece estetik bir şekil değil, ahlaki bir biçimi de yansıtmış olur. Bunun sonucu olarak insan estetik açıdan şekil ve düzen kazanırken, aynı zamanda yetkinliğe ve insani olgunluğa da erişmiş olur.⁴⁴⁹

Estetik ve güzel sanat eserleri, insanın kendini tanımasına katkıda bulunur. İnsan kendini tanıyıp anlamlandırmaya başladığında ise Yüce Allah’a daha saygılı ve insanlara karşı daha uyumlu olur. Estetik anlamda güzel bir sanat eseri ortaya çıktığında bu eser, insanların ortak dilini ve değerlerini ifade eder. Bununla da kalmayıp aynı zamanda bu sanat eserleri, farklı insanların duygu, düşünce ve özlemlerinin dile getirilmesinde, insanların kaynaşmasında, insan ruhunun ince, derin ve soylu ilkelerinin ortaya konmasında önemli rol oynar.⁴⁵⁰

Bu doğrultuda İbn Battuta Seyahatnâmesi estetik değer açısından incelenmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır.

3.10.1. İbadet Mekânlarının Estetik Güzelliği

İbn Battûta Seyahatnamesi’ni incelediğimizde seyyahın şahane bir gözlemci olmasının yanında büyük bir estetik zevke sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla seyyah eserinde bu değere oldukça fazla yer vermektedir.

İbn Battûta, gezip gördüğü ve gözlemlediği birçok şehirde yörenin oldukça sanatkârane, eşsiz ve benzersiz güzellikteki dini yapılarından olan cami, menderese, mescit, namazgâh, zaviye, tekke, kümbet, mezarlık başta olmak üzere kilise ve tapınaklarını ziyarette bulunur. Seyyah ziyarette bulunduğu dini mekânların konumunun, manzarasının, iç ve dış mimarisinin estetik açıdan ne denli güzel olduğunu fark eder ve beğenir. Hatta bu güzellikleri betimlerken seyyahın kalemi güzellikleri tarif edemeyecek duruma gelip âciz kalır. İbn Battûta gezip gördüğü dini yapıların duvarlarını, kubbelerini, sütunlarını, mermer taşlarını, kapılarını, halı, levha ve halkalarını en ince ayrıntısına kadar inceler. Böylelikle seyyah, dini yapıların estetik zarafetleri hakkında bizlere değerli bilgiler sunar. Tüm bunların yanında

⁴⁴⁸ Nazıroğlu – Gün - İnan Kılıç - Kaya, ‘‘Temel Ahlaki Değerler’’, 253.

⁴⁴⁹ Tunalı, *Estetik*, 136.

⁴⁵⁰ Nurettin Turgay, ‘‘Kur’an’a Göre Estetik ve Güzel Sanatlar’’, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2000), 178.

tarihe ışık tutan eserlerin estetik açıdan büyüleyici güzelliklerini bizlere yansıtarak yolculuğu döneminde estetik değere verilen önemi gözler önüne sermiş olur.

Mısır Şehrindeki İbadet Mekânlarının Estetik Güzelliği

İbn Battûta Mısır şehrine ulaştığında burada yer alan Amr b. Âs Câmii'nin estetik zarafetinden ‘...herkesçe bilinen muazzam bir yapıdır.’⁴⁵¹ cümleleri ile söz eder. Yine Mısır'da yer alan Hz. Ali ile aynı kuşaktan gelen Zeyd b. Ali'nin kızı Seyyide Nefise'nin türbesinin estetik zarafetini ‘...mimarî açıdan eşsizdir, etrafa ışık saçar sanki!’⁴⁵² ifadeleri ile dile getirir. Bunların yanı sıra Hz. Hüseyin b. Ali'nin kutlu başının defnedildiği Meşhed-i Mukaddes'in hemen yanına inşa edilen saf gümüşten yapılmış levha ve halkaları ile şaşkınlık verici güzellikte kurulmuş olan zaviye,⁴⁵³ ve seyyahın ‘Bu yapılar dünyanın en ünlü ve hayretengiz binaları...’⁴⁵⁴ şeklinde tanımladığı tapınaklar, eserde Mısır şehrinde estetik değere verilen önemi gösteren diğer güzel örnekler arasındadır.

Mekke ve Medine Şehrindeki İbadet Mekânlarının Estetik Güzelliği

İbn Battûta üzüntü, endişe ve şüphe duymadan inanma ve bağlanma duygusu veren Mekke şehrine vardığında da Mescid-i Haram'ın estetik açıdan güzelliğine ‘...dış görünümü sanatkâranedir. Manzarası hoş. Dil onu tarif etmekten âciz.’⁴⁵⁵ sözleri ile değinir. Yüce Kâbe'den söz ederken de Kâbe'nin içinin çekici mermerlerle süslü olduğunu, Kâbe'nin üstünde yer alan örtünün ipekten olduğunu ve örtünün üstündeki yazıların beyaz gümüşle işlendiğini niteler. Bununla beraber yazıların insana estetik açıdan zevk verici şekilde parladığını dile getirir.⁴⁵⁶ Yine seyyah Mekke şehrinde yer alan kutlu taş Hacer-i Esved'in estetik zarafetini ise ‘...etrafı gümüş bir levha ile bağlanmıştır. Beyaz gümüş, siyah taş üzerinde çok dikkat çekiyor. Bakanların gözleri bu tatlı manzarayı temaşa ederek aydınlanır. Onu öpen kimsenin ağzında hoş bir tat meydana gelir, kendini oradan ayırmak istemez; Cenâb-ı Hakk'ın bir lütfu işte!’⁴⁵⁷ ifadeleri ile zikreder.

⁴⁵¹ İbn Battûta, 48.

⁴⁵² İbn Battûta, 50.

⁴⁵³ İbn Battûta, 50.

⁴⁵⁴ İbn Battûta, 52.

⁴⁵⁵ İbn Battûta, 198.

⁴⁵⁶ İbn Battûta, 200.

⁴⁵⁷ İbn Battûta, 201.

Kudüs Şehrindeki İbadet Mekânlarının Estetik Güzelliği

İbn Battûta Kudüs'e ulaştığında da Beyti'l-Makdis'in estetik zarafetini bizlere şu cümleler ile aktarır ve yine seyahat ettiği dönemde estetik değere verilen önemi belirtmiş olur: *'Bu mescit, gayet sanatkârane bir tarzda yapılmış ulu mabetlerdendir. Mimari açıdan eşsiz güzelliktedir. Mimarisinde göze çarpan hüner ve sanat insanı hayrete düşürür. Kubbenin her yanı altın yaldızla, çeşit çeşit rengârenk nakışlarla süslüdür.'*⁴⁵⁸ Seyyah Kubbetü's-Sahra'yı ise şu cümleler ile betimler: *'Güzellikten nasibini almış. Her yanı sanatkârca bezenmiş. Kubbenin her yanına sanatkârane bir tarzda mermer döşenmiştir. İçini ve dışını; tüm güzelliklerini, süslerini tarif etmekten âciz kalır kalem.'*⁴⁵⁹ Seyyah Kudüs'ten Hama'ya doğru giderken de Askalân adlı şehirde, güzellik ve incelikte eşsiz mermer sütunları olan hatta sütunlarından birinin insanı hayrete düşürecek derecede kıpkırmızı ve estetik açıdan şahane olduğunu beyan ettiği Ömer Mescidi'nin zarafetine değinir.⁴⁶⁰

Yukarıda adı geçen dini yapıların dışında İbn Battûta'nın gezip gördüğü diğer şehirlerde estetik zarafetinden söz etmiş olduğu dikkat çeken yapılar şunlardır:

- Seyyahın *'Bu câmi güzellik ve ihtişam bakımından yeryüzündeki câmilerin en büyüğü, sanatkârlık açısından da en üstünüdür Eşi benzeri yok.'*⁴⁶¹ cümleleri ile söz ettiği Benî Ümeyye Câmi.
- Medine şehrinin dışında yer alan ve levhaları benzersiz güzellikte olan pirinç kaplamalarla süslü Hz. Hasan ve Hz. Abbas'ın mezarları.⁴⁶²
- Necef şehrinde ipek ve diğer kaliteli kumaşlar ile altın ve gümüşten yapılmış aydınlatmalarla süslü dikkat çekici güzelliğiyle var olan kümbet.⁴⁶³
- Basra şehrinde yer alan Vâdi's-Sibâ'dan getirilmiş deniz ve akarsu yataklarında bulunan kızıl taşlarla benzenmiş olağanın sınırlarını aşan güzellikteki Hz. Ali Mescidi.⁴⁶⁴
- Seyyahın *'...ortasında havuz etrafında taş döşeli bir avlu vardır. Fildişi ve abanozla süslenmiş minberi pek sanatkâranedir.'*⁴⁶⁵ sözleri ile ifade ettiği Halep şehrinde yer alan câmi.

⁴⁵⁸ İbn Battûta, 84.

⁴⁵⁹ İbn Battûta, 84.

⁴⁶⁰ İbn Battûta, 89.

⁴⁶¹ İbn Battûta, 134-135.

⁴⁶² İbn Battûta, 184.

⁴⁶³ İbn Battûta, 252.

⁴⁶⁴ İbn Battûta, 265.

⁴⁶⁵ İbn Battûta, 107.

- İsfahan sınırları içinde olup ortasından su geçen Uşturkân'da yer alan görkemli mescid.⁴⁶⁶
- Gür bir nehrin kıyısına kurulu olan Neblân adlı şehirde, ırmak kıyısında yer alan ve merdivenle çıkıldığı ifade edilen muhteşem mabed.⁴⁶⁷
- Seyyahın Kûfe şehrinde *"...kurşunla birbirine kaynaştırılmış yontma taşlardan örülen muazzam sütunlarla desteklenmiştir..."*⁴⁶⁸ sözleri ile ifade ettiği Büyük Câmii.
- Bağdat'ta güzelliği ve zarafeti ile deyimlere konu olan Nizâmiye Medresesi.⁴⁶⁹
- Seyyahın Antalya şehrinde yer alan *"...Anadolu'nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekân..."*⁴⁷⁰ olarak belirttiği muhteşem güzellikteki zaviye.
- Kalhât şehrinde duvarları kâşânî denilen çinilerle kaplı olan şirin mescid.⁴⁷¹
- Seyyahın Ayasluk'ta *"İri kesme taşlarla inşa edilmiş muazzam..."*⁴⁷² yapı olarak belirttiği kilise ve *"...çeşitli ebatlarda inşa edilen on bir kubbesi olan, cins cins ağaç ve asma çardakları ile yasemin yetiştirilen tarlaları kaplayan ırmaktan suyunu alan bir havuzu bulunan, çatısı kurşunla örtülmüş, duvarları renkli mermerlerden tabanı ise beyaz mermerden yapılmış..."*⁴⁷³ diyerek söz ettiği Büyük Câmii.
- Kustantînîye şehrinde muazzam mermerler ile döşeli muhteşem bir kabul salonunu andıran avlusu ile Ayâ Sûfiyâ Kilisesi.⁴⁷⁴
- Seyyahın Dihlî şehrinde *"Duvarı, çatısı ve zemini güzel yontulmuş ve sağlam bir şekilde kurşunla birbirine bitleştirilmiş beyaz taşlarla örülü..."*⁴⁷⁵ olan *"...ucu beyaz mermerden, şerefeleri saf altından yapılmış..."*⁴⁷⁶ minaresi ve *"...beyaz, siyah, kırmızı ve*

⁴⁶⁶ İbn Battûta, 280.

⁴⁶⁷ İbn Battûta, 280.

⁴⁶⁸ İbn Battûta, 311.

⁴⁶⁹ İbn Battûta, 319.

⁴⁷⁰ İbn Battûta, 405.

⁴⁷¹ İbn Battûta, 382.

⁴⁷² İbn Battûta, 424.

⁴⁷³ İbn Battûta, 424.

⁴⁷⁴ İbn Battûta, 505-506.

⁴⁷⁵ İbn Battûta, 614.

⁴⁷⁶ İbn Battûta, 614.

*yeşil mermerden yapılmış...*⁴⁷⁷ mihrabıyla İslâm ülkelerinde benzerine az rastlanıldığını belirttiği Dihlî Câmii.

- Meşhed-i Rıza olarak bilinen şehirde, sırmalı ipekler ile süslü gümüşten yapılmış kapısı olan ve içi çeşit çeşit kumaşlarla döşeli türbe.⁴⁷⁸

3.10.2. Şehirlerin Çevresinde Yer Alan Çeşitli Mimari Yapıların Estetik Güzelliği

İbn Battûta gezip gördüğü şehirlerde sadece dini yapıların estetik güzelliklerinden söz etmez. Seyyah aynı zamanda ulaşmış olduğu şehrin, şehirde yer alan çarşıların, mahallelerin ve sokakların, mahalle ve sokaklardaki kaldırımların, dükkânların, köşkların, sarayların, hamamların, limanların, ribatların, yolların, evlerin, kalelerin, surların, çadırların da şirin ve hoş güzelliklerini gözlemler. Yapmış olduğu gözlemlerin sonucunda güzelliklerini beğenip fark ettiği şehirlerin ve şehirlerin çevresinde yer alan mimari yapıların en ince ayrıntısına kadar benzersiz ve eşsiz olan estetik zarafetlerini bizlere aktarır.

Eserde estetik zarafetiyle dikkat çeken şehirler şunlardır:

- Seyyahın *‘‘Zenginliği, güzelliği ve zarafetiyle meşhur bir şehirdir burası.*⁴⁷⁹ dediği Demenhûr.

- Manzarası, bağ ve bahçeleri ile âdeta doğal güzelliğın merkezi olan şehirlerden Fovva.⁴⁸⁰

- Geniş sokakları ile benzersiz şehirlerden olan Nehrâriye.⁴⁸¹

- Seyyahın *‘‘Caddeleri aynı boyda sıralanmış ağaçlarla süslü.*⁴⁸² benzersiz şehir olarak dile getirdiği Kûs.

- Vadi içinde inci mercan gibi parlayan Halîl İbrahim kasabası.⁴⁸³

- İnsanın kalbine ferahlık veren ve birbirinden güzel ahşap binalarla çevrili olan her türlü zarafetten nasibini almış şehir Halep.⁴⁸⁴

- Seyyahın *‘‘...doğunun cenneti, hatta ışığın doğduğu yerdir. Araştırma amacıyla ziyaret ettiğimiz İslam ülkelerinin yüzüğü, fethettiğimiz şehirlerin gelinidir. Hoş kokulu bitkilerin çiçekleriyle süslenmiş, ipek elbiseler giyen bahçelerin içinde altın gibi*

⁴⁷⁷ İbn Battûta, 615.

⁴⁷⁸ İbn Battûta, 565.

⁴⁷⁹ İbn Battûta, 565.

⁴⁸⁰ İbn Battûta, 35.

⁴⁸¹ İbn Battûta, 38.

⁴⁸² İbn Battûta, 70.

⁴⁸³ İbn Battûta, 81.

⁴⁸⁴ İbn Battûta, 107.

ışmıştır. Son derece değerli bir yer olmakla zaten nasibini almıştır güzellikten... Ve düğün tahtına kurulan dilbercesine bezenmiştir.'⁴⁸⁵ sözleri ile ifade ettiği muhteşem şehir Dimaşk.

- Körfeze kurulu binalarının zarafeti ile ünlü şehir Hîlî.⁴⁸⁶
- Düzenli, zarif, sağlam olmakla birlikte din ve dünya ile ilgili bütün kurumlara sahip olan parıltısıyla gözleri alan bir zümrüde benzeyen şehir İskenderiye.⁴⁸⁷
- Seyyahın '*...küçük, şirin bir sahil beldesi...*'⁴⁸⁸ olarak dile getirdiği Sûsa kasabası.
- Her türlü güzellikten nasibini almış olan Dimyat şehri.⁴⁸⁹
- Denizin kıyısına kurulmuş oldukça hoş güzelliğiyle Sayda.⁴⁹⁰
- Seyyahın '*Bu şehir çok şirindir, çarşıları güzeldir. Gür nehirleri ve yemyeşil ağaçları ile dillere destan...*'⁴⁹¹ cümleleri ile ifade ettiği Yezd beldesi.
- İbn Battûta'nın '*Bütün güzellikleri ve sağlamlığı kendinde toplamış diyebilirim!*'⁴⁹² diyerek bahsettiği Dihlî şehri.

Yukarıda estetik zarafetlerine değinilen şehirlerin dışında, şehirlerin çevresinde yer alan her türlü estetik güzellikten nasibini almış olan dikkat çekici yapılar da şunlardır:

- Dimaşk şehrinde yer alan ve her türlü estetik güzellikten nasibini almış olan Bakırcılar Çarşısı.⁴⁹³
- İbn Battûta'nın '*...güzellik ve şirinlikte benzeri yok!*'⁴⁹⁴ diyerek bahsettiği Sâlihiye çarşısı.
- Tebriz şehrinde yer alan ve seyyahın '*Bu, tüm dünya ülkelerinde görmüş olduğum çarşıların belki de en güzeli!*'⁴⁹⁵ olarak nitelendirdiği Kazan Çarşısı.
- Musul şehrinde birbirine eklenmiş şekilde yer alan estetik açıdan zarafet abidesi olan dükkânlar.⁴⁹⁶

⁴⁸⁵ İbn Battûta, 130.

⁴⁸⁶ İbn Battûta, 799.

⁴⁸⁷ İbn Battûta, 20.

⁴⁸⁸ İbn Battûta, 14.

⁴⁸⁹ İbn Battûta, 41.

⁴⁹⁰ İbn Battûta, 91.

⁴⁹¹ İbn Battûta, 289.

⁴⁹² İbn Battûta, 608.

⁴⁹³ İbn Battûta, 138.

⁴⁹⁴ İbn Battûta, 148.

⁴⁹⁵ İbn Battûta, 327-328.

- Dimaşk sokaklarında yer alan düzgün ve estetik kaldırımlar.⁴⁹⁷
 - Malakka şehrinde altın suyla boyanmış olan ve güzelliğinden ötürü dünyanın diğer ucuna dahi ihraç edilen çanak ve çömlekler.⁴⁹⁸
 - Taberiye şehrinde yer alan oldukça hoş ve düzenli olan hamamlar.⁴⁹⁹
 - Hama şehrinde göze oldukça hoş gelen güzelliğiyle işlek çarşılar ve muntazam hamamlar.⁵⁰⁰
 - İsfahan'da *'Duvarları 'kaşâni' türünden çinilerle kaplı. Tabanı mermerlerle döşeli.'*⁵⁰¹ muhteşem hamam.
 - Seyyahın *'Buranın limanı, yeryüzündeki limanların belki de en güzelidir ve kuşkusuz en büyüklerindendir.'*⁵⁰² şeklinde tanımladığı Surdak limanı.
 - Melik Mansûr Kalâvun'un türbesi civarında iki konak arasında bulunan, birçok yararlı işlerinin yanında biçimindeki uyum ve ölçülerindeki dengeyle kalemin tarif etmekten âciz kaldığı Mısır şehrindeki hastane.⁵⁰³
- Yukarıdaki örneklerle ilaveten şu yapılarda eserde estetik zarafete verilen özeni gösteren, dikkat çeken diğer eserler arasındadır:
- Çin hükümdarının oymalı ahşaptan yapılmış olan ve çok hoş güzellikte inşa edilmiş köşkü.⁵⁰⁴
 - Ortasında fiskiye ve çevresinde ağaçlarla bezenmiş harika bir salonu olan müthiş güzellikteki kubbesiyle İstanbul şehrindeki köşk.⁵⁰⁵
 - Sultan Tuğluk'un Tuğlukabâd şehrinde yaptırmış olduğu ve seyyahın *'...kiremitleri altınla yaldızlanmış...'*⁵⁰⁶ ifadeleri ile belirttiği görkemli köşkü.
 - Dihlî sultanlarından Sultan Celâleddîn'in müthiş güzellikteki Kızıl Konağı.⁵⁰⁷

⁴⁹⁶ İbn Battûta, 335.

⁴⁹⁷ İbn Battûta, 151.

⁴⁹⁸ İbn Battûta, 948.

⁴⁹⁹ İbn Battûta, 91.

⁵⁰⁰ İbn Battûta, 101.

⁵⁰¹ İbn Battûta, 281.

⁵⁰² İbn Battûta, 498.

⁵⁰³ İbn Battûta, 48.

⁵⁰⁴ İbn Battûta, 912.

⁵⁰⁵ İbn Battûta, 503.

⁵⁰⁶ İbn Battûta, 644.

- Mekke şehrinde her türlü güzellikten nasibini almış olan mimari açıdan göze çarpan güzelliğiyle Ribâtu'l-Muvaffak.⁵⁰⁸
- Mekke şehrinde yer alan ve benzerine az rastlanacak şekilde mimarî açıdan oldukça hoş olan Rebî Ribâtı.⁵⁰⁹
- Seyyahın ‘İslâm kalelerinin en sağlamı ve konum itibarıyla en güzeli’⁵¹⁰ olarak tanımladığı Ronda Kalesi.
- Hansî adlı şehirde görkemli bir şekilde inşa edilmiş olan sur.⁵¹¹
- Antakya’da yakınları ağaçlar ile çevrilmiş yeşil bir alana sahip olan dayanıklı ve güven verici niteliğiyle zarafet abidesi Buğrâs Kalesi.⁵¹²
- Güzelliği ve özellikleriyle benzerlerinden ayrılan aynı zamanda görkemiyle şairlerin dizelerine konu olan Halep Kalesi.⁵¹³
- Çok büyük taş kütlelerinin kırılması ile inşa edilen, her yerinden akarsular akan doğal güzelliğiyle ender kalelerden Kerek Kalesi.⁵¹⁴
- Hint hükümdarı Muhammed Şâh’ın som altından inci mercanla inşa edilmiş harikulade güzellikteki tahtı.⁵¹⁵
- Altın ve gümüş kaplamaları ile ıslıl ıslıl parlayan Bârka adlı çadır.⁵¹⁶

Eстетик Zarafetten Uzak Şehir ve Çarşılar

İbn Battûta eserinde yer yer de olsa zarafetten uzak olan şehir ve şehirlerde yer alan çarşılar da değinir. Nitekim seyyah Zeyla adlı şehirden şu ifadeler ile söz eder: ‘Zeyla ahalisi siyah tenli olup çoğu Râfîzîdir. Geniş bir alanı kaplayan Zeyla şehrinin gerçekten büyük bir çarşısı var. Ama buranın, yeryüzündeki mevcut şehirlerin en pisi olduğunu söyleyebilirim! Ortalık balıktan geçilmiyor. Sokaklarda boğazlanan develerin kanları etrafa pis bir koku yayıyor! Oraya vardığımda tehlikeli olmasına rağmen denizde gecelemeği tercih

⁵⁰⁷ İbn Battûta, 726.

⁵⁰⁸ İbn Battûta, 206.

⁵⁰⁹ İbn Battûta, 219.

⁵¹⁰ İbn Battûta, 946.

⁵¹¹ İbn Battûta, 607.

⁵¹² İbn Battûta, 114.

⁵¹³ İbn Battûta, 105.

⁵¹⁴ İbn Battûta, 168.

⁵¹⁵ İbn Battûta, 659.

⁵¹⁶ İbn Battûta, 483.

ettik; gemide kaldık, pis olduğu için girmedik şehre.’⁵¹⁷ Bu şehirlerden bir diğeri de seyyahın şu cümleler ile dile getirdiği Zafâr şehridir: ‘*Zafâr şehri çıplak bir çöl üzerinde kurulmuş, etrafında ne kasaba var, ne de köy. Çarşı şehir dışında Harcâ denilen bir muntıkada. Gerçekten pis mi pis, sinekli mi sinekli bir çarşı! Her tarafta balık ve meyve satıldığı için olsa gerek! Balıkların büyük bir kısmı sardalya cinsinden; işin garip yanı, buranın binek hayvanları ve koyunları şu yağlı sardalyaları pek seviyorlar. Bütün yemleri bundan ibaret! Başka hiçbir yerde böylesini görmedim!*’⁵¹⁸

İbn Battûta İstanbul şehrinin Galata adını taşıyan kısmının estetik zarafetten yoksun oluşunu ise şu ifadeler ile dile getirir: ‘*Bu tarafta çarşılar gayet renkli ve zengin olmasına rağmen çok pis! Çarşıları birbirinden ayıran küçük dere sade lağım akıtıyor desem yeridir! Galatalıların kiliselerinde de hayır yok; revnaksız ve sessiz.*’⁵¹⁹

3.10.3. İnsanların Estetik Güzelliği

İbn Battûta huzuruna vardığı hükümdarların, hükümdar emirlerinin, hükümdar hatunlarının ve misafiri olduğu şeyhlerin, kadıların, tüccarların hatta yöre halkının ve kölelerin de estetik zarafetine değinir. Nitekim seyyah insanların elbiselerinin şıklığından, tiplerinden söz ederken fiziksel; iyi huylu, zarif, nazik ve ince ruhlu gibi ifadelerle de manen zarafetlerini beğenip fark eder. Böylelikle eserinde insan güzelliğini beğenme ve fark etme açısından da estetik değere vurgu yapar. Eserde bu şahsiyetlere şu isimler örnek olarak verilebilir:

- Şiraz hükümdarı olan ve seyyahın ‘...*yakışıklı, asil ruhlu*...’⁵²⁰ şahsiyet olarak söz ettiği Melik Fâdıl Ebû İshâk b. Muhammed Şâh İncû.
- Bahçeleri gölgede bırakan güzel yazısıyla zarafet timsali olan Fas sultanı Ebû İnân.⁵²¹
- Dihlî hükümdarlarından Husrav Hân’ın boylu poslu ve yakışıklı olan büyük emirlerinden Kutbeddîn.⁵²²
- Seyyahın ‘*Kılığı kıyafeti düzgün, yakışıklı biridir.*’⁵²³ diyerek tanımladığı Nehrâriye kadısı Sadreddîn Süleyman Mâlikî.

⁵¹⁷ İbn Battûta, 361.

⁵¹⁸ İbn Battûta, 370.

⁵¹⁹ İbn Battûta, 505.

⁵²⁰ İbn Battûta, 288.

⁵²¹ İbn Battûta, 936.

⁵²² İbn Battûta, 636.

⁵²³ İbn Battûta, 38.

- Terevece köyünde yaşayan ince ruhlu, nazik saygıdeğer şahsiyet Zeynüddîn Abdülvehhâb.⁵²⁴
- Seyyahın ‘‘Dünyanın en güzel insanları...’’⁵²⁵ olarak nitelendirdiği Anadolu’nun ilk şehri olan Alanya’nın güzide insanları.
- Türlü sanatlardaki maharetleri ile estetik zarafet abidesi Çin halkı.⁵²⁶
- Peygamber Mescid’inin görünüşleri gayet iyi ve şık olduğu kadar temiz elbiseli, zarif hizmetkârları ve muhafızları olan Habeşli gençler.⁵²⁷
- Bağdat’ta seyyahın ‘‘...beline ibrişim kuşaklar bağlamış...’’⁵²⁸ olan zarif, yakışıklı, güzel elbiseler giymiş diyerek değindiği köleler.
- Kinbâya şehrinin önde gelen tüccarlarından fiziksel zarafeti ile öne çıkan Necmeddîn Cîlânî.⁵²⁹
- Mekke şehrinin namuslu, güzel kokular sürüp, güzel takılar takan temiz kadınları.⁵³⁰

3.10.4. Yiyeceklerin Estetik Güzelliği

Seyyah İbn Battûta gezip görmüş olduğu yerlerde sadece fiziksel olarak yapıların estetik özelliklerinden söz etmemektedir. Daha önce de söylemiş olduğumuz gibi mükemmel bir gözlemci olan seyyah, ulaşmış olduğu şehirlerde tadım yaptığı sebze ve meyvelerin, yemeklerin hoşluğundan ve lezizliğinden de bahsetmekte, böylelikle yeme-içme açısından da estetik değere vurgu yapmaktadır.

Eserde seyyahın tatmış olduğu ve estetik güzelliğinden söz ettiği bazı ürünler şunlardır:

- Dimyat şehrinde deniz kuşlarının yağlı ve leziz etleri.⁵³¹
- Kalhât şehrinde seyyahın lezzetinden ötürü bütün et türlerine değişebileceğini ifade ettiği balık.⁵³²
- Hecer şehrindeki şahane hurmalar.⁵³³

⁵²⁴ İbn Battûta, 34-35.

⁵²⁵ İbn Battûta, 400.

⁵²⁶ İbn Battûta, 897.

⁵²⁷ İbn Battûta, 180.

⁵²⁸ İbn Battûta, 328.

⁵²⁹ İbn Battûta, 788.

⁵³⁰ İbn Battûta, 214.

⁵³¹ İbn Battûta, 42.

⁵³² İbn Battûta, 382.

- Hama şehrinde yer alan müthiş badem kayısıları.⁵³⁴
- Baalbek şehrindeki hoş üzüm şerbeti.⁵³⁵
- Mekke şehrinde tattığı ve benzerine rastlamadığını ifade ettiği üzüm, hurma, incir ve şeftali.⁵³⁶
- Bağ ve bahçeleri ile nam salmış olan Basra şehrinde gül suyundan yapılmış hoş kokulu şerbet.⁵³⁷
- İsfahan'da tattığı ve benzerini hiçbir yerde yemediğini ifade ettiği bostanlar ve karpuz.⁵³⁸
- Yüzdühâs şehrindeki yöreye ait bir lezzet olan ‘*yezdühâsi*’,⁵³⁹ adı verilen peynir.
- Hint diyarında dairevi çekirdekleri ile hem iç hem de dış estetiği ve lezzetiyle elmaya benzeyen an bâ adlı meyve.⁵⁴⁰
- Zafâr şehrindeki ağza ferahlık veren, kötü kokuları gideren, hazmı kolaylaştıran mükemmel lezzetteki tenbûl adlı bitki ve bedene güç veren, yüzdeki canlılığı artıran mükemmel olduğu kadar bir o kadar da leziz yiyecek Nârgîl adlı ceviz.⁵⁴¹
- Vebkent adlı şehirde, et kıvamında olan yörenin en önemli lezzetlerinden can erik.⁵⁴²
- Tirmiz şehrinde, lezzetiyle rakipsiz olan ayva.⁵⁴³

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi’ni estetik değer açısından incelediğimizde seyyah, gezip gördüğü şehirlerdeki dini yapıların, şehirlerin, insanların hatta onların yiyip-içtiği yiyecek ve içeceklerin estetik güzelliklerini en ince ayrıntısına kadar bizlere en güzel şekilde aktarmıştır. Bakıldığında dönemin insanları, kaynağını Allah’tan alan bir estetik duyguyu benimsemiş, bu duyguyu gerek şahsiyetleri gerekse de çeşitli mimari eserlerle ortaya

⁵³³ İbn Battûta, 394.

⁵³⁴ İbn Battûta, 101.

⁵³⁵ İbn Battûta, 124.

⁵³⁶ İbn Battûta, 198.

⁵³⁷ İbn Battûta, 264.

⁵³⁸ İbn Battûta, 280-282.

⁵³⁹ İbn Battûta, 284.

⁵⁴⁰ İbn Battûta, 363.

⁵⁴¹ İbn Battûta, 374.

⁵⁴² İbn Battûta, 527.

⁵⁴³ İbn Battûta, 542.

koymuşlardır. Bu doğrultuda seyyahın seyahat ettiği dönemin, genellikle İslâm'ın uygun bulduğu dengeli ve ll bir estetik yaşam tarzı olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin 1. ve 2. kitaplarının iki cildi de belirlediğimiz değerlerin tespit edilmesine dönük okunmuş ve incelenmiştir. Bu değerler yardımseverlik, cömertlik, iyilik, alçak gönüllülük, misafirperverlik, sevgi ve saygı, hoşgörü, merhamet, sabır, şükür ve dua, adalet ve doğruluk, temiz ve sağlıklı olma, cesaret ve estetik değerleri başlıklarında sınıflandırılmıştır. Kavramsal çerçevenin incelendiği birinci bölümde İbn Battûta ve Seyahatnâmesi tanıtılmış, yol güzergâhları hakkında detaylı bilgi verilmiş ve İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin önemine dair kısa bilgiler sunulmuştur. Ayrıca bu bölümde değer ve değerlerin özellikleri, işlevleri ve sınıflandırılması ile ilgili literatür taraması sonucu elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler bağlamında da araştırma şekillendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde belirlenen yardımseverlik, cömertlik, iyilik, alçak gönüllülük, misafirperverlik, sevgi ve saygı, hoşgörü, merhamet, sabır, şükür ve dua, adalet ve doğruluk, temiz ve sağlıklı olmaya önem verme, cesaret ve estetik değer alanına ait ifadeler ile davranış ve tutum örnekleri sayfa sayıları da verilerek sıralanmıştır. Bu sıralama sonucu eserde belirtilen değerlere sıkça yer verildiği görülmüştür.

Seyahatnâme'de üzerinde en çok durulan değerlerin başında yardımlaşma ve cömertlik gelmiştir. Seyyah İbn Battûta'nın seyahat ettiği saray erkânı, kadılar, âlimler ve yöre halkı seyyahı el üstünde tutmuş, onlar sadece seyyaha karşı değil, tüm insanlığa karşı cömertlik ve yardımlaşma değerinin niteliklerini sergilemişlerdir. Bu değerlerin tam tersi tutum gösterip cimrilikte bulunanlarda olmuş ancak onlar hiçbir değer görmemişlerdir. Bu doğrultuda Seyahatnâme bizlere bu değerlerin toplumdaki bireyler arasındaki ilişkileri kuvvetlendiren, eksiklikleri gideren bir değer olduğunu göstermiştir.

Seyahatnâme'de yer alan bir diğer değer de iyilik ve alçak gönüllülüktür. Seyyahın tanışıp muhatap olduğu saray erkânı, kadı, âlim ve yöre halkının büyük çoğunluğu bu değerlere oldukça önem vermişler ve bu değerleri kişiliklerinin ayrılmaz birer parçası haline getirmişlerdir. Özellikle hükümdarlar, makamlarının şatafatına ve büyüklüğüne rağmen halklarını ezmemiş bilakis her daim onlara hizmet etmişlerdir. Ayrıca onlar, yörelerine gelen başta seyyah olmak üzere, misafire, yolcuya, kimsesize ve yabancıya da iyi muamelede bulunmuş ve alçak gönüllü bir tavır sergilemişlerdir. Bu güzel tutum ve davranışların yanı sıra halkına karşı kibirli davranan hükümdarlar ise kınanmış ve hiçbir zaman değer görmemişlerdir. Bu doğrultuda İbn Battûta Seyahatnâmesi iyilik ve alçak gönüllülük değerlerinin sosyal ilişkilerde, eğitimde velhasıl her alanda insanların temel özelliği konumunda olması ve bu istikamet üzere nasıl ilerlenmesi gerektiğini gösteren birçok örnekleriyle çok değerli bir eser olduğunu bizlere göstermiştir.

Seyahatnâme’de üzerinde oldukça durulan değerlerden biri de misafirperverliktir. Saray erkânı başta olmak üzere, kadılar, âlimler, Anadolu’daki ahi yiğitleri, yöre halkları, türbe, zaviye ve medreselerdeki mekânlar bir yolcu olan seyyahı en güzel şekilde ağırlamışlardır. Belirtilen mekân ve şahsiyetler seyyahın gerek karnını doyurarak, gerek seyyahı en güzel şekilde konuk ederek maddi ve manevi olarak ne gerekiyorsa hiçbir şeyi kendisinden eksik etmemişlerdir. Bu doğrultuda misafirperverlik değerinin toplum içindeki ilişkileri, ilgiyi ve alakayı güçlendiren ve insanları birbirine yakınlaştıran önemli bir değer olduğu anlaşılmıştır.

Seyahatnâme’de yer alan bir diğer değer gurubu da sevgi, saygı, hoşgörü, merhamet ve sabır değerleri olmuştur. Seyyahın seyahati döneminde saray erkânı, kadı, âlim ve yöre halkının birçoğunun bu değerlere sahip olması seyyahın direkt olarak dikkatini çekmiştir. Hatta seyyah eserinde, bu güzel niteliklere sahip şahsiyetlerin parmakla gösterildiğine işaret etmiştir. Nitekim Seyahatnâme’de anlatılan olaylara bakıldığında hükümdar ve hükümdar hatunları sevgi ve saygı gösteren, hoşgörü, merhamet ve sabır ehli olduğunda halkları tarafından daha fazla sevilip değer görürken, bu güzel nitelikleri taşımayanlar ise kınanmıştır. Aynı şekilde bu değerlere sahip kadılar ve âlimler de hükümdar ve halk tarafından büyük saygı görüp, el üstünde tutulmuşlardır. Bu doğrultuda Seyahatnâme bizlere geleneklerin unutulmaya başlandığı, başta anne-baba ve eğitimciler dâhil neredeyse kimseye karşı sevgi, saygı, hoşgörü, merhamet ve sabrın kalmadığı giderek bireyselleşen dünyevi yaşantımızda; makamın, mevkiin ve buna bağlı olarak maddi yaşantımızın bizi değerli kılmadığını, aksine bizleri giderek yalnızlaştırmakta ve bireyselleştirmekte olduğunu göstermesi açısından son derece mühimdir. Aynı zamanda bundan yüzyıllar önce bir seyyahın at sırtında gerçekleştirdiği yolculuk ile döneminin zirvesinde bulunan şahsiyetlerin annelerine, emri altında bulunanlara, halklarına, birbirlerine, özellikle âlimlere karşı gösterdikleri hürmeti, hoşgörüyü, merhameti ve sabrı aktarmış olduğu bu kıymetli eser; bizlere bu değerlere sahip çıkmamız hususunda ve belirtilen değerlerin kazanılıp, davranış ve tutumlarımıza yansımalarının sağlanmasında oldukça kıymetlidir.

Seyahatnâme’de oldukça sık karşılaştığımız bir diğer değerde şükür ve duadır. Eserde saray erkânı, âlimler ve yöre halkının bu değeri yansıtan tutum ve davranışları seyyah tarafından birçok kez belirtilmiştir. Bu kıymetli şahsiyetler, İslâm’ın mübarek kıldığı gün ve geceler başta olmak üzere her daim Allah’ı anmış, Allah’ın kendilerine vermiş olduğu her türlü nimet için şükür ve duadan bir an olsun vazgeçmemiş, bu güzel manevi hassasiyeti sıkça eyleme geçirmişlerdir. Eserde bu değerlerin saray erkânı, âlimler ve yöre halkı tarafından davranış ve tutumlara yansımalarının aktarıldığı bölümler insanların elinde bulunanlarla

yetinmeyi bilmesi, ister zengin ister fakir olsun Allah'ı anmaktan biran olsun vazgeçilmemesini, Allah'ın vermiş olduğu nimetler karşısında her daim şükür ve dua niyazında bulunulması gerektiğini göstermesi açısından hiç azımsanmayacak ölçüde değerlidir.

Seyahatnâme'de karışımıza çıkan önemli değerlerden biri de adalet ve doğruluktur. Eserde güçlü ordulara, geniş sınırlara, lüks bir hükümdarlığa sahip sultanlar, kadılar ve âlimler adalet ve doğruluk değerinden asla taviz vermemişler, bu değerleri şahsiyetlerinin ayrılmaz birer parçası haline getirmişler, bu değerlere sahip olmalarından ötürü halkları tarafından her daim hürmet görmüş ve sevilmişlerdir. Adalet ve doğruluktan ayrılarak zulüm eden hükümdarlar ise kınanmış, yanlış eylemlerinden ötürü hiçbir zaman değer görmemişlerdir. Bu doğrultuda Seyahatnâme, âdil ve doğru davranıldığında aleyhine bile bir karar çıktığında mutlu ve huzurlu olacak, âdil davranmadığında ise lehine bir karar ortaya çıktığında ömür boyu bunun vicdani olarak azabını yaşayacak bir birey yetiştirme hususunda bizlere oldukça eğitici bir eser olduğunu kanıtlamıştır.

Seyahatnâme'de yer alan değerlerden bir diğeri de temiz ve sağlıklı olmaya önem vermedir. Seyyah eserde daha çok yöre halklarının temiz ve sağlıklı olmaya gösterdiği önemden bahsetmiştir. Dönemin şartlarına göre yöre halkları bu güzel değeri yaşama geçirmek için oldukça dikkat etmişler, böylelikle hem Allah'ın emrini hem de peygamber sünnetini yerine getirmişlerdir. İslamiyet insanlara öncelikle temiz olmayı ve Allah'ın kendilerine emanet olarak verdikleri bedene sağlıklı bir şekilde bakmalarını emretmektedir. Nitekim her ibadetin başında temiz olmak şartı vardır. Seyahatnâme'de yer alan örnekler de küçük yaştan itibaren temiz ve sağlıklı olmanın önemini kavratmak ve bunun uygulamalı ve doğru öğretimini sağlamak açısından etkileyicidir. Bu hususta, bundan yüzyıllar önce yaşamış toplulukların temiz ve sağlıklı olmaya gösterdikleri özeni anlatan İbn Battûta Seyahatnâmesi'nden de yararlanılıp faydanılabileceği ortaya konmuştur.

Seyahatnâme'de yer verilen değerlerden bir diğeri de cesarettir. Eserde anlatılan ve adı geçen hükümdarların, emirlerin ve yöre halklarının büyük çoğunluğunun Allah yolunda savaşıp, bu yolda canlarını feda etmeyi göze alan şahsiyetler oldukları anlaşılmıştır. Onlar cesaret duygusunu nefislerinin beğenmesi için değil, Allah'ın hoşnut olduğu uğurda sergilemiş, Allah'ın haram kıldığı yerde ise cesaret duygularını törpülemiş ve bu duyguyu doğru yerlerde kullanıp, kahramanlıkları ile gelecek nesle örnek olmuşlardır. Bunun aksine cesaret duygusunu yanlış yerde yanlış bir tutum ve davranış göstererek kullananlar ise, zulmün önderi olarak anılmış ve kınanmışlardır. Bu doğrultuda eserde adı geçen şahsiyetlerin birçoğunun tutum ve davranışlarına baktığımızda, cesaretin dinin emrettiği veya izin verdiği

yerlerde olması gerektiği, Allah'ın uygun görmediği hususlarda ise olmaması gerektiği açığa çıkmıştır.

Seyahatnâme'de en sık rastlanan değerlerden biride estetikdir. İbn Battûta, gezip gördüğü şehirlerdeki dini yapıların, şehirlerin, insanların hatta yiyecek ve içeceklerin estetik güzelliklerini en ince ayrıntısına kadar bizlere aktarmıştır. Seyyahın seyahat ettiği dönem, genellikle İslâm'ın uygun bulduğu dengeli ve ölçülü bir estetik yaşam tarzıdır. Nitekim seyyahın yolculuğunu gerçekleştirmiş olduğu dönemin insanları da, kaynağını Allah'tan alan bir estetik duyguyu benimsemiş, bu duyguyu eserde açık ve net bir şekilde gerek şahsiyetleri gerekse de çeşitli mimari eserlerle ortaya koymuşlardır. Estetik zarafetin ve güzelliğin eserde geniş yer tuttuğu bölümlerde, İbn Battûta'nın belirtilen yer ve mekânlardaki birçok sanatsal yapının özelliklerini ayrıntılı ve özenli bir şekilde anlatması da Seyahatnâme'nin bireye estetik değer aktarmanı sağlamadaki önemini göstermiştir.

Sonuç olarak İbn Battûta Seyahatnâmesi değerler açısından fazlaca zengin ve verimli bir eserdir ve değer eğitiminde kullanıma da elverişlidir. İbn Battûta, Seyahatnâme'de genel itibariyle gezdiği yerler hakkında bilgi verirken belli bir anlatım sistemi oluşturmuştur. Seyyah her ulaşmış olduğu şehirde ilk olarak o yöre hakkında bizlere genel bilgiler vermiş ardından bulunduğu yörenin hükümdarının huzuruna çıkmış, daha sonra saray erkânından olan hatun ve emirler ile tanışmış, devamında ise kadı, âlim ve yöre halkından şahsiyetler ile aynı ortamı paylaşmıştır. Bu şahsiyetlerden söz ederken de onların hangi değerlere sahip olduklarını bizlere aktarmıştır. İbn Battûta, farklı şehirlere düzenlemiş olduğu her seyahatinde aynı anlatımı tercih etmesiyle değerlerin birçok kez tekrarlanmasını ve eserin değerler eğitimi açısından zenginleşmesini de sağlamıştır. Böylelikle seyyahın yapmış olduğu tekrarlar değerlerin güçlü bir şekilde pekiştirilmesini, birey ve sosyal hayatta ki öneminin de vurgulanmasını sağlayarak, değerlerin okur üzerindeki tesirini artırmıştır.

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde yer alan değerlere; hikâye ve roman gibi kurmaca hadiselerin aktarıldığı bir metinde değil de, bizzat bir seyyahın dikkati çeken gezip gördüğü ve gözlemlediği yerleri, özelliklerini, oralardaki insanların yaşantılarını, geleneklerini anlatan tarih, coğrafya ve mimari özellikleri ile çok boyutlu bir kültürel ürün olan gezi yazısında değinilmesi, bu eşsiz eserin önemini ve değerini artıran diğer bir husus olmuştur.

İbn Battûta'nın Seyahatnâme'de gezdiği yerler hakkında bilgi verirken belirtmiş olduğumuz değerleri davranış ve tutumlarıyla bizlere gösteren gerçek ve örnek şahsiyetler sunuyor olması da, değerlerin okur üzerindeki tesirini, kabullenilebilirliğini sağlamlaştırmış, okurun kendisinde görmek ve taşıdığı değerlere sahip olmak isteyeceği başkişilerle tanışma fırsatı bulabilmesine imkân oluşturmuştur. Aynı zamanda bu kıymetli eserin, sahip olmuş

olduğu bu nitelikleriyle okurun arzulanan değerleri uygun bularak başarıyla içselleştirebilmesine yol açması, eserin değerler eğitiminde kullanılabilirliğini göstermesi açısından ne denli önemli olduğunu gösteren diğer bir nokta olmuştur.

Kısaca Seyahatnâme'den çıkardığımız tüm değerler okurun bu değerleri kazanmasına, içselleştirmesine, hayata bakışına ve hayatına yön vermesine katkı sağlayacak öneme haizdir. Bu durum Seyahatnâme'yi değerler eğitiminde kıymetli kılarken, eğitim ve öğretim planlayıcılarına Seyahatnâme'nin değerlerin kazandırılmasında eğitici bir role sahip olduğunu göstermesi açısından da son derece mühimdir.

KAYNAKÇA

- Akbaşı, Oktay. *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Akdoğan, Ali. “İslam Kardeşliğinin Ahlaki Temellerinin İki Dinamiği: Sevgi ve Saygı”. *Kutlu Doğum Haftası ‘Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku’ Sempozyumu* (2012), 265-279.
- Akgül, İlker. *İlkokul Öğrencileri İçin Değer Bilinçlendirme Yaklaşımına Dayalı Değer Eğitimi Uygulaması*. Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Akgül, Züleyha. *Yetişkin Din Eğitimi Açısından Dini İletişim ve Sabır Değeri*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akın, Kevser. *Sevinç Çokum’un Romanlarında Eğitim Değerleri ve Türkçe*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Akın, N. Sabri. “İslam’da İnsan Sevgisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (Haziran 2007), 137-147.
- Aktepe, Vedat. “Ailede Değerler Eğitimi ve Program İhtiyacı”. *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. Editörler: Refik, Turan – Kadir, Ulusoy. 77-94. Ankara: Pegem Akademi, 2. Basım, 2016.
- Aktepe, Vedat. *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde ‘Yardımseverlik’ Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Akyiğit, Hacer. *İbadetlerde Temizlik Şartı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 22. Basım, 2012.
- Alkan, A. Tuncer. “Misafir, Misafirlik”. *Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Türk Aile Ansiklopedisi*. 2/741-742. Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991.
- Altınışik, Saadettin. *Kur’an’da İhsan Kavramı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Altıntaş, Hayrani. “İslâm Ahlâkı ve İnsanî Davranışlar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (Nisan 1997), 15-27.

- Altıntaş, Meryem. *İbn Battûta'ya Göre Anadolu Şehirlerinde Siyâsî, Dinî, İlmî, İçtimâî ve İktisâdî Hayat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Altıntaş, Ramazan. "İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* /2 (Aralık 1998), 237-249.
- Apaydın, H. Yunus. "Sıhhat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/110-111. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Arslan, İhsan. *Beşerî ve Siyasi Yönleriyle Hz. Peygamber (s.a.v)'in Hoşgörüsü*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Arslanoğlu, İbrahim. "Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Felsefe Dünyası Dergisi* /41 (2005), 64-77.
- Aslan, Ömer. *Kur'ân ve Hoşgörü*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Aydın, Mehmet. "Türk Toplumunda Dînî Hoşgörünün Temelleri". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (Eylül 1998), 7-17.
- Aykut, A. Sait. "İbn Battûta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/361-368. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ayvazoglu, Beşir. "İlmü'l-Cemâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/146-148. İstanbul, TDV Yayınları, 2000.
- Chapman, Gary. *Beş Sevgi Dili*. çev. Betül Çelik. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2002.
- Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/536-539. İstanbul: TDV Yayınları 1994.
- Çağlayan, Ahmet. *Ahlâk Pusulası Ahlâk ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Çağrıci, Mustafa. "Adâlet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/341. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çağrıci, Mustafa. "Cömertlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çağrıci, Mustafa. "Merhamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/184-185. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Çağrııcı, Mustafa. “Misafir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/171-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Çağrııcı, Mustafa. “Müsamaha”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/73-75. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çağrııcı, Mustafa. “Sabır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/337-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çağrııcı, Mustafa. “Sıdk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çağrııcı, Mustafa. “Şecaat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/402-403. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çağrııcı, Mustafa. “Şükür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çağrııcı, Mustafa. “Temizlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/427-428. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çağrııcı, Mustafa. “Tevazu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/583-585. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çağrııcı, Mustafa. “Yardımlaşma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çakmak, Ahmet. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Çakmakçı, Cevdet. “İbn Battûta Seyâhatnâmesi’nde Türkçe Kelimeler”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/1 (Nisan 2006), 159-168.
- Çalışkan, Adem. “İslâm Estetiği Üzerine Bir Deneme”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (Şubat 1998), 323-350.
- Çetin, Necip – Balanuye, Çetin. “Değerler ve Eğitim İlişkisi Üzerine”. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* /24 (Nisan 2015), 191-203.
- Çevik, Mümin. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. İstanbul: Bilge Kültür Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Dedebaşı, Hakan. *Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitim Yönünden Değerlendirilmesi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

- Demir, Muhammed. *Dindarlık – Yardımseverlik İlişkisi (Malatya Örneği)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Demir, Ömer. *Din Eğitiminde Estetik*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Dikmen, Fatmanur. ‘‘Ahlak, Değerler ve Eğitimi’’. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Ocak 2014), 167-174.
- Dikmen, Hamit. ‘‘Hz. Peygamber’de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi’’. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Temmuz - Aralık 2003), 129-138.
- Doğan, İsmail. *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007.
- Doğanay, Ahmet. ‘‘Değerler Eğitimi’’. *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Editör: Cemil Öztürk. 255-286. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2006.
- Dunn, Ross E. *İbn Battuta’nın Dünyası*. çev. Yeşim Sezdirmez. İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.
- Ekşi, Halil – Katılmış, Ahmet. *Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 1. Basım, 2016.
- Gökçen, Ahmet – Ulutaş, Ejder. ‘‘Toplumsal Bir Tip: Misafir’’. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (Haziran 2019), 115-138.
- Gündüz, Bilal. *Kur’an’da Küfrün Karşısı Olarak Şükür*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Güngör, Erol. *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 4. Basım, 2010.
- Hökelekli, Hayati. *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Ibragimov, Farman. *Din Eğitimi Açısından Kur’an’a Göre ‘‘Şükür’’ Kavramı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed. *İbn Battûta Seyahâtnamesi*. çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5. Basım, 2000.
- İbn Miskeveyh. *Ahlâkı Olgunlaştırma*. çev. A. Şener – C. Tunç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- İzutsu, Toshihiko. *Kuranda Dinî ve Ahlaki Kavramlar*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1997.

- Kacır, Adil. *Alevi ve Bektaşî Düşüncesinin Kültürel Kaynaklarında Hz. Ali Algısı “Nesîmî Örneği”*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Kale, Nesrin. “Nasıl Bir Değerler Eğitimi?”. *Değerler ve Eğitimi*. Editörler: Recep, Kaymakcan vd. 313-322. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Karadağ, Büşra. *Sünnette Misafîrlîk ve Misafîr Ağırîlama*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Karaman, Suat. *İbn Battûta’ya Göre 14. Yüzyîlda Anadolu*. İstanbul: Kozmos Yayınları, 2015.
- Kart, Mehmet. *Değerler Eğitimiinde Bir Model Olarak Ahîlîk*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kaya, Mevlüt – Taşkın, Osman. “Okulda Değerler Eğitimi”. *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Editör: Mustafa Köylü. 131-157. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 1. Basım, 2016.
- Kaymakcan, Recep – Meydan, Hasan. *Ahlak Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Keskin, Yakup. “Değerlere Genel Bir Bakış: Tanımı, Özellikleri, İşlevi ve Sınıflandırılması”. *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Editör: Mustafa Köylü. 19-52. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 1. Basım, 2016.
- Köylü, Mustafa. “Aile Değerler Eğitimi”. *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Editör: Mustafa Köylü. 105-129. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 1. Basım, 2016.
- Kumbasar, Ezgi. *Muzaffer İzgü’nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Macit, Yusuf. “Hz. Muhammed’in Bazı İletişim İlkeleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (Ağustos 2004), 271-303.
- Nazıroğlu, Bayramalî – Gün, Ayşegül - İnan Kılıç, Ayşe – Kaya, Fatih. “Temel Ahlakî Değerler”. *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Editör: Mustafa Köylü. 181-276. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 1. Basım, 2016.

- Otluoğlu, Rahmi. “İlköğretim Okulu İzlenesinde (Programında) Duyuşsal Alan ve Duygu Eğitimi”. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 15/15 (2002), 163-172.
- Öğüt, Salim. “Tahâret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/382-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ölmez Atalay, Yasemin. *Felsefi Açıdan Tolerans ve Hoşgörü*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Önal, Recep. “Kur’an’da İmânî ve Ahlâki Bir Tavır Olarak Sabır”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Aralık 2008), 439-466.
- Özbek, Yılmaz. “Sanat, Edebiyat ve Eğitim”. *Doğu Esintileri* /9 (Temmuz 2018), 73-84.
- Özdemir, Hasan. “Misafir ve Misafirperverlik”. *Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Türk Aile Ansiklopedisi*. 2/740-747. Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991.
- Özensel, Ertan. “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”. *Değerler Eğitimi*, Editör: Y. Sinan Zavalı. 14-37. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2014.
- Polat, Mehmet Nuri. *İlahi Dinlerde Sevgi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Salar, Recep. *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarının Eğitim Değerleri Açısından İncelenmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sobi, Furkan. *Ortaokul Öğrencilerine Yapılan Doğruluk Değeri Eğitiminin Öğrencilerin Doğruluk Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Soysaldı, İhsan. “Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* /2 (1997), 103-111.
- Sönmez, Hülya. *Reşat Ekrem Koçu’nun Çocuklar İçin Yazdığı Eserlerde Değer Eğitimi ve Türkçe*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Şen, Ülker. *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Şentürk, Habil. “Kişilik Gelişiminde Eğitim, Din ve Değerlerin Rolü”. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi* 6/18 (2010), 50-55.

- Şentürk, Lütfi – Yazıcı, Seyfettin. *Diyanet İslâm İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2001.
- Tektaş, Turan. *İbn Battuta*. İstanbul: Parola Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Temizkan, Abdullah. *Kur'an'da Sabır Örneği (Hz. Nuh Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Tokdemir, Muhammet Ahmet. *Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Toksarı, Ali. “Birr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/204-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Toprak, Abdülhamit. “Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra Açmak/ Sofra Çekmek (Samsun Örneği)”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* /7 (Mart 2019), 74-81.
- Tunalı, İsmail. *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1998.
- Turgay, Nurettin. “Kur'an'a Göre Estetik ve Güzel Sanatlar”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2000), 171-180.
- Turna, Murat. *1980 Türk Romanında Değerlerin Çözülmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Erişim 11 Ocak 2021. <https://sozluk.gov.tr>
- Ulusoy, Kadir – Arslan, Ali. “Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi”. *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. Editörler: Refik, Turan – Kadir, Ulusoy. 1-16. Ankara: Pegem Akademi, 2. Basım, 2016.
- Ulusoy, Kadir – Dilmaç, Bülent. *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Ulusoy, Kadir. *Lise Tarih Programında Yer Alan Geleneksel ve Demokratik Değerlere Yönelik Öğrenci Tutumlarının ve Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Waines, David. *İbn Battûta'nın Destansı Seyahati*. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Yakıt, İsmail. “Mevlana'da Estetik”. 9. *Milli Mevlana Kongresi* (1997), 63-73.

- Yaman, Havva vd. ‘‘İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler’’. *Değerler Eğitimi Dergisi* 7/18 (Aralık 2009), 107-120.
- Yaşaroğlu, Hasan. *Ömerü’l-Âdil*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Yazar, Taha. ‘‘Toplumsal Yaşam ve Değerler’’. *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. Editörler: Refik, Turan – Kadir, Ulusoy. 96-114. Ankara: Pegem Akademi, 2. Basım, 2016.
- Yeksek, Ferize. *Hadislerde İhsan Kavramı*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Basım, 2011.
- Yılmaz, Fatıma. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yüksel, Yakup. *Tasavvufta Sabır ve Şükür Anlayışı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında Samsun / Bafra’da doğdu. 2015 yılında Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2018 yılında Eskişehir / Seyitgazi’de 4/B Sözleşmeli İmam-Hatip olarak göreve başladı. Halen Eskişehir / Seyitgazi’de görevine devam etmektedir.

